

5. modulis

Tiesiskā izglītība

Moduļa apjoms – 20 stundas

Mg. paed., iur. Lāsma Stepīņa

Moduļa mērķis

Moduļa dalībnieku tiesiskas izglītošanas pilnveide, kas sekmē reintegrāciju sabiedrībā.

Moduļa uzdevumi

1. Veidot izpratni par tiesību normu izcelšanos, klasifikāciju, to obligāto saturu.
2. Izglītot pilsonisko un politisko tiesību jomā, gūt ieskatu cilvēktiesībās.
3. Informēt par nozarisko regulējumu, īpaši akcentējot civiltiesības, administratīvās, darba tiesības.
4. Informēt par tiesu sistēmu Latvijā, pārsūdzības iespējām.
5. Gūt priekšstatu par darbībām, kas jāveic, lai iegūtu tiesisko statusu Latvijas Republikā, pases saņemšanu, dzīvesvietas deklarēšanu.
6. Informēt par aktualitātēm- valsts nodrošinātu un apmaksātu juridisko palīdzību un iespēju saņemt uzturlīdzekļus no valsts.

Sagaidāmie rezultāti

1. Dalībnieki attīstīs izpratni par tiesību normām, to vispārobligāto raksturu, regulēšanas jomām.
2. Balstoties uz moduļa problēmsituācijā aprakstīto, spēs teorētiskās zināšanas pielietot konkrētās situācijas risināšanā.

Moduļa īstenošanas priekšnoteikumi

1. Katras nodarbības sākumā doti ieteikumi vadītājam kas, protams, nav obligāti, bet ieteicoši, lai veidotos veiksmīgāka kopsadarbība ar dalībniekiem aplūkojamā jautājuma kontekstā.
2. Katras nodarbības tekstam ir izdales materiāls, kas pievienots moduļa beigās kā darba lapas.

Dalībnieku sasniegumu novērtēšana

Noslēguma nodarbības problēmsituācijā dalībnieki prot risināt konkrēto gadījumu, atsaucas uz modulī apgūtajām teorētiskajām zināšanām, paustais viedoklis aptver vairākas rīcības alternatīvas.

Moduļa struktūra

Modulis sakārtots pa nodarbībām, kuras savukārt sanumurētas no 1.līdz 20. Katrai nodarbībai ir nosaukums un īss aplūkojamo jautājumu uzskaitījums. Moduļa beigās ir pievienots izmantotās literatūras un avotu saraksts, kur kvadrātiekvās norādītas konkrētās nodarbības.

Nodarbība	Laiks	Nepieciešamie paligmateriāli
1. Tiesību normu rašanās	45 min.	1. darba lapa
2. Normatīvie akti, to klasifikācija	45 min.	2. darba lapa
3. Cilvēktiesības. Tiesības un brīvības	45 min.	3., 4. darba lapa
4. Vēlēšanas. Normatīvais regulējums un kārtība	45 min.	5. darba lapa Kodoskopa plēves materiāls
5. Tiesību subjekti	45 min.	6. darba lapa
6. Juridiskās atbildības veidi	45 min.	7., 8., 9., 10., 11. darba lapa
7. Tiesu sistēma Latvijā. Apelācija un kasācija	45 min.	12., 13. darba lapa
8. Tiesvedības principi un būtība. Trešās personas	45 x2 min.	14. darba lapa
9. Valsts nodevas par tiesvedību. Prasības pieteikums	45 min.	15., 16. darba lapa
10. Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība	45 min.	17., 18. darba lapa
11. Civiltiesības. Ģimenes tiesības	45 min.	19. darba lapa
12. Uzturlīdzekļu garantiju fonds. Uzturlīdzekļi jeb alimenti	45 min.	20. darba lapa
13., 14. Mantojuma tiesības. Lietu tiesības. Saistību tiesības	45 x2 min.	21., 22., 23. darba lapa
15. Darba tiesības. Darba aizsardzība. Darba līgums	45 min.	24., 25. darba lapa
16. Tiesiskā statusa iegūšana. Personas kods, pases, to saņemšanas procedūra	45 min.	26., 27., 28. darba lapa Kodoskopa plēves materiāli
17. Pašvaldības. Dzīvesvietas deklarēšana	45 min.	29., 30. darba lapa Kodoskopa plēves materiāls 3. moduļa 12. darba lapa
18. Trūcīgas personas statusa un maznodrošinātas personas statusa iegūšana	45 min.	31., 32. darba lapa Kodoskopa plēves materiāls 3. moduļa 17. darba lapa
19. Personu tiesības vērsties institūcijās un saņemt informāciju, personas atbildība par sniegto informāciju. Sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi valsts un pašvaldību līmenī	45 min.	33. darba lapa 3. moduļa 13. darba lapa 3. moduļa 16. darba lapa
20. Noslēguma nodarbība. Moduļa problēmsituācijas kopīga analīze un secinājumi	45 min.	34. darba lapa

Nodarbību vadītāja ievēribai !

- Katrā nodarbībā ir paredzēta minilekcija, kurā vadītājs iepazīstina ar nodarbības mērķi un sniedz nodarbības īsu teorētisku pamatojumu. Vairākumā nodarbību minilekcijas sastāv no divām daļām, to sadala praktiski uzdevumi.
- Šajā modulī dažas tēmas atkārto no 3. moduļa, skatot tās no tiesiskiem aspektiem. Nodarbībās dotas atsauces uz 3. moduļa darba lapām, kuras var izmatot arī šajā modulī.

1. nodarbība. Tiesību normu rašanās

Mērķis. Izprast, kas ir tiesību normas un kā tās vēsturiski izveidojas sabiedrībā. Informēt dalībniekus par tiesību normu vispārobligāto raksturu.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Kas ir tiesību norma?	5 min.		Nodarbības mērķis sasniegts, ja grupas dalībnieki spēj 1. darba lapā nošķirt vispārobligātās tiesību normas no ētiskām normām un paražām. Dalībnieki spēj argumentēt, kādēļ kāda no izdalēs iekļautajām ētikas normām nav uzskatāma par vispārobligātu tiesību normu, kā arī spēj argumentēt pausto viedokli.	1.darba lapa
Apjēgšana	Minilekcija – diskusija „Tiesību normu vēsturiskā izveidošanās”	40 min.	Minilekcija Diskusija		
Refleksija	Kuras ir tiesību normas?	5 min.			

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Kas ir tiesību norma?

Norise:

Nodarbības iesākumā vadītājs rosina ikvienu dalībnieku aktualizēt savas jau esošās zināšanas, izpratni un pieredzi par tiesību lomu sabiedrībā. Komunikācijas sākums varētu norisēt ar mērķi noskaidrot, kā dalībnieki spēj aprakstīt jēdzienu „tiesību norma”.

Grupai piedāvā ar šodien atcelt Ceļu satiksmes noteikumus (CSN), argumentējot, ka visiem kļūs vieglāk dzīvot, jo nebūs ko pārkāpt un nevienam nebūs jāsaņem sods par CSN pārkāpšanu. Diskusijai tiek uzdots jautājums: *”Vai mazo mašīnu šoferiem un gājējiem būs vienādas iespējas un tiesības, salīdzinot ar lielo transportlīdzekļu lietotājiem?”*

Grupai diskusijā jānonāk pie slēdziena: lai kā šoferiem nepatīk noteikumi un sodi, tiem tomēr ir augstāks mērķis – kopumā nodrošināt sabiedrisko kārtību un ikviena indivīda drošību.

Apjēgšana

Minilekcija par tiesību normu vēsturisko izveidošanos.

Norise:

Ievadvārdi. Cik sena ir cilvēce, tik seni ir tās centieni iedibināt kaut kādu kārtību, lai sabiedrības locekļi zinātu skaidrus spēles noteikumus. Tiesību normas sakņojas katras sabiedrības paražu tiesībās, kurās sabiedrisko attiecību galvenais regulators ir princips ”Dari

kā citi”. Šī prasība pamatojas uz atdarināšanu. Sods sabiedrības loceklim, kurš atļāvās būt nepaklausīgs, varēja būt visai bargs – izraidīšana no kopienas, un cilvēks bija lemts bojāejai.

Nodarbības vadītājs mudina grupas dalībniekus argumentēti pamatot, kādēļ izstumtais indivīds bija nolemts bojāejai.

Grupas dalībniekiem vajadzētu atcerēties vēsturiskos riskus, piemēram, ka viens cilvēks nevarēja nomedīt mamutu, viņš viens bija pakļauts liels dzīvības riskam – saplosīšanai no zvēriem, nosalšanai, viens ģimeni nevarēja paplašināt, apgādāt utt.

Turpinot nodarbību, vadītājs vērš uzmanību uz secinājumu, ka cilvēks ir sabiedriska būtne, kurai citu cilvēku sabiedrība ir nepieciešama ne tikai savu fizioloģisko un materiālo, bet arī garīgo interešu nodrošināšanai un aizsardzībai.

Indivīds, dzīvojot konkrētā sabiedrībā (sociālajā vidē) un cenšoties apmierināt savas vajadzības, ir spiests rēķināties ar jebkuru citu cilvēku un sabiedrību kopumā.

Cilvēkiem, dzīvojot kopā, veidojas atziņas, kas ir labs un kas ir slikts, kā vienam sabiedrības loceklim jāizturas pret otru. Pamazām izveidojas noteikti uzvedības principi, kas sakņojas *paražās*, reliģiskās tradīcijās, individuālajos un sabiedrības kopīgajos ētiskajos un estētiskajos uzskatos.

Pamazām sabiedrība definē tiesību normas un ar to palīdzību tiek noteiktas indivīda brīvības robežas, pienākumi un atbildība sabiedrības priekšā.

Kontroljautājums grupai: *vai Latvijas sabiedrībā paražas pastāv un veidojas no jauna arī šodien? Miniet piemērus! (Lauku rajonos skolēni sveicina nepazīstamus pieaugušos, dod sēdvietu sabiedriskā transportā u.c.)*

Tiesības, kuras noteiktas ar likumiem (normatīvajiem aktiem), ir valsts varas likumos ietvertas normas, kas ierobežo cilvēka absolūto brīvību, samērojot to ar sabiedrības vajadzībām un interesēm.

Grupai lūdz izskaidrot amerikāņu sakāmvārdu: *„Tiesības brīvi vicināt savus elkoņus beidzas tur, kur sākas kāda cita deguns!”*

Tiesības ir sabiedrības vairākuma noteikta obligāto uzvedības normu sistēma (demokrātiskās valstīs).

Refleksija

Kuras ir tiesību normas?

Resursi: 1.darba laba.

Norise:

Pēc praktiskās darbības 1. darba lapā „Kuras ir tiesību normas?” refleksijas nolūkā grupu lūdz atbildēt uz jautājumiem:

- Kā un kāpēc vēsturiski radās tiesību normas?
- Kas ir tiesību norma? Lūdzu minēt konkrētu piemēru.
- Kādos gadījumos var uzskatīt, ka tiesību norma ir vispārobligāta?

Vadītājs veic kopsavilkumu par nodarbībā apspriesto.

2. nodarbība. Tiesību normas, to klasifikācija

Mērķis. Informēt par LR normatīvajiem aktiem, to klasifikāciju juridiskā ranga ziņā.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Teorētisks ievads	5 min.		Dalībnieki informēti par iespēju sagrupēt LR normatīvos aktus pēc to stiprības juridiskā ranga ziņā. Problēmsituācijā dalībnieki spēj analizēt, uz kādām tiesību normām atsaucās iestāde, kādas kļūdas var saskatīt iestādes rīcībā pret indivīdu	2. darba lapa
Apjēgšana	1. Normatīvo aktu hierarhija	15 min.	Minilekcija		
	1. Problēmsituācijas analīze	20 min.	Analīze		
Refleksija	Atbildes un jautājumiem	5 min.			

Nodarbību vadītājiem

Grupas dalībniekiem šajā nodarbībā jāgūst ieskats par vispārobligāto tiesību normu dalījumu LR. Tas sekmēs viņu izpratni par to, ka juridiskā ranga ziņā ir stiprākas tiesību normas, un par to secīgu izmantošanu situācijās, kad iestādes, amatpersonas, darbinieki atsaucas uz normatīvajiem aktiem.

Ierosināšana

Norise:

Teorētiskais ievads: iepriekšējā nodarbībā jau noskaidrojām, ka tiesības ir sabiedrības vairākuma noteikta obligāto uzvedības normu sistēma (demokrātiskās valstīs).

Apjēgšana

Resursi: 2. darba lapa

Norise:

Minilekcija

Latvijas Republikā Saeima izdod tiesību normas. Tās sauc par *ārējiem normatīviem aktiem*, un tie veido noteiktu tiesību normu sistēmu.

Nodarbības vadītājs izdala 2. darba lapu, kur attēlota normatīvo aktu hierarhija.

Dalībnieki iepazīstas ar izdales materiālā attēlotajiem ārējiem normatīviem aktiem, kuri izkārtoti juridiskā ranga secībā.

Notiek hierarhijas izskaidrošana no stiprākās tiesību normas – Satversmes – uz subordinācijā zemākām tiesību normām. Tiek akcentēts, ka tikai uz šiem uzskaitītajiem ārējiem normatīviem aktiem drīkst atsaukties iestādes vai amatpersonas, argumentējot savas darbības saistībā ar indivīdu.

Normatīvo aktu hierarhijas teorētiskā apguve noslēdzas ar grupas dalībnieku izpratni, ka katra zemākstāvošā tiesību norma nedrīkst pārkāpt ar augstākstāvošu tiesību normu indivīdam garantētu tiesisku stāvokli.

Problēmsituācijas analīze

Norise:

Grupas dalībniekiem kopīgi analizējama šāda problēmsituācija.

Persona X vēlējas pašvaldībā uzzināt, kas jādara, lai saņemtu vienreizēju sociālu pabalstu.

Kad persona X ieradās sociālajā dienestā, kabineta durvis bija slēgtas, nekādas norādes par darba laiku pie kabineta nebija. Pašvaldības izpilddirektors norādīja, ka, pamatojoties uz iestādes iekšējās kārtības noteikumiem, darbiniekiem šobrīd ir pusdienas pārtraukums.

Tā kā pie darbiniekiem tikt nebija iespējams, persona X pa pastu nosūtīja savu iesniegumu par vēlmi saņemt vienreizēju sociālu pabalstu. Pēc diviem mēnešiem viņš saņēma pašvaldības sociālā dienesta atbildi, ka saskaņā ar Rīgas domes saistošajiem noteikumiem šāda sociālā palīdzība viņam nepienākas.

Refleksija

Norise:

Grupu lūdz atbildēt uz jautājumiem:

- Kādēļ tiesību normas LR sagrupē pēc to stiprības juridiskā ranga ziņā?
- Vai kopīgi izrunātajā problēmsituācijā pašvaldības iestāde korekti izmantoja normatīvos aktus?
- Kādas augstākstāvošas tiesību normas vajadzēja attiecināt uz personu X?

Vadītājs veic kopsavilkumu, akcentējot būtiskāko.

3. nodarbība. Cilvēktiesības. Tiesības un brīvības

Mērķis. Informēt dalībniekus par cilvēktiesībām, to sagrupējumu. Informēt par atļautajiem cilvēktiesību ierobežojumiem ieslodzītajām personām. Informēt par Valsts cilvēktiesību biroju.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		5 min.		<u>Nodarbības mērķis ir sasniegts</u> , ja dalībnieki cilvēktiesības nelieto tikai šaurā izpratnē, bet prot izteikties par indivīda tiesībām un brīvībām vairākos aspektos.	
Apjēgšana	1. Minilekcija 2. Cilvēktiesību ierobežojumi 3. Valsts Cilvēktiesību birojs	15 min. 20 min.	Minilekcija Saruna Individuāls darbs	Dalībnieki ir informēti par pieļaujamajiem cilvēktiesību ierobežojumiem ieslodzītajām personām. Dalībnieki spēj formulēt viedokli, kādos gadījumos persona var vērsties Valsts cilvēktiesību birojā.	3. darba lapa 4. darba lapa
Refleksija	Jautājumi - atbildes	5 min.	Diskusija		

Nodarbību vadītājiem

Nodarbības struktūru veidot tā, lai dalībnieku vienkāršotai izpratnei par cilvēktiesībām klāt nāktu zināšanas par dabisko tiesību teorijā pausto ideju, ka cilvēki piedzimst brīvi un ikvienam indivīdam pastāv tiesību un brīvību minimuma standarts, ko valstij jārespektē. Tomēr dalībnieki ir jāinformē par tiesību ierobežojumiem un jāaplūko Satversmē garantēto cilvēktiesību ierobežojumi ieslodzītajiem, paskaidrojot to caur soda politikas mērķi.

Ierosināšana

Norise:

Nodarbības vadītājs rosina izteikties, kā šobrīd grupas dalībnieki saprot terminu *cilvēktiesības*.

Tālāk, pamatojoties uz *dabisko tiesību filozofiju*, nodarbības vadītājs informē par šo tiesību teorijas pamatziņu, ka cilvēki fizioloģiski piedzimst vienādi, vai tā būtu karaļa atvase vai parasts zemnieks, un ikvienam cilvēkam ir tiesības uz dzīvību, brīvību, laimi.

Tās ir fundamentālas privilēģijas, uz kurām morāli var pretendēt ikviens indivīds. Tā ir cilvēka dabas neatņemama daļa, bez kuras cilvēks nevar eksistēt. Valstij ir jādod iespēja ikvienam tās realizēt kā individuālā, tā sociālā aspektā.

Grupa kopā ar vadītāju formulē viedokli, ka cilvēktiesības ir cilvēkam neatņemamas pamattiesības un pamatbrīvības, kas izsaka pašcieņas, brīvības un labklājības vajadzības attiecībā ar valsti.

Apjēgšana

Minilekcija

Norise:

Par cilvēktiesībām pasaulē plašāk sāka runāt samērā nesen, pēc Otrā pasaules kara. Pasaules valstis arvien vairāk sāka atšķirties pēc ekonomiskās attīstības un iedzīvotāju labklājības līmeņa, politiskās uzbūves, pilsoņu tiesībām un brīvībām, kultūras. Arvien skaidrāk ir iezīmējušās tiesības un brīvības, kas būtu jānodrošina ikvienam zemeslodes iedzīvotājam neatkarīgi no viņa rases, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās pārliecības, mantiskā stāvokļa u.c., neatkarīgi no valsts, kurā viņš dzīvo.

Kādas ir galvenās cilvēka tiesības un brīvības?

1948. gada 10. decembrī ANO pieņēma Vispārējo cilvēka tiesību deklarāciju. Tā pirmo reizi pasludināja cilvēka pamattiesības un brīvības. Lai vieglāk tās izprastu, tās mēdz sagrupēt.

Personiskās tiesības. Tās ir tiesības uz dzīvību un brīvību, personas neaizskaramību, cilvēka cieņu, neaizskaramība likuma priekšā.

Ar to parasti saprot, ka nedrīkst patvaļīgi iejaukties neviena cilvēka personiskajā un ģimenes dzīvē, pārkāpt viņa dzīvokļa un korespondences neaizskaramību, tiesības brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu jebkurā valstī. Ikvienam ir tiesības uz pilsonību, tiesības uz domas, apziņas, reliģijas brīvību, tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas neatkarīgi no valsts robežām.

Politiskās brīvības. Katrs cilvēks var piedalīties savas valsts pārvaldē tieši vai ar ievēlētu pārstāvju starpniecību. Katram ir tiesības uz mierīgu sapulču un biedrošanās brīvību (veidot sabiedriskas organizācijas, partijas). Tautas gribai jābūt valdības varas pamatā. Šai gribai jāizpaužas periodiskās un nefalsificētās vēlēšanās, kam jānotiek uz vispārēju vienlīdzīgu tiesību pamata, aizklāti balsojot.

Ekonomiskās tiesības. Ikvienam ir tiesības uz īpašumu, darbu, brīvu darba izvēli, taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem, aizsardzību pret bezdarbu, vienādu atlīdzību par vienādu darbu, taisnīgu un pienācīgu darba algu, kas nodrošinātu pienācīgu, cilvēka cienīgu dzīvi pašam un ģimenei, ikvienam ir tiesības uz atpūtu, brīvo laiku un atmaksātu atvaļinājumu.

Sociālās un kultūras tiesības. Ikvienam ir tiesības uz viņa un viņa ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai atbilstošu dzīves līmeni, t.sk. uzturu, apģērbu, mājokli, medicīnas pakalpojumiem, nodrošinājumu bezdarba, slimības, darba nespējas, atrašanās, vecuma u.c. iztikas līdzekļu zaudējuma gadījumos. Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Vismaz pamatizglītībai jābūt bez maksas un obligātai. Izglītībai ir jāsekmē saprašanās, iecietība un draudzība starp tautām. Ikvienam ir tiesības brīvi piedalīties sabiedrības kultūras dzīvē, baudīt mākslu, izmantojot zinātnes sasniegumus.

Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļā "Cilvēka pamattiesības" ir ietvertas normas, kas nosaka cilvēka pamattiesības Latvijā. Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības.

Cilvēkiem ir arī pienākumi pret sabiedrību. Cilvēktiesības ir jāgarantē ar likumu. Likumi arī nosaka ierobežojumus cilvēktiesībām un brīvībām. Ir atsevišķas iedzīvotāju grupas, kam ir grūtāk īstenot savas cilvēktiesības. Tie ir bērni, cilvēki ar fiziskiem un garīgiem trūkumiem, ieslodzītie, bēgļi. Šo grupu cilvēktiesību aizsardzībai ir izstrādāti īpaši tiesību dokumenti.

Notiesātais neatkarīgi no nozieguma rakstura, smaguma pakāpes vai sabiedriskās bīstamības ir un arī paliek valsts aizsardzībā. Šo aizsardzību realizē Satversme u.c. tiesību akti. Valsts (cietumu administrācijas personā) atbild par notiesāto dzīvību, veselību un neaizskaramību.

Soda izpildes tiesisko attiecību rezultātā notiesātie sakarā ar brīvības atņemšanu, kas notikusi valsts vārdā, zaudējuši daudzas visai nozīmīgas starptautiskajās normās paredzētās un vispāratzītās cilvēka personīgās tiesības.

Cilvēktiesību ierobežojumi ieslodzītajiem

Resursi: 3. darba lapa.

Norise:

1. Darbs ar 3. darba lapu par cilvēktiesību ierobežojumiem ieslodzītajiem

Grupās vadītājs paskaidro, ka salīdzinājumā ar brīvu cilvēku tiesībām notiesāto tiesību apjomam jābūt šaurākam. Ja tas tā nebūtu, nevarētu runāt par sodu izpildi, jo tiesību ierobežojumi veido tās saturu un izsaka piespiedu kārtā izpildāmā kriminālsoda būtību. Soda izpildes kodeksa 4. pantā ir minēti kriminālsodu izpildes pamatprincipi, kas atbilst cilvēka pamattiesībām, kuras minētas Satversmē.

2. Kopīgi notiek 3. darba lapā norādīto Satversmes 116. panta ierobežojumu pārrunāšana. Nodarbības vadītājs izskaidro, ja dalībnieki nav izpratuši, ko nozīmē valsts veiktās darbības, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. *Var diskusijas nolūkā minēt piemēru par visu valstu cīņu pret terorismu.*

Valsts cilvēktiesību birojs

Resursi: 4. darba lapa.

Norise:

Nodarbības vadītājam nodarbība jāpabeidz ar informatīvo bloku par Valsts cilvēktiesību biroju un tiesībām par cilvēktiesību pārkāpumiem vērsties Valsts cilvēktiesību birojā. Sk. 4. darba lapu.

Refleksija

Jautājumi - atbildes

Norise:

Nodarbības noslēgumā refleksijas nolūkā grupu lūdz atbildēt uz jautājumiem:

- Paskaidrojiet Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. panta teksta būtību: „*Visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi savā cieņā un tiesībās. Viņiem ir saprāts un sirdsapziņa, un viņiem citam pret citu jāizturas brālības garā.*”
- Kāda veida ierobežojumus cilvēktiesību jomā pieļauj normatīvie akti ieslodzītajiem?
- Kādos gadījumos persona var vērsties Valsts cilvēktiesību birojā?

Nodarbību neslēdz ar vadītāja veiktu apkopojumu par nodarbībā apgūto.

4. nodarbība. Vēlēšanas

Mērķis. Iepazīstināt ar vēlēšanu tiesību būtību. Informēt par vēlēšanu kārtību un normatīvo regulējumu LR, vēlēšanu reģistra izveidi. Informēt par vēlēšanu tiesību ierobežojumiem.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie paligmateriāli
Ierosināšana	Vai esi vēlējis?	5 min.	Diskusija	Nodarbības mērķis sasniegts, ja dalībnieki ir informēti par vēlēšanu kārtību LR, par Vēlēšanu reģistru. Dalībniekiem ir viedoklis par vēlēšanu būtību, pilsoņa tiesībām paust savu politisko gribu, viņi ir informēti par tuvākām vēlēšanām, kas gaidāmas valstī. Pēc darba lapas aizpildīšanas dalībnieki pauž tolerantu attieksmi pret vēlēšanu tiesību ierobežojumiem.	5. darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija 2. Vēlēšanu tiesību ierobežojumi	25 min. 10 min.	Minilekcija Darba lapa		
Refleksija	Atbildes uz jautājumiem	5 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Vai esi vēlējis?

Norise:

Nodarbību vadītājs lūdz tos grupas dalībniekus, kuri kādreiz ir piedalījušies vēlēšanās, pacelt roku. Tā var gūt vizuālu priekšstatu par to, cik daudz cilvēku ir izmantojuši tiesības paust savu politisko izvēli. Īpaši vajadzētu noskaidrot, vai starp klātesošajiem ir kāds, kas balsojis pēdējās vēlēšanās, un kāda bija viņa pieredze ar jauno vēlēšanu kārtību. Vai viss bija saprotams, īpaši konkrētā vēlēšanu iecirkņu sakarā. Ievada diskusija palīdzēs aktualizēt jauno vēlēšanu kārtību Latvijā un nojaust grupas viedokli par vēlēšanām.

Apjēgšana

Norise:

Minilekcija „Normatīvie akti, kas regulē vēlēšanas LR”

Satversme, Saeimas vēlēšanu likums, Vēlēšanu reģistra likums.

Tiesības vēlēties ir Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu. Likums aizliedz vēlēties tiem, kuri atzīti par rīcības nespējīgām personām

(visbiežāk garīgi slimi cilvēki), kā arī tiem, kuri atrodas apcietinājumā vai izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās.

Saskaņā ar likumdošanu Latvija sadalāma piecos vēlēšanu apgabalos: Rīga, Vidzeme, Latgale, Zemgale un Kurzeme. Katrā vēlēšanu apgabalā ievēlējamo deputātu skaitu proporcionāli vēlēšanu apgabalā reģistrētajam vēlētāju skaitam četrus mēnešus pirms vēlēšanu dienas nosaka Centrālā vēlēšanu komisija.

Ko var ievēlēt par deputātu?

Par deputātu var ievēlēt Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu dienā ir sasniedzis 21 gadu vecumu. Šiem cilvēkiem labi jāprot valsts valoda, viņi nedrīkst būt tiesāti par tīšiem noziegumiem, nedrīkst būt darbojušies kā ārvalstu drošības, izlūkošanas vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki, kā arī pēc 1991. gada 13. janvāra nedrīkst būt darbojušies PSKP, LKP, Interfrontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā. Tāpat deputātu kandidāti nevar būt personas, kas atzītas par rīcības nespējīgām un izcieš sodu brīvības atņemšanas vietā.

Kā noris vēlēšanas?

Latvijā pilsoņi ievēl Saeimu, pašvaldības (pilsētu domes un pagastu padomes). Prezidentu Latvijā ievēl Saeima.

Vēlēšanas organizē Centrālā vēlēšanu komisija (CVK). *Saeimas vēlēšanas* notiek reizi četros gados *oktobra pirmajā sestdienā*.

Pēdējās – 9. Saeimas – vēlēšanas notika 2006. gada 7. oktobrī, sestdienā.

Saskaņā ar Saeimas vēlēšanu likumu Saeimas vēlēšanām Latvija bija sadalīta piecos vēlēšanu apgabalos – Rīga, Vidzeme, Latgale, Zemgale un Kurzeme. Katrā vēlēšanu apgabalā ievēlējamo deputātu skaitu proporcionāli vēlēšanu apgabalā reģistrētajam vēlētāju skaitam četrus mēnešus pirms vēlēšanu dienas noteica Centrālā vēlēšanu komisija.

Gatavojoties 9. Saeimas vēlēšanām, Saeimā tika diskutēts par nepieciešamajiem grozījumiem Saeimas vēlēšanu likumā un Saeimas vēlēšanās izmantojamo vēlētāju reģistrācijas kārtību. Tāpat tika meklēts risinājums, lai pilnveidotu vēlēšanu komisiju lēmumu un vēlēšanu rezultātu pārsūdzēšanas kārtību.

Pašvaldību vēlēšanas notiek reizi četros gados *marta otrajā sestdienā*.

Pirms vēlēšanām partijas iesniedz CVK savu deputātu kandidātu sarakstus un programmas (ko viņi sola veikt). Vairākas partijas var iesniegt vienu kopēju sarakstu. CVK katram sarakstam izlozē numuru.

Partijas pirms vēlēšanām veic aģitāciju, t.i., cenšas pārliecināt vēlētājus nobalsot tieši par viņiem.

Saskaņā ar jauno vēlēšanu kārtību vēlētājs balso tajā vēlēšanu iecirknī, kura vēlētāju sarakstā viņš iekļauts, vadoties pēc Vēlētāju reģistrā ietvertajām ziņām. 70 dienas pirms vēlēšanām CVK nosūta vēlētājam pa pastu uz viņa dzīvesvietas adresi Latvijā informāciju, kurā vēlēšanu iecirkņa vēlētāju sarakstā viņš ir iekļauts.

Vēlēšanu iecirkņa vēlētāju sarakstā nav iekļauti vēlētāji, kuriem nav deklarētas dzīvesvietas vai kuri iekļauti ārvalstīs dzīvojošo vēlētāju sarakstā.

Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanās vēlētājam ir tiesības mainīt vēlēšanu iecirkni, izraugoties jebkuru citu vēlēšanu iecirkni tās pašvaldības administratīvajā teritorijā, kurā viņš deklarējis savu dzīvesvietu vai kurā viņam atrodas likumā noteiktajā kārtībā reģistrēts nekustamais īpašums (25 dienas iepriekš personai jāiesniedz iesniegums pašvaldībā).

Vēlētājs balso tajā vēlēšanu iecirknī, kura vēlētāju sarakstā viņš ir iekļauts saskaņā ar Reģistrā ietvertajām ziņām.

Uzziņai. Par personu tiek iekļautas šādas ziņas:

- 1) personas kods,
- 2) vēlētāja kods,

- 21) dzimšanas datums,
- 3) vārds (vārdi),
- 4) uzvārds,
- 5) pilsonība,
- 6) ziņas par personu apliecinošu dokumentu:
 - a) dokumenta veids,
 - b) sērija un numurs,
 - c) izdošanas datums,
 - d) derīguma termiņš,
 - e) izdevējvalsts un izdevējiestāde,
- 7) dzīvesvietas adrese,
- 8) adrese ārvalstī, uz kuru izsūtāmi dokumenti balsošanai pa pastu, ja vēlētais pieteicies balsot pa pastu,
- 9) ziņas par vēlēšanu iecirkni:
 - a) numurs,
 - b) adrese,
- 10) kārtas numurs vēlēšanu iecirkņa vēletāju sarakstā,
- 11) ziņas par iekļaušanu Reģistrā vai izslēgšanu no tā.

Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs saskaņā ar *Sodu reģistrā iekļauto* informāciju atbilstoši attiecīgajam vēlēšanu likumam aktualizē Reģistrā iekļautās ziņas, ja vēlētais izcieš sodu brīvības atņemšanas vietā vai ja vēlētais ir aizdomās turēta, apsūdzēta vai tiesājama persona, pret kuru kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums.

Vēlēšanu dienā vēletāji dodas uz vēlēšanu iecirkņiem, uzrāda pasi un katrs saņem tik vēlēšanu zīmju, cik partiju sarakstu piedalās vēlēšanās. Vēletājam jāizvēlas viena vēlēšanu zīme, t.i., saraksts, par kuru viņš nolēmis balsot. Šajā zīmē viņš var pievilkt (+) tiem kandidātiem, kuri pelnījuši īpašu vēletāja atzinību. Viņš var arī izsvītrot tos deputātu kandidātus, kuriem neuzticas (to parasti dara īpašā kabīnē tā, lai neviens neredzētu un tiktu ievērots vēlēšanu aizklātums). Vēlēšanu zīmi ieliek aploksnē, aizlīmē un iemet urnā.

Vēlēšanu komisija saskaita balsis, sastāda protokolu un nosūta vēlēšanu materiālus CVK.

Saeimā iekļūst tās partijas, par kurām balsis nodevuši vairāk nekā 5% vēletāju. Partijas proporcionāli nodotajām balsīm sadala vietas Saeimā. Ārzemēs dzīvojošie pilsoņi var balsot vēlēšanu iecirkņos Latvijas vēstniecībās ārzemēs.

Vēlēšanu tiesību ierobežojumi

Resursi: 5. darba lapa.

Norise:

Nodarbības vadītājs izdala 5. darba lapu, lai dalībnieki vēlreiz iepazītos ar vēlēšanu tiesību ierobežojumiem un komentāru sadaļā ierakstītu savu viedokli par tiem.

Refleksija

Norise:

Nodarbības noslēgumā refleksijas nolūkā grupu lūdz atbildēt uz jautājumiem:

- Kādēļ tiek rīkotas vēlēšanas un kas tajās var piedalīties?
- Vai ieslodzītajiem ir ierobežojumi vēlēšanu tiesību realizācijā?
- Kas būtisks mainījies jaunajā vēlēšanu kārtībā?
- Vai zināt, kādas un kad būs tuvākās vēlēšanas Latvijā?

Vadītāja kopsavilkums par nodarbībā runāto.

5. nodarbība. Tiesību subjekti

Mērķis. Informēt par svarīgākajiem tiesību subjektiem – fizisku personu un juridisku personu. Informēt par tiesību subjektu tiesībspēju un rīcībspēju. Vingrināt dalībniekus domāt, kā risināt situācijas, ja personai radušies zaudējumi.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Problēmsituācija „Meistars Jānis”	15 min.	Diskusija	Nodarbības mērķis ir sasniegts, ja dalībnieki prot atšķirt fizisku personu no juridiskas personas, prot īsi katru raksturot. Dalībnieki spēj izteikties par tiesību subjektu tiesībspēju un rīcībspēju. Dalībnieki izsaka viedokli, kā risināt situācijas, ja personai radušies zaudējumi.	6. darba lapa
Apjēgšana	Minilekcija „Tiesību subjekti un to apjēgšana”	15 min.	Minilekcija		
Refleksija	Jautājumi - atbildes	15 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Resursi: 6. darba lapa.

Norise:

Šoreiz nodarbību sāk ar problēmsituācijas izzināšanu, lai dalībnieki izprastu tiesību subjekta atšķirības un būtību. Nepieciešams uzmundrināt dalībniekus, ja, izlasot situāciju, viss liekas ļoti sarežģīti (6.darba lapa).

Nodarbības vadītājam jāakcentē, ka atkarībā no tā, kas bija meistars Jānis, arī tiesiskā atbildība un sekas būs atšķirīgas.

Grupai vajadzētu nonākt pie secinājuma, ka darījumos ir jānoslēdz līgums, jābūt lieciniekiem pie naudas nodošanas fakta.

Apjēgšana

Minilekcija par tiesību subjektiem un to atbildību.

Norise:

Ir divu veidu tiesību subjekti: fiziska persona un juridiska persona.

Fiziska persona. Visbiežāk ar to saprot ikvienu cilvēku, kuram ir vārds, uzvārds, personas kods. Lai fiziska persona atbildētu par darījumiem, ko slēgusi, tai jābūt tiesībspējīgai un rīcībspējīgai.

Tiesībspēja cilvēkam iestājas pakāpeniski, bet pilnā apmērā ar pilngadības sasniegšanu – 18 gadiem. Var būt gadījumi, kad persona kļuvusi pilngadīga pirms

18 gadiem un var droši slēgt līgumus, piemēram, persona apprecējusies 16 gadu vecumā vai bārenis izsludināts par pilngadīgu, jo dodas uz ārzemēm un jāslēdz darba līgums.

Rīcībspēja. Persona saskaņā ar tiesībām un pienākumiem adekvāti saprot, ko dara, apzinās sekas, kas izriet no tā, ko dara. Visbiežāk ar to saprot situāciju, kad personai *nav stājies spēkā tiesas spriedums* par rīcībspējas ierobežošanu gara slimības, plānprātības, izšķērdīga, izlaidīga dzīvesveida dēļ.

Nodarbības vadītājam jāvērs uzmanība uz to, ka gadījumā, ja kāds ģimenes loceklis rīkojas pretēji ģimenes interesēm, piemēram, nes prom no mājām mantas, lai tās pārdotu un iegūtu līdzekļus dzeršanai vai azartspēlēm, pārējie ģimenes locekļi var vērsties tiesā, lai ierobežotu šā ģimenes locekļa rīcībspēju, tādējādi aizsargājot savas intereses.

Persona, kurai tiesa ar spriedumu ierobežo rīcībspēju, tiesībās tiek pielīdzināta nepilngadīgai personai, un *viņai tiek iecelts aizgādnieks*, kas turpmāk pārstāv viņu ikvienā tiesiskā darījumā.

Juridiska persona. Tās ir cilvēku izveidotas kopas, kuras apvienojas, lai kopīgiem spēkiem sasniegtu kādu mērķi, un nošķir mantu konkrētas darbības veikšanai. Tikai ar oficiālas likumos noteiktas procedūras veikšanu juridiskai personai tiek piešķirtas noteiktas tiesības.

Civillikums un Komerclikums atļauj arī vienai personai veidot juridisku personu.

Galvenās pazīmes juridiskai personai: *nosaukums* un *reģistrācijas numurs*, piemēram, SIA „Rīgas jūmti”, reģ. Nr. 40103020423, A/S „Aldaris”, reģ. Nr.

Tikai veicot Komerclikumā noteikto procedūru – reģistrējoties Uzņēmumu reģistra Komersantu reģistrā, juridiskai personai tiek piešķirts nosaukums, izsniegta reģistrācijas apliecība, noteikts juridiskās personas veids un piešķirts vienotais reģistrācijas numurs.

Juridiska persona saistību nenokārtošanas gadījumā atbild ar visu savu kustamo un nekustamo mantu. Ja juridiska persona nespēj nokārtot saistības pret kreditoriem, tie var vērsties tiesā un tiesa pasludina juridiskās personas maksātnespēju. Bankrota procedūra atlīdzinās zaudējumus tām fiziskām un juridiskām personām, ar kurām šī juridiskā persona nebija norēķinājusies.

Ikvienas juridiskas personas uzrādīto reģistrācijas apliecību un numuru var pārbaudīt, ievadot tās nosaukumu vai reģistrācijas numuru www.lursoft.lv

Refleksija

Norise:

Nodarbības noslēgumā refleksijas nolūkā grupu lūdz atbildēt uz jautājumiem:

- Vai talcinieku grupa ir juridiska persona? Pamatojiet savu atbildi.
- Lūdzu, atbildiet – vai meistars Jānis problēmsituācijā bija fiziska persona vai juridiska persona?
- Kā var tiesiski risināt radušos problēmsituāciju un atgūt līdzekļus?

Vadītājs apkopo nodarbībā paveikto.

6. nodarbība. Juridiskās atbildības veidi

Mērķis. Informēt par juridiskās atbildības veidiem, to būtību. Iepazīstināt ar normatīviem aktiem, kas nosaka atbildību par pārkāpumiem. Vingrināties praktiski publikācijas aprakstā noteikt piemērojamo juridiskās atbildības veidu.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Retorisks jautājums	5 min.	Dialogs	<u>Nodarbības mērķis sasniegts,</u>	7., 8., 9., 10., 11. darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija „Juridiskās atbildības veidi”	10 min.	Minilekcija	ja dalībnieki nošķir juridiskās atbildības veidus, pamatā izprotot to būtību. Dalībnieki ir iepazinušies ar svarīgākajiem normatīviem aktiem, kas nosaka atbildību par pārkāpumiem.	
	2. Nosakiet piemērojamo juridiskās atbildības veidu	10 min.	Grupu darbs	Dalībnieki praktiski pēc publikāciju satura spēj paust viedokli par potenciāli piemērojamo juridiskās atbildības veidu. Ļoti labi, ja dalībnieki iesaistās diskusijās par citas grupas pausto viedokli, kad notiek prezentācija	
Refleksija	„Nosaki atbildību”	15 min.	Prezentācija		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Retorisks jautājums

Norise:

Sākuma dialogā būtu vērts uzrunāt auditoriju ar retorisku jautājumu: „Ja persona nepilda tiesību aktos (likumos, līgumos) noteiktos pienākumus vai ir aizskārusi valsts vai kādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, pret viņu kāds vēršas un liek par to atbildēt?”

Ņemot vērā grupas locekļu personisko pieredzi, viņi, domājams, spēš definēt kādu no četriem juridiskās atbildības veidiem.

Nodarbības vadītājs rezumē, paužot viedokli, ka vairākums cilvēku, kas neievēro tiesību normas, ir izjutuši to, ka tiek piemērots kāds no juridiskās atbildības veidiem, un tas *personai rada negatīvas sekas, kas vērstas uz to, lai persona vairs tādus nodarījumus neatkārtotu.*

Apjēgšana

Minilekcija par juridiskās atbildības veidiem

Norise:

Minilekciju sāk ar smagāko no juridiskās atbildības veidiem.

Kriminālatbildība – valsts vārdā personai uzlikts pienākums atbildēt par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, visbiežāk pret citu personu vai sabiedrību kopumā vērstu veselības, dzīvības, drošības vai ar likumu aizsargātu interešu aizskārumu. Atbildība saistīta ar vainīgā personiskās brīvības, atsevišķu tiesību vai materiāla rakstura ierobežojumiem.

Latvijā ikvienai personai, kas tiek saukta pie kriminālatbildības, noziedzīgais nodarījums tiek vērtēts un pierādīts, vadoties pēc Krimināllikuma, kā arī irvērojot Kriminālprocesa likumā noteikto kārtību un procedūru.

Administratīvā atbildība – fiziskas vai juridiskas personas atbildība valsts priekšā par prettiesisku darbību vai bezdarbību, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, cilvēktiesības, pilsoņtiesības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir paredzēts lietot administratīvo piespiešanu.

Administratīvā atbildība ir paredzēta Administratīvo pārkāpumu kodeksā un pamatā izteikta kā naudas sodi. Ir arī vieglāki soda veidi, piemēram, brīdinājums, kā arī smagāki – administratīvais arests.

Disciplinārā atbildība – sodi, kurus darba devējs vai pilnvarota persona uzliek darbiniekam par nodarījumiem pret noteikto darba kārtību vai darba devēja rīkojumiem, kas izpaužas to neizpildīšanā vai nekārtīgā vai nolaidīgā izpildīšanā.

Izplatītākie sodi, kas noteikti Darba likumā, ir piezīme, rājiens, atbrīvošana no darba, amata.

Reglamentētām profesijām, piemēram, policijai, ugunsdzēsējiem, robežsardzei, ierēdņiem, ir noteikta sīkāka un tiesiskās sekās smagāka disciplināratbildība. Piemēram, pazemināšana dienesta pakāpē, amata atalgojuma pazemināšana, atļaišana no dienesta bez tiesībām tur atjaunoties darbā.

Civiltiesiskā atbildība – personas pienākums atlīdzināt zaudējumus, kas radušies kādam citam viņa vainas dēļ – tīšas darbības vai bezdarbības rezultātā.

Materiālais atrāvums, kas iestājies citai fiziskai vai juridiskai personai, ir jāatlīdzina.

Civiltiesiskā atrāvuma apmēru puses vispirms var mēģināt novērtēt un sarunāt pašas. Domstarpību gadījumā pusēm jāvēršas tiesā, kur pēc sacīkstes principa puses var pierādīt, cik kurai jāmaksā. Tiesa var pieaicināt neatkarīgus ekspertus, kuri var palīdzēt objektīvi novērtēt nodarīto zaudējumu apmēru.

Civilatbildība paredzēta Civillikumā un Darba likumā.

Grupu darbs „Nosaki atbildību”

Resursi: 7., 8., 9., 10., 11. darba lapa.

Norise:

Darba lapās četri dažādi juridiskās atbildības veidi aprakstīti publikācijās. Grupa sadalās piecās daļās un mēģina noteikt piemērojamo juridiskās atbildības veidu. Katrai grupai viena darba lapa.

Refleksija

Nosaki atbildību

Norise:

Nodarbība beidzas ar katras grupas viedokļa prezentāciju, kurā tiek raksturota atpazītā juridiskā atbildība un dots grupas vērtējums par piemērotās atbildības vai gaidāmās atbildības smaguma pakāpi grupas locekļu skatījumā.

Nodarbību nobeidz vadītājs, rezumējot paveikto.

7. nodarbība. Tiesu sistēma Latvijā

Mērķis. Iepazīstināt ar tiesu sistēmu Latvijā, tiesāšanās secību. Informēt par tiesas spriedumu pārsūdzības kārtību. Praktiski vingrināt dalībniekus noteikt, kādai tiesai ir piekritīga strīdus risināšana.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Saruna par terminu „tiesu sistēma”	5 min.	Saruna	Nodarbības mērķis sasniegts, ja dalībnieki pauž izpratni par tiesu sistēmu Latvijā un tiesāšanās secību: pirmās instances tiesa, apgabaltiesa, augstākā tiesa. Dalībnieki ir informēti par tiesas spriedumu pārsūdzības kārtību, atšķir apelāciju no kasācijas, 13. darba lapā praktiski spēj noteikt un argumentēt, kādai tiesai piekritīga konkrētā strīdus risināšana	12. darba lapa 13. darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija „Tiesu sistēma Latvijā”	10 min.	Minilekcija		
	2. Uzdevums „Kur vērsties šādā situācijā?”	15 min.	Grupu darbs		
	3. Minilekcija „Apelācijas un kasācijas sūdzības”	10 min.	Minilekcija		
Refleksija	Mana pieredze apelācijas vai kasācijas sūdzību iesniegšanā	5 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Sākt sarunu ar dalībniekiem, ko viņi saprot ar terminu „tiesu sistēma”. Vērtīgi būtu nonākt pie secinājuma, ka Latvijas Republikā jurisdikciju veic tikai tiesa saskaņā ar likumu „Par tiesu varu”. Mudināt dalībniekus izteikties par tiesāšanās secību.

Apjēgšana

Resursi: 12. darba lapa.

Norise:

Pirms sākt teorētiskā materiāla izklāstu, nodarbības vadītājs izdala 12. darba lapas, lai dalībnieki var sekot līdzi tiesāšanās un pārsūdzības secībai.

Minilekcijas tēzes

Rajona (pilsētas) tiesas ir pirmā instance civillietām, krimināllietām un administratīvajām lietām.

Rajona (pilsētas) tiesa tiek izveidota atbilstoši Latvijas Republikas administratīvi teritoriālajam iedalījumam, bet Rīgas pilsētā – atbilstoši Rīgas pilsētas iedalījumam tiesu rajonos.

Rīgas pilsētā izveidotas sešas rajona tiesas: Centra rajona, Kurzemes rajona, Latgales priekšpilsētas, Vidzemes priekšpilsētas, Zemgales priekšpilsētas un Ziemeļu rajona tiesas.

Latvijas Republikā darbojas sešas apgabaltiesas: Rīgas apgabaltiesa, Kurzemes apgabaltiesa, Latgales apgabaltiesa, Vidzemes apgabaltiesa, Zemgales apgabaltiesa un Administratīvā apgabaltiesa. Apgabaltiesa var būt gan pirmās instances tiesa, gan arī apelācijas instances tiesa. Apgabaltiesa ir pirmās instances tiesa tajos gadījumos, kad Civilprocesa likumā vai Kriminālprocesa kodeksā ir skaidri noteikts, ka konkrētā lieta pirmajā instancē izskatāma apgabaltiesā. Parasti tās ir sarežģītākas vai apjoma ziņā lielākas lietas. Apgabaltiesa ir apelācijas instance civillietām, krimināllietām un administratīvajām lietām, kuras izskatījusi rajona (pilsētas) tiesa vai tiesnesis vienpersoniski.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas sastāvā ir Senāts un divas tiesu palātas: Civillietu tiesu palāta un Krimināllietu tiesu palāta. Tiesu palāta ir apelācijas instance lietās, kuras izskatījušas apgabaltiesas kā pirmās instances tiesas. Augstākās tiesas Senāts ir kasācijas instance visās lietās, kuras izskatījušas rajonu (pilsētu) tiesas un apgabaltiesas. Augstākās tiesas Senāts ir pirmā instance lietās par Valsts kontroles padomes lēmumiem, kas pieņemti Valsts kontroles likuma 55. panta kārtībā. Senāta sastāvā ir trīs departamenti: Civillietu departaments, Krimināllietu departaments, Administratīvo lietu departaments.

Zemesgrāmatu vešanai apgabaltiesās ir zemesgrāmatu nodaļas. Zemesgrāmatu nodaļas ir tiesu iestādes. Zemesgrāmatu nodaļu tiesneši ieraksta zemesgrāmatās nekustamo īpašumu un nostiprina ar to saistītās tiesības.

Administratīvās tiesas sāka darboties 2004. gada 1. februārī, kad valstī stājās spēkā Administratīvā procesa likums. Šobrīd gan pirmās instances administratīvā tiesa, gan administratīvā apgabaltiesa atrodas Rīgā, Antonijas ielā 6.

Administratīvās tiesas izskata fizisku un juridisku personu sūdzības par valsts un pašvaldības iestāžu izdotajiem administratīvajiem lēmumiem jeb aktiem. Tiesnesis pats aktīvi piedalās lietas izmeklēšanā, vācot pierādījumus un noskaidrojot lietas būtību. Tas atvieglo indivīda iespēju panākt taisnību, jo nav vienpersoniski jāsaucenšas ar kompetentiem iestāžu pārstāvjiem.

Satversmes tiesā var vērsties persona, kura uzskata, ka tai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskar tiesību norma, kas neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai.

Konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) var iesniegt tikai tad, ja ir izmantotas visas iespējas aizstāvēt minētās tiesības ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem (sūdzība augstākai institūcijai vai amatpersonai, izietas vispārējās tiesu instances).

Kurā tiesā ir jāvēršas?

Tiesām pakļautās *lietas izskata rajona (pilsētas) tiesa*, izņemot tās lietas, kuras saskaņā ar likumu izskata apgabaltiesa.

Prasība pret fizisko personu ceļama tiesā *pēc tās dzīvesvietas*.

Prasība pret juridisko personu ceļama tiesā *pēc tās atrašanās vietas* (uzņēmumiem, uzņēmēj sabiedrībām, sabiedriskajām un reliģiskajām organizācijām pēc Uzņēmumu reģistrā reģistrētās adrese).

Atsevišķas prasības pēc prasītāja izvēles var celt tiesā arī pēc prasītāja dzīvesvietas.

Tās ir šādas:

- prasības par uzturlīdzekļu piedziņu;

- prasības, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru dēļ radies sakropļojums vai cits veselības bojājums, vai iestājusies personas nāve (šīs prasības var celt arī tiesā pēc kaitējuma nodarīšanas vietas);
- prasības par mantas atdošanu vai tās vērtības atlīdzināšanu;
- prasības, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām;
- prasības par laulības šķiršanu vai laulības neesamību, ja pie prasītāja ir nepilngadīgi bērni vai laulība šķirama ar personu, kura atzīta par rīcībnespējīgu, vai arī laulība šķirama ar personu, kas izcieš sodu brīvības atņemšanas vietā vai kuras dzīvesvieta nav zināma.

Prasību pret vairākiem atbildētājiem, kuri dzīvo vai atrodas dažādās vietās, var celt pēc viena atbildētāja dzīvesvietas vai atrašanās vietas.

Prasības par īpašuma tiesībām vai citu lietu tiesību (servitūti u.c.) uz nekustamu īpašumu vai tā piederumiem, kā arī prasības par šo tiesību ierakstīšanu zemesgrāmatā vai par nekustamā īpašuma izslēgšanu no aprakstes akta ceļamas tiesā pēc mantas atrašanās vietas neatkarīgi no prasītāja vai atbildētāja dzīvesvietas vai atrašanās vietas.

Prasības pret mantojumu, kamēr nav zināmi mantojuma tiesībās apstiprinātie vai mantojumu pieņēmušie mantinieki, var celt tikai tiesā pēc mantojuma atstājēja pēdējās dzīvesvietas, bet, ja viņa dzīvesvieta nav bijusi Latvijā vai nav zināma, tiesā pēc mantojamās mantas vai tās daļas atrašanās vietas.

Uzdevums „Kur vērsties šādā situācijā?”

Resursi: 13. darba lapa.

Norise:

Grupas vadītājam jāuzteic 1. grupas pārstāvji, ja viņi saredz iespēju šajā situācijā vispirms par ierēdnes rīcību *sūdzēties augstākstāvošai personai iestādē* un atkarībā no tā, kā rīkojas iestāde, *pēc tam sūdzēties administratīvajā rajona tiesā par iestādes faktisko rīcību vai izdoto administratīvo aktu.*

2. grupas pārstāvji jāuzteic, ja viņi saskata iespēju vērsties darbinieku aizstāvošās un konsultējošās institūcijās, piemēram, Valsts darba inspekcijā vai arodbiedrībā, bet pilnīgi pietiekami, ja saredzēja iespēju uzreiz *vērsties 1. instances tiesā – rajona vai pilsētas tiesā pēc savas dzīvesvietas*, jo šī situācija skar darba tiesiskās attiecības.

Minilekcija „Apelācijas un kasācijas sūdzība”

Norise:

Tiesas sprieduma pārsūdzēšanas kārtība

Par pirmās instances tiesas spriedumu 20 dienu laikā var iesniegt *apelācijas sūdzību*. Sūdzības iesniegšanas termiņš skaitāms no sprieduma pasludināšanas dienas, taču, ja pilna sprieduma sagatavošanai tiesnesis noteicis citu termiņu, termiņa tecējums sākas no šīs dienas. Ja tiesnesis pilnu spriedumu nav izgatavojis noteiktajā termiņā vai arī lietas dalībnieks citu svarīgu iemeslu dēļ (slimība utt.) nevar iesniegt apelācijas sūdzību norādītajā termiņā, viņš ir tiesīgs kopā ar apelācijas sūdzību iesniegt pieteikumu par nokavētā apelācijas termiņa atjaunošanu. Pieteikumā jānorāda apstākļi, kuru dēļ termiņš ir nokavēts, kā arī tam jāpievieno pierādījumi, kas apstiprina norādītos apstākļus. Tiesas atteikumu atjaunot nokavēto termiņu var pārsūdzēt 10 dienu laikā no lēmuma pieņemšanas dienas.

Apelācijas sūdzība iesniedzama tiesā, kas taisījusi spriedumu, bet adresējama apelācijas instances tiesai, ja tiek pārsūdzēts rajona (pilsētas) tiesas spriedums attiecīgajai apgabaltiesai, bet par apgabaltiesas kā pirmās instances tiesas spriedumu – Augstākās tiesas attiecīgās tiesas palātai. Apelācijas sūdzībai pievieno tās norakstus tādā skaitā, kas atbilst lietas dalībnieku skaitam.

Apelācijas sūdzību, kas iesniegta pēc termiņa notecējuma, nepieņem un atdod atpakaļ iesniedzējam.

Apelācijas sūdzībā nedrīkst grozīt prasības priekšmetu vai pamatu, ietvert jaunus prasījumus, kas nav celti pirmās instances tiesā.

Iesniedzot apelācijas sūdzību, valsts budžetā nomaksājama valsts nodeva 50 procentu apmērā no tās likmes, kas maksājama, iesniedzot prasības pieteikumu.

Apelācijas instances tiesa izskata lietu pēc būtības tādā apjomā, kā lūgts apelācijas sūdzībā.

Par apelācijas instances tiesas spriedumu 30 dienu laikā var iesniegt *kasācijas sūdzību*. Sūdzības iesniegšanas termiņš skaitāms no sprieduma pasludināšanas dienas, taču, ja pilna sprieduma sagatavošanai tiesnesis noteicis citu termiņu, termiņa tecējums sākas no šīs dienas.

Kasācijas sūdzība iesniedzama tiesā, kas taisījusi spriedumu, bet adresējama Augstākās tiesas Senāta attiecīgajam departamentam. Kasācijas sūdzībai pievieno tās norakstus tādā skaitā, kas atbilst lietas dalībnieku skaitam.

Kasācijas kārtībā apelācijas instances tiesas spriedumu var pārsūdzēt, ja lietas dalībnieks uzskata, ka tiesa pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas, t.i., nav piemērojusi to tiesību normu, kuru vajadzēja piemērot, piemērojusi tādu tiesību normu, kuru nevajadzēja piemērot, vai arī nepareizi iztulkojusi tiesību normu. Iesniedzot kasācijas sūdzību, jāmaksā drošības nauda Ls 50. Naudu var samaksāt jebkurā bankā ieskaitīšanai Augstākās tiesas speciālā rēķinā. Drošības nauda nav jāmaksā personām, kuras ir atbrīvotas no valsts nodevas. Kasācijas sūdzība jāsatavo un jāparaksta juristam, jo cilvēks bez juridiskām pamatzināšanām nespēj formulēt un pamatot materiālo jeb procesuālo normu pārkāpumus.

Drošības naudu atmaksā, ja Senāts pārsūdzēto tiesas spriedumu pilnīgi vai daļēji atceļ vai groza, kā arī tad, ja kasācijas sūdzības iesniedzējs to atsauc līdz Senāta rīcības sēdei.

Refleksija

Norise:

Tālāk nodarbības vadītājs aicina klātesošos izteikties par savu pieredzi apelācijas vai kasācijas sūdzības iesniegšanā, kā rezultātā var secināt, vai dalībniekiem ir izpratne par tiesāšanās stadijām un kārtību.

8. nodarbība. Tiesvedības principi un būtība

Mērķis. Iepazīstināt dalībniekus ar tiesvedības principiem civiltiesvedībā, administratīvā un krimināltiesvedībā. Informēt par pušu tiesībām un pienākumiem tiesvedībās, to pilnvarām. Vingrināt dalībniekus izteikt viedokli par nepieciešamo rīcību nodarbībā aplūkotajā problēmsituācijā.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		10 min	Dialogs	<u>Nodarbības mērķis</u> sasniegts, ja	14.darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija „Civiltiesiskā tiesvedība”	20 min.	Minilekcija	dalībnieki spēj 14. darba lapas problēmsituācijā sākt vērtēt, kurš bija zemes īpašnieks – X vai Y un kuram bija pienākums rūpēties par nekustamo īpašumu. Grupas dalībnieki izsaka viedokli par koku izciršanu, ko veica persona Y, saskatot	
	2. Uzdevums „Vai Jums ir tiesības...?”	15 min.	Diskusija	pienākumu personai Y saskaņot šīs darbības ar X, vienojoties par iegūto līdzekļu sadali. Uzteicami, ja dalībnieki saskata puses: prasītājs, atbildētājs, trešā persona, apsūdzības uzturētājs, apsūdzētais. Dalībniekiem jāaskata, ka šajā situācijā var izvērsties gan civiltiesiskā tiesvedība par īpašumtiesībām un par pienākumu nepienācīgu veikšanu, kā rezultātā iestāties	
	3. Minilekcija „Krimināltiesvedība. Vainas pierādīšanas princips”	20 min.	Minilekcija		
Refleksija	Problēmsituācija	25 min.	Diskusija		

				atrāvums. Jāsaskata administratīvās tiesāšanās iespēja, jo persona X var apstrīdēt Latvijas Valsts mežu uzliktā soda likumību. Jāspēj modelēt arī iespējamo kriminaltiesvedību , ja pierādīs X vainu ļaunprātīgā meža izciršanas faktā	
--	--	--	--	---	--

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Grupas dalībnieki ir piedzīvojuši krimināltiesvedību, kur viņu kā puses statuss bija apsūdzētais. Nodarbības sākumā vēlams akcentēt, ka krimināltiesvedība noris pēc atšķirīgiem iztiesāšanas principiem, salīdzinot ar civillietām, administratīvajām lietām. Veiksmīgi, ja piemērus, ko min grupas dalībnieki no savas pieredzes, uzreiz salīdzina ar cita veida procesuālo iztiesāšanu. Tas veicinās atšķirību un būtības dziļāku izpratni, jo balstīsies uz viņu pieredzi, līdz ar to būs vieglāk adaptēt teorētiskās zināšanas, kuras jāapgūst, runājot par pusēm, principiem un būtību civiltiesvedībā, administratīvā un krimināltiesvedībā.

Jautājums nodarbības dalībniekiem: „*Vai šeit ir dalībnieki, kuri tiesā ir šķīruši savu laulību?*” Cerams, ka kāds būs to darījis, līdz ar to var uzdot konkrētam indivīdam nākamo jautājumu: „*Vai kārtība, kā norisēja laulības šķiršana, bija tāda pati kā krimināllietas iztiesāšanā, kur jūs atzina par vainīgu?*” Iespējams, ka gan dalībnieks, gan pārējie spēj īsumā raksturot, ka procesi bija atšķirīgi. Kopīgi jāatceras, ka kriminālprocesā bija apsūdzības uzturētājs prokurors, kurš nepiedalās civillietās. Bija tiesas piesēdētāji, kurus arī nesastapsim ne civillietās, ne administratīvajā tiesvedībā. Tātad grupa nonāk pie atziņas, ka atkarībā no procesuālās puses statusa ir atšķirības tiesvedības principos, būtībā un jāmēģina tās izzināt minilekcijā.

Apjēgšana

Minilekcija „Civiltiesiskā tiesvedība”

Norise:

Katrai fiziskajai un juridiskajai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību aizsardzību. Tiesā prasību var celt pilngadīga un rīcībspējīga fiziskā persona vai juridiskā persona. Nepilngadīgo interesēs tiesā vēršas vecāki vai aizbildnis, bet atsevišķos gadījumos, kad to paredz likums, tiesā var vērsties pats nepilngadīgais, ja viņš ir sasniedzis 15 gadu vecumu. To personu interesēs, kuras atzītas par rīcībnespējīgām garīgas slimības dēļ, tiesā griežas aizgādnis. Likumā noteiktajos gadījumos fiziskās vai juridiskās personas interesēs prasību var celt valsts vai pašvaldību iestādes vai citas organizācijas, kurām likums piešķir tiesības aizstāvēt tiesā citu personu intereses, piemēram, bāriņtiesas – bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, arodbiedrības – strīdos sakarā ar darba tiesiskajām

attiecībām un citām sociālajām tiesībām, patērētāju tiesību aizsardzības organizācijas – strīdos par preču un pakalpojumu kvalitāti utt.

Atbilstoši Civilprocesa likumam tiesa nodrošina personu *tiesību un interešu aizsardzību* trijos veidos:

- izšķirot civiltiesiskus strīdus (lietu izskatīšana prasības tiesvedības kārtībā). Lietu tiesnesis ierosina uz attiecīgās personas *prasības pieteikuma* pamata;
- izskatot lietas, kurās nav strīda, bet nepieciešams apliecināt vai apstiprināt noteiktu tiesību vai tiesisku attiecību esamību (sevišķā tiesvedības kārtība). Lietu tiesnesis ierosina uz attiecīgās personas *pieteikuma* pamata;
- izskatot lietas, pamatojoties uz attiecīgas personas *sūdzības* pamata (pārsvarā šī lietu kategorija pārgājusi administratīvo tiesu piekritībai – sūdzības par valsts iestāžu un amatpersonu rīcību, vēlēšanu tiesībām, administratīvo sodu pārsūdzība).

Prasības tiesvedības kārtībā tiesa izšķir visus civiltiesiskos strīdus (parādu piedziņa, īpašuma tiesību aizsardzība, strīdi, kas rodas no ģimenes tiesiskajām attiecībām utt.).

Sevišķā tiesāšanas kārtībā tiesa lietas izskata gadījumos, kas noteikti likumā. Tās ir lietas par:

- adopcijas apstiprināšanu,
- personas atzīšanu par rīcībnespējīgu gara slimības dēļ un aizgādības nodibināšanu vai par aizgādības nodibināšanu personai sakarā ar tās izlaidīgo vai izšķērdīgo dzīvesveidu,
- pazudušo personu izsludināšanu par mirušām,
- juridisku faktu konstatēšanu (radniecības attiecības, atrašanās apgādībā, bezvēsts prombūtne utt.),
- tiesību dzēšanu uzaicinājuma kārtībā,
- tiesību atjaunošanu pēc nozaudētiem, nozagtiem vai iznīcinātiem parāda aktiem vai vērtspapīriem,
- apstiprināšanu mantojuma tiesībās vai par testamenta atzīšanu par spēkā stājušos,
- nekustamā īpašuma izpirkšanu,
- uzņēmumu un uzņēmēj sabiedrību maksātnespēju.

Civiltiesiskā tiesvedībā pamatprincips pusēm ir *sacīkstes princips*.

Tiesas priekšā norisinās prāvnieku – prasītāja un atbildētāja – sacensība, kurā katra puse cenšas pārliecināt tiesu par savu taisnību.

Sacīkstes princips nodrošina situāciju, kad abām pusēm ir vienlīdzīgas tiesības iesniegt pierādījumus, piedalīties to izmeklēšanā un pieteikt lūgumus.

Tiesnesis vada tiesas izmeklēšanas procesu un izlemj iztiesāšanai nodoto jautājumu, taču tiesa nedrīkst meklēt jaunus pierādījumus vai spriedumā atsaukties uz faktiem, ko tiesas priekšā nav likušas procesa puses. Tiesa drīkst izlemt *tikai nodoto jautājumu un nedrīkst pārsniegt prasījuma robežu*.

Administratīvā tiesvedība

Puses administratīvajā tiesvedībā var būt:

- privātpersonas,
- valsts un pašvaldību iestādes,
- trešās personas.

Kopš 2004. gada 1. februāra ir spēkā Administratīvā procesa likums (APL), kas regulē administratīvās attiecības starp valsts pārvaldes iestādēm un privātpersonu. APL nodrošina privātpersonas aizsardzību pret ierēdņu un amatpersonu patvaļu, paredz iespēju efektīvi un īsā laikā apstrīdēt un pārsūdzēt izdoto administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību.

Tiesvedības princips: *objektīvās izmeklēšanas princips*. Tas nozīmē, ka tiesnesis pats var vākt faktus, lai noskaidrotu objektīvo patiesību lietā.

Administratīvajā tiesvedībā ir iespējams rakstveida process. Puses un tiesa var sarakstes veidā visu risināt, nav jāierodas uz tiesas sēdi.

Administratīvais process sākas ar iesniegumu vai lūgumu. To var izteikt mutiski un palūgt iestādi, lai tā noformē rakstiski, un pats iesniedzējs to tikai paraksta.

Par trešajām personām administratīvajā procesā uzskata personas, kuras tiesības vai tiesiskās intereses attiecīgais administratīvais akts var ierobežot vai kuru var skart tiesas spriedums lietā.

Trešās personas statusu piešķir ar iestādes vai tiesas lēmumu pēc šīs personas iesnieguma.

Lietas, kas izriet no administratīvi tiesiskajām attiecībām:

- sakarā ar sūdzībām par institūciju un amatpersonu lēmumiem administratīvo pārkāpumu lietās;
- sakarā ar sūdzībām par valsts pārvaldes un pašvaldības institūciju vai amatpersonu prettiesisku rīcību vai izdotiem lēmumiem – administratīviem aktiem;
- sakarā ar sūdzībām par vēlēšanu tiesību pārkāpumiem;
- citas lietas, kas izriet no administratīvi tiesiskajām attiecībām un kuras ar likumu nodotas tiesas kompetencē.

Uzdevums „Vai Jums ir tiesības...?”

Norise:

Tas ir zināšanu nostiprināšanas uzdevums: vai jums ir tiesības vērsties administratīvajā tiesā, ja nepiekrītat Ceļu policijas inspektora sastādītajam protokolam notikuma vietā un tanī norādītajam soda apmēram?

Atkarībā no grupas atbildēm grupas vadītājs izvērtē, vai nepieciešams vēlreiz atkārtot, *kas ir administratīvais akts* un kādos gadījumos vērsas administratīvajā tiesā.

Minilekcija „Krimināltiesvedība. Vainas pierādīšanas princips”

Lai personu sauktu pie kriminālatbildības, ir Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma ietvaros jākonstatē nodarījums (darbība vai bezdarbība), kuram ir tāda kaitīguma pakāpe, kas raksturīga kriminālsodāmam nodarījumam, *konkrēta persona ir vainīga nodarījumā* un noziedzīga nodarījuma sastāvs paredz konkrētu sodu Krimināllikumā.

Tiesvedībā prokurors valsts vārdā uztur apsūdzību, bet apsūdzētajam (tiesā apsūdzēto sauc par tiesājamo) ir jācenšas sevi aizstāvēt un apsūdzību atspēkot. Tiesa izvērtē visus par un pret un nosaka, vai prokurora dotā nodarījuma kvalifikācija atbilst likumā paredzētajam noziedzīga nodarījuma sastāvam un tiesvedības gaitā iegūtie un tiesas izmeklēšanas procesa laikā pierādītie fakti apstiprina tiesājamā vainu.

Neviens noziedzīgs nodarījums nevar būt bez personas vainas. Krimināltiesvedībā svarīgi, lai puses respektētu nevainīguma prezumpcijas principu – nevienu nevar atzīt par vainīgu un sodīt, kamēr viņa vaina nav pierādīta likuma noteiktajā kārtībā un atzīta ar spēkā stājušos tiesas spriedumu.

Vainas pierādīšanas princips ir cieši saistīts ar nevainīguma prezumpcijas principu un nosaka, ka personas vaina ir jāpierāda apsūdzības uzturētājam (valstij prokurora personā), bet apsūdzētajam nav jāpierāda savs nevainīgums.

Krimināltiesvedībā var piedalīties (1. instance) vai tikt iesaistīti tiesnesis un divi tiesas piesēdētāji, apsūdzētais, var būt apsūdzētā aizstāvis advokāts, prokurors, cietušie, civilprasītāji, var tikt pieaicināti liecinieki, eksperti, speciālisti.

Aizstāvja obligātā piedalīšanās

Aizstāvja piedalīšanās ir obligāta kriminālprocesā:

- 1) ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai vai rīcībnespējīgai personai, vai ierobežoti pieskaitāmai personai;
 - 2) par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu;
 - 3) ja tas tiek turpināts sakarā ar pieteikumu par mirušas personas rehabilitāciju;
 - 4) ja tiesības uz aizstāvību ir personai, kura fizisku vai psihisku trūkumu dēļ pati nespēj pilnībā izmantot savas procesuālās tiesības;
 - 5) ja tiesības uz aizstāvību ir analfabētam vai personai ar tik zemu izglītības līmeni, ka tā nevar pilnvērtīgi izmantot savas procesuālās tiesības.
- Aizstāvja piedalīšanās ir obligāta kriminālprocesā, kas notiek vienošanās procesa kārtībā no brīža, kad tiek uzsāktas pārrunas ar apsūdzēto par vienošanās slēgšanu.

Lai izlemtu, vai griezties tiesā, būtu vēlams saņemt juridisku konsultāciju, vai ir likumisks pamats prasībai un kādus pierādījumus nepieciešams sagādāt. Šādas konsultācijas par atlīdzību sniedz zvērināti advokāti. Par atlīdzības lielumu zvērināti advokāti vienojas ar klientu, bet, ja šāda vienošanās nav panākta, atlīdzību nosaka pēc takses. Tieslietu ministrs un finanšu ministrs ir apstiprinājuši šādas advokātu atlīdzības takses civillietās un administratīvajās lietās.

Vēl persona var izmantot savas tiesības un saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību. Par to runāsim citā nodarbībā.

Refleksija

Problēmsituācija

Resursi: 14. darba lapa.

Norise:

Nodarbības vadītājs izdala 14. darba lapu, lai katrs iepazītos ar problēmsituāciju.

Jautājumi, uz kuriem jāatbild grupas dalībniekiem:

- Kādas puses šeit saskatījāt – kas būs prasītājs, kas atbildētājs, vai ir trešās personas?
- Pēc kādas tiesvedības jārisina šī strīdus situācija?
- Vai personai X var draudēt kriminālatbildība?

Beidzot nodarbību, vadītājs apkopo, izceļot galveno.

9. nodarbība. Prasības pieteikums. **Valsts nodevas par tiesvedību**

Mērķis. Informēt dalībniekus par prasības pieteikuma nozīmi personas tiesiskās vēlmes realizācijā. Iepazīstināt ar izdevumiem – nodevām un ar lietas izskatīšanu saistītiem izdevumiem, kas personai rodas tiesvedībās. Informēt par zvērinātu tiesu izpildītāju institūtu.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		5 min.	Informēšana	<u>Nodarbības mērķis</u>	
Apjēgšana	1. Minilekcija „Prasības pieteikums” 2. Uzdevums „Prasības pieteikuma aizpilde” 3. Minilekcija „Pieteikuma iesniegšana administratīva jā tiesā”	5 min. 15 min. 10 min.	Minilekcija Praktisks uzdevums Minilekcija	sasniegts, ja grupas dalībnieki prot aizpildīt prasības pieteikumu, formulējot savu prasījumu ar tiesisko pamatojumu, pēc izdales materiāla tabulām prot sarēķināt personas izdevumus, uzsākot tiesvedību	15. darba lapa 16. darba lapa
Refleksija	Cik lielas būs nodevas?	10 min.			16. darba lapa

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Vajadzētu izmantot dalībnieku pieredzi tiesvedībās (pārsvarā tā laikam būs krimināltiesvedība, kur viņi bija pasīvi procesa dalībnieki), iepazīstinot ar vienkāršoto civiltiesisko prasības pieteikumu. Nodarbību vēlams sākt ar skaidrojumu, ka, lai saprastu prasījumu un to varētu juridiski nostiprināt ar tiesas lēmumu, jāspēj savu prasījumu formulēt prasības pieteikumā.

Civillietās tiesa var izlemt tikai to prasījumu, kas norādīts pieteikumā, un tikai uz tā pamata, kas norādīts prasības pieteikumā vai pieteikumā. Jāņem vērā, ka *civillietās tiesa pēc savas iniciatīvas nekādus pierādījumus nevāc* (atšķirībā no administratīvās tiesas), bet izspriež lietu uz lietas dalībnieku iesniegto pierādījumu pamata.

No tā izriet, ka prasības pieteikuma sastādīšanai ir nepieciešams zināt ne tikai procesuālo tiesību normas, bet arī materiālo tiesību normas. Labi sagatavots pieteikums ir pamats ātrai un pareizai lietas izskatīšanai tiesā. Tādēļ būtu vēlams, lai pieteikumus tiesai sagatavotu jurists, vai savu sagatavoto projektu parādīt cilvēkam, kuram ir pieredze tiesvedībās.

Ziņas, kas iekļaujamas šajā dokumentā, atkarīgas no tā, vai tiesā tiek iesniegts prasības pieteikums, pieteikums vai sūdzība.

Apjēgšana

Minilekcija „Prasības pieteikums”

Norise:

Vienā prasības pieteikumā var apvienot vairākus prasījumus, ja tie ir savstarpēji saistīti, piemēram, prasība par atbildētāja izlikšanu no dzīvokļa un īres parāda piedziņu. Prasību par laulības šķiršanu var apvienot ar prasību par bērna dzīves noteikšanu, aizgādības

noteikšanu, uzturlīdzekļu piedziņu bērna uzturēšanai un laulāto kopīgās mantas sadali. Šajā gadījumā atšķirsies tiesu instance, kurā to skatīs, jo mantas sadales gadījumā tā būs piekritīga apgabaltiesai.

Prasības pieteikuma forma ir brīva, taču tajā jābūt norādītiem likumā noteiktajiem rekvizītiem. Tie ir šādi:

- *prasītāja, atbildētāja un trešās personas vārds, uzvārds un personas kods (juridiskajām personām – nosaukums un juridiskā adrese). Atbildētāja un trešās personas kodu vai reģistrācijas numuru norāda, ja tas ir zināms.*

Prasītājs ir persona, kuras tiesības ir aizskartas un kura griežas tiesā. Atbildētājs ir persona, kura, pēc prasītāja domām, ir aizskārusi prasītāja tiesības. Prasītājs un atbildētājs civilprocesā tiek saukti par pusēm. Trešā persona var būt fiziskā vai juridiskā persona, kuras tiesības vai pienākumus pret vienu no pusēm var skart spriedums lietā. Visbiežāk trešās personas piedalīšanās lietā ir saistīta ar iespējamo regresa prasību pret viņu, ja prasība tiek apmierināta. Piemēram, ja tiesa nospriedīs, ka juridiskajai personai jāatlīdzina zaudējumi, ko radījusi tās automašīna, sakropļojot gājēju, šī juridiskā persona varēs celt regresa prasību pret šoferi;

- *prasības priekšmets – tā tiesiskā attiecība, uz ko vērsta prasība (prasības pieteikums par laulības šķiršanu, par darba samaksas piedziņu, par izlikšanu no dzīvokļa utt.);*
- *prasības summa, ja prasība ir novērtējama naudas izteiksmē, kā arī piedzenamās vai apstrīdamās summas aprēķins.* Piemēram, sniedzot prasību par darba samaksas piedziņu, norādāma neizmaksātās darba algas summa, kā arī pieaugums, kas aprēķināts, ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes ik mēnesi aprēķinātos patēriņa cenu pieauguma indeksus salīdzinājumā ar cenām iepriekšējā mēnesī, un kopējā piedzenamā summa. Juridiskās personas mēdz rēķināt un piedzīt nenopelnīto peļņu, resp., Ieņēmumu dienests slēdza veikalu, noliktavu, un šo darbību rezultātā uzņēmums nenopelnīja to, ko būtu varējis nopelnīt. Šo nenopelnīto peļņu visbiežāk aprēķina pēc vidējiem mēneša ienākumiem un sarēķinot vienas dienas ieņēmumu un peļņas apmēru;
- *apstākļi, ar kuriem prasītājs pamato savu prasījumu, un pierādījumi, kas to apstiprina.* Piemēram, darba samaksas piedziņas lietā jānorāda uz darba līguma esamību, noteikto darba samaksas lielumu, laiks, par kuru darba devējs nav izmaksājis atlīdzību; šķirot laulību norāda, ka faktiski laulāto nesaskaņu vai kādu citu iemeslu dēļ (kādam no pusei ir citas attiecības, kurās gaidāms bērns, otra puse ilgstoši atrodas apcietinājuma u.c.) kopdzīve vairs nepastāv;
- *likums, uz kura prasība pamatota* (ne tikai likuma nosaukums, bet arī konkrēti likuma panti, daļas);
- *prasītāja prasījumi, t.i., tas, par ko viņš lūdz tiesu taisīt spriedumu.* Prasītāja prasījumi tiek konkrēti izteikti pēc vārda "lūdzu", piemēram, lūdzu piedzīt 1250 latus; lūdzu šķirt laulību ar atbildētāju, piešķirt pirmslaulības uzvārdu, noteikt atsevišķu aizgādību pār bērniem;
- *prasības pieteikumam pievienoto dokumentu saraksts.* Piemēram, laulības šķiršanas lietā prasības pieteikuma noraksts, laulības apliecība, izziņas par prasītāja un atbildētāja vidējo izpeļņu, bērnu dzimšanas apliecības kopija, kvīts par valsts nodevas samaksu;
- *prasības pieteikuma sastādīšanas laiks un citas ziņas, ja tās nepieciešamas lietas izskatīšanai.* Prasības pieteikumam pievienojami tik norakstu, cik lietā ir atbildētāju un trešo personu, kā arī kvīts par valsts nodevas samaksu un rakstveida pierādījumi, uz ko norādīts prasības pieteikumā. Ja prasītājam neizdodas iegūt kādu nepieciešamo dokumentu (piemēram, darba devējs neizsniedz izziņu par vidējo darba algu), tas jānorāda prasības pieteikumā un *jālūdz tiesu pieprasīt šo dokumentu.*

Prasības pieteikuma sastādīšanas laiks ir svarīgs arī tiesību normas izvēles ziņā, kāds tiesību akts bija spēkā strīdus rašanās laikā u.c. apstākļi, kas to paskaidro.

Prasības pieteikumu, pieteikumu vai sūdzību paraksta pats prasītājs vai pieteicējs. Ja šo dokumentu sastāda pārstāvis, viņš pats var arī to parakstīt, taču tad ir jāpievieno pilnvara, ar kuru pārstāvim ir piešķirtas tiesības griezties tiesā prasītāja vai pieteicēja vārdā.

Uzdevums „Prasības pieteikuma aizpilde”

Resursi: 15. darba lapa.

Norise:

Grupas dalībnieki praktiski aizpilda prasības pieteikumu par laulības šķiršanu un uzturlīdzekļu piedziņu. Dalībniekiem izdala 15. darba lapu. Aizpildīšanas laikā vadītājs skaidro, kā aizpildīt prasības pieteikumu.

Minilekcija „Pieteikuma iesniegšana administratīvajā tiesā”

Resursi: 16. darba lapa.

Norise:

Pieteikums jāiesniedz rakstveidā un jānorāda šāda informācija:

- tiesas nosaukums kurai iesniegts pieteikums;
- pieteicēja, viņa pārstāvja, ja pieteikumu iesniedz pārstāvis, vārds, uzvārds un dzīvesvieta vai cita adrese, kurā persona ir sasniedzama. Ja pieteicēja vai viņa pārstāvis ir juridiska persona, norāda tās nosaukumu, reģistrācijas numuru un juridisko adresi;
- iestādes nosaukums un adrese (par kuru sūdzas iesniedzējs);
- pieteikuma pamats un pierādījumi, ja tādi ir viņa rīcībā;
- prasījums (piemēram, atcelt prettiesisko iestādes lēmumu);
- prasījuma summa, ja tajā ietverts prasījums atlīdzināt zaudējumus (piemēram, jūs pasūtījāt projektu un samaksājat par to naudu, noslēdzāt līgumu ar celtniekiem, bet pašvaldība atsaka izdot būvatļauju);
- pieteikumam pievienoto dokumentu saraksts, ja tādi ir pievienoti (piemēram, līgumi ar celtniekiem, iesniegums pašvaldībai, tās sniegtā atbilde vai izdotais administratīvais akts);
- pieteikuma sastādīšanas vieta un laiks.

Administratīvajā tiesvedībā valsts nodeva nav jāmaksā, lai efektīvāk risinātu strīdus starp indivīdu un valsti.

Prasības pieteikuma iesniegšana tiesā

Prasības pieteikumu, pieteikumu vai sūdzību tiesā iesniedz prasītājs vai pieteicējs personīgi. Ierodoties tiesā, jābūt līdzī personu apliecinošam dokumentam. Ja tiek iesniegti dokumentu noraksti, kuri nav notariāli apliecināti, jābūt līdzī iesniedzamo dokumentu oriģināliem, lai tiesā varētu apliecināt norakstu pareizību.

Prasības pieteikumu, pieteikumu vai sūdzību var nosūtīt tiesai pa pastu. Šos dokumentus var iesniegt tiesā arī cita persona, taču tādā gadījumā nepieciešams ne tikai personu apliecinošs dokuments, bet arī prasītāja (pieteicēja) izsniegta pilnvara dokumentu iesniegšanai tiesā.

Jautājumu par lietas ierosināšanu tiesnesis izlemj trīs dienu laikā. Ja iesniedzējs nav pareizi noformējis prasības pieteikumu, nav samaksājis valsts nodevu vai nav pievienojis nepieciešamos dokumentus, tiesnesis pieņem lēmumu atstāt pieteikumu bez virzības. Lēmumu nosūta prasītājam un nosaka termiņu trūkumu novēršanai. Šis termiņš nevar būt īsāks par 20 dienām no lēmuma nosūtīšanas dienas. Ja trūkumi tiek novērsti norādītajā termiņā, pieteikums uzskatāms par iesniegtu dienā, kad tas pirmo reizi iesniegts tiesā.

Pārstāvība tiesā

Fiziskās personas tiesā lietas var vest pašas vai ar pilnvarotu pārstāvju starpniecību.

Juridisko personu lietas tiesā ved to amatpersonas, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros, vai arī citi juridisko personu pilnvaroti pārstāvji.

Par juridisko personu pārstāvjiem tiesā var būt šo juridisko personu darbinieki vai uzņēmumu īpašnieki.

Fiziskā persona, ja pati nevar vai negrib piedalīties procesā, var pilnvarot citu fizisko personu.

Kā pārstāvi juridiskās palīdzības sniegšanai fiziskās un juridiskās personas var uzaicināt zvērinātu advokātu, kurš piedalās lietas izskatīšanā vienlaikus ar pašu lietas dalībnieku vai viņa iepriekšminētajā kārtībā izraudzīto pārstāvi.

Par pilnvaroto pārstāvi nevar būt:

- persona, kurai nav rīcībspējas (nepilngadīgais un persona, kura ar tiesas spriedumu atzīta par rīcībnespējīgu);
- persona, kurai ar tiesas spriedumu atņemtas tiesības vest citu personu lietas;
- persona, kura atrodas radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei vai svainības attiecībās līdz otrajai pakāpei ar tiesnesi, kuram lieta jāiztiesā;
- persona, kura sniegusi juridisko palīdzību strīda otrajai pusei.
- Fiziskās personas pārstāvība noformējama ar notariāli apliecinātu pilnvaru. Juridisko personu pārstāvību noformē ar rakstveida pilnvaru (notariālais apliecinājums nav nepieciešams) vai dokumentiem, kas apliecina attiecīgās amatpersonas tiesības pārstāvēt juridisko personu.

Pārstāvim ir tiesības pārstāvamā vārdā izpildīt procesuālās darbības. Tomēr pilnvarā īpaši jānorāda, ja pilnvarotājs pārstāvim uztic izpildīt šādas procesuālās darbības:

- pilnīgi vai daļēji atteikties no prasības;
- grozīt prasības priekšmetu;
- celt pretpirasību;
- pilnīgi vai daļēji atzīt prasību;
- noslēgt izlīgumu;
- nodot lietu izskatīšanai šķīrējtiesā;
- pārsūdzēt tiesas nolēmumus apelācijas vai kasācijas kārtībā;
- iesniegt izpilddokumentu piedziņai;
- saņemt piespriesto naudu vai mantu;
- izbeigt izpildu lietvedību.

Visas procesuālās darbības, ko pārstāvis veicis saskaņā ar pilnvaru, ir saistošas pārstāvamajam.

Pārstāvamais var jebkurā laikā atsaukt pārstāvim doto pilnvarojumu, rakstveidā paziņojot par to tiesai vai arī paziņojot par to mutvārdos tiesas sēdes laikā.

Pirms izlemj, vai griezties tiesā, katram jāērķinās ar to, ka viņam radīsies zināmi izdevumi.

Tiesas izdevumus veido:

- valsts nodeva;
- kancelejas nodeva;
- ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi.

Dalībniekiem izdala 16. darba lapu, lai vieglāk būtu sekot stāstītajam.

No tiesas izdevumu (valsts nodevas, kancelejas nodevas un to izdevumu maksāšanas, kas saistīti ar lietas izskatīšanu) samaksas ir atbrīvoti:

- 1) prasītāji – prasībās par darba samaksas piedziņu un citiem prasījumiem, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām;
- 2) prasītāji – prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve;

- 3) prasītāji – prasībās par uzturlīdzekļu piedziņu;
- 4) prasītāji – prasībās par noziedzīga nodarījuma rezultātā radušos materiālo zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzināšanu;
- 5) prokurori, tās valsts vai pašvaldību iestādes un personas, kurām ar likumu piešķirtas tiesības aizstāvēt tiesā citu personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses;
- 6) pieteikumu iesniedzēji – par personas atzīšanu par rīcībnespējīgu gara slimības dēļ un aizgādības nodibināšanu vai aizgādības nodibināšanu personai tās izlaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ;
- 7) atbildētāji – lietās par piespiesto uzturlīdzekļu samazināšanu un to maksājumu samazināšanu, kurus tiesa piespriedusi prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve;
- 8) pieteikuma iesniedzēji – laulātais, kā arī pirmās un otrās pakāpes radnieki – mantojuma lietās daļā par privatizācijas sertifikātu mantošanu;
- 9) prasītāji – lietās par īpašuma tiesību atjaunošanu uz zemi, namīpašumiem, uzņēmumiem;
- 10) prasītāji – lietās par to zaudējumu atlīdzību, kuri nodarīti nelikumīgas vai nepamatotas izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcības dēļ.

Papildus minētajiem gadījumiem tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pēc šīs personas lūguma ir tiesīgs atbrīvot to pilnīgi vai daļēji no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atlikt valsts ienākumos iemaksājamo tiesas izdevumu samaksu vai sadalīt to termiņos. Griežoties tiesā ar tādu lūgumu, jāiesniedz pierādījumi par personas mantisko stāvokli, ziņas par ģimenes sastāvu, ģimenes ienākumiem, izdevumiem un uzkrājumiem.

Ja prasību tiesa apmierina, tā piespriež no otras puses visus samaksātos tiesas izdevumus. Ja prasība apmierināta daļēji, šos izdevumus piespriež proporcionāli tiesas apmierināto prasījumu apmēram. Prasītājam šādā gadījumā pienākas no atbildētāja arī lietas vešanas izdevumi, izdevumi advokāta palīdzības samaksai (faktiskajā apmērā, tomēr ne vairāk par 5 procentiem no prasījuma apmierinātās daļas, bet prasībās, kurām nav mantiska rakstura, ne vairāk par zvērināta advokāta atlīdzības taksu), ceļa un uzturēšanās izdevumi (pēc komandējuma apmaksas noteikumiem) un faktiskie izdevumi sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu. Ja prasību tiesa noraida, prasītājam tiesas izdevumi netiek atlīdzināti. Turklāt viņam jāatlīdzina pretējai pusei lietas vešanas izdevumi.

Pēc sprieduma pasludināšanas personai, kurai jāmaksā valsts nodeva, tiek dots 10 dienu termiņš, lai to nomaksātu labprātīgi, ieskaitot naudu Valsts kasē.

Ja tas netiek izdarīts, tiesa izdod izpildu rakstu un notiek piespiedu izpilde, kuru veic *zvērināti tiesu izpildītāji*.

Saskaņā ar Tiesu izpildītāju likuma 1. un 2. pantu *zvērināti tiesu izpildītāji veic tiesu un citu institūciju nolēmumu izpildi, kā arī citas likumā noteiktās darbības (tiesu izpildītāju profesionālo un korporatīvo darbību)*.

Refleksija

„Cik lielas būs nodevas?”

Resursi: 16. darba lapa.

Norise:

Nodarbības noslēgumā vadītājs vēlreiz mudina paņemt savus aizpildītos prasības pieteikumus un pēc izdales 16. darba lapas kopīgi mēģina noteikt, cik liela būs valsts nodeva, kancelejas nodeva, ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi.

Vadītājs nobeigumā apkopo nodarbībā apspriesto.

10. nodarbība. Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība

Mērķis. Informēt par aktualitāti – iespēju saņemt valsts apmaksātu juridisku palīdzību strīdu risināšanai ārpus tiesas un tiesā. Informēt par iedzīvotāju kategorijām, kurām normatīvie akti paredz iespēju saņemt valsts apmaksāto pakalpojumu. Praktiski vingrināties iesnieguma veidlapas aizpildīšanā, kuru iesniedz Juridiskās palīdzības administrācijai.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		5 min.	Saruna	<u>Nodarbības mērķis sasniegts,</u>	
Apjēgšana	1. Minilekcija „Juridiskās palīdzības likums”	10 min.	Minilekcija	ja grupas dalībnieki saprot procedūru, kas jādara vispirms, lai būtu tiesības saņemt valsts apmaksātu juridisku palīdzību strīdu risināšanai ārpus tiesas un tiesā. Dalībnieki spēj formulēt trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusa saņemšanas nepieciešamību pašvaldības sociālajā dienestā. Dalībnieki spēj aizpildīt iesnieguma veidlapu, ko nepieciešams iesniegt Juridiskās palīdzības administrācijai. Neskaidrību gadījumā dalībnieki nekautrējas precizēt terminus, ko īsti neizprot vai nezina, kā arī konsultējas, kā labāk atspoguļot ziņas vai faktus	17. darba lapa
	2. Uzdevums „Kādām personām nodrošina juridisko palīdzību?”	10 min.	Darba lapa		
	3. Uzdevums „Ko darīt, ja lauzts īres līgums?”	10 min.	Darba lapa		18. darba lapa
Refleksija	Ko mēs iemācījāmies?	5 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Neviens no dalībniekiem nebūs izmantojis šo nesen radušos iespēju izmantot valsts apmaksātu juridisku palīdzību, tādēļ vispirms jārod izpratne, kādos gadījumos tā pienākas. Nākošais posms ir iesniegumu veidlapas praktiska aizpildīšana un katras sadaļas kopīga apspriešana un analīze. Nebaidieties kopīgi mācīties un aplieciniet, ka galvenais ir mēģināt izmantot pienākošās tiesības, un vingrinieties kopīgi saprast iespējamus riskus un potenciālās grūtības.

Apjēgšana

Minilekcija: Juridiskās palīdzības likums

Norise:

Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums Saeimā pieņemts 2005. gada 17. martā un stājies spēkā 2005. gada 1. jūnijā. *Likuma mērķis ir veicināt fiziskās personas tiesības uz taisnīgu tiesas aizsardzību, nodrošinot valsts garantētu atbalstu juridiskās palīdzības saņemšanai.*

Likuma pieņemšana nozīmē, ka tiek iedarbināts jauns valsts mehānisms ikviena indivīda tiesībām uz taisnīgu tiesas aizsardzību, kā rezultātā ar valsts atbalstu tiesas pieejamība tiks nodrošināta arī maznodrošinātām un trūcīgām personām.

Valsts nodrošina juridisko palīdzību strīdu risināšanai ārpus tiesas un tiesā, juridiskās palīdzības apjoms noteikts stundās un noteiktu darbību veidā. *Šobrīd juridiskā palīdzība tiek nodrošināta civillietās un krimināllietās (vienlaikus ar Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanos, proti, no 2005. gada 1. oktobra), bet administratīvajās lietās no 2006. gada 1. janvāra.*

Likuma mērķa īstenošanai no 2006. gada 1. janvāra ir paredzēts izveidot *Juridiskās palīdzības administrāciju*. Tā izskatīs iedzīvotāju iesniegumus un pieņems lēmumu par juridiskās palīdzības piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt. Tā slēgs juridiskās palīdzības līgumus ar praktizējošiem juristiem, kuri saskaņā ar likumu var būt par juridiskās palīdzības sniedzējiem.

Saskaņā ar Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumu valsts apmaksāto juridisko palīdzību *var saņemt maznodrošinātas vai trūcīgas personas* – Latvijas iedzīvotāji (pilsoņi, nepilsoņi, bezvalstnieki, Eiropas Savienības pilsoņi, citu valstu pilsoņi, kuri tiesiski uzturas Latvijā Republikā).

Juridiskās palīdzības saņemšanai nepieciešams aizpildīt *juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapu*, pievienojot tajā minētās ziņas apliecinājošu dokumentu kopijas. Juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapu un informāciju par veidlapas aizpildīšanu var saņemt juridiskās palīdzības nodaļā un pašvaldībā, kuras administratīvajā teritorijā ir personas dzīvesvieta.

Pieprasījuma veidlapa un informācija par tās aizpildīšanu tiek sniegta bez maksas. Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības nodaļa atrodas Raiņa bulvārī 15 (233. kab.), Rīgā, (tālruni uzziņām – 7036963, 7036964). Iesniegumus valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pieprasījumam var nosūtīt arī pa pastu Tieslietu ministrijai Brīvības bulvārī 36, Rīgā, LV-1536.

Sadarbību juridiskās palīdzības sniegšanā, noslēdzot juridiskās palīdzības līgumu ar Tieslietu ministriju, var nodrošināt advokāti, zvērinātie notāri, zvērinātie tiesu izpildītāji un likuma prasībām atbilstošas augstskolas un fiziskās personas.

Uzdevums „Kādām personām nodrošina juridisko palīdzību?”

Resursi: 17. darba lapa.

Norise:

Kopīgai diskusijai jānoslēdzas ar sapratni: ja personai ir piešķirts maznodrošinātas vai trūcīgas personas statuss, ko veic pašvaldību sociālie dienesti, tad tai pienākas valsts apmaksāta juridiska palīdzība lietu risināšanai ne tikai tiesās, bet arī juridiskas dabas jautājumu un procedūru kārtošānai valsts iestādēs vai citā veida institūcijās.

Uzdevums „Ko darīt, ja laužts īres līgums?”

Resursi: 18. darba lapa.

Norise:

Tālāk seko praktiska vingrināšanās dokumentu aizpildīšanā. *Visiem nodarbības dalībniekiem tiek lūgts aizpildīt iesniegumu par palīdzības saņemšanu tiesvedībā ar pašvaldību, kura laužusi īres līgumu, un ir saņemts brīdinājuma paziņojums, ka mēneša laikā jāatbrīvo dzīvojamā platība.*

Refleksija

Norise:

Saruna ar dalībniekiem par to, ko jaunu viņi ir uzzinājuši un iemācījušies šajā nodarbībā. Kā tas varētu palīdzēt brīvībā problēmu risināšanā?

11. nodarbība. Civiltiesības. Ģimenes tiesības

Mērķis. Iepazīstināt ar Civillikuma pamatregulējumu. Gūt ieskatu ģimenes likumdošanas regulējumā. Iepazīstināt ar laulības reģistrēšanas un šķiršanas procedūru. Diskutēt par ģimenes lomu bērnu audzināšanā, vecāku pienākumiem pret bērniem.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	„Vai cilvēks var nodzīvot dzīvi, nesaskaroties ar civiltiesībām?”	5 min.	Diskusija	<u>Nodarbības mērķis sasniegts</u> , ja dalībnieki spēj aprakstīt	19. darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija „Ko apskata Civillikums?”	10 min.	Minilekcija	civiltiesību lomu cilvēku dzīvē, atsaucoties uz	
	2. Uzdevums „Mēs konsultējam”	15 min.	Simulācija	Civillikumu kā būtiskāko tiesību normu šajā nozarē. Dalībnieki	
	3. Minilekcija „Laulības šķiršana”	10 min.	Minilekcija	spēj izklāstīt laulības nodibināšanas procedūru un likumiskos ierobežojumus. Laulības šķiršanas gadījumā norāda, ka tiesa lemj par uzturlīdzekļu apmēru, aizgādības tiesībām pār bērnu, kopmantas sadali. Ļoti labi, ja nodarbības laikā dalībnieki pauž atbildīgu viedokli par ģimenes lomu bērnu audzināšanā, vecāku pienākumiem pret bērniem	
Refleksija	„Stabila un noturīga ģimene būs, ja ...”	5 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Vai cilvēks var nodzīvot dzīvi, nesaskaroties ar civiltiesībām?

Norise:

Nodarbībā ir ļoti plašs materiāls, kuru veiksmīgāk var apgūt, ja aplūkojamus jautājumus balsta uz dalībnieku empīrisko pieredzi. Ievadā jāpauž, ka civiltiesības regulē

cilvēku privāttiesiskās attiecības un pavada no piedzimšanas līdz pat nāves brīdim un pat pēc personas nāves ļauj piepildīties viņa rīkojumiem par mantu. Šī tiesību nozare attiecas uz visām personas privātās dzīves sfērām: uz ģimeni, saistībām, lietām, mantojumiem utt.

Jautājums dalībniekiem: „Vai cilvēks var nodzīvot savu dzīvi un nesaskarties ar civiltiesībām?” *Atbildot uz šo jautājumu, dalībnieki parāda, ko viņi saprot ar terminu civiltiesības.*

Jau ar piedzimšanas brīdi cilvēks ir stājies civiltiesiskās attiecībās. Vēl jo vairāk, civiltiesiskā likumdošana aizsargā pat vēl nedzimuša bērna tiesības. Civiltiesības tāpat kā citas tiesību nozares ir cieši saistītas ar tādiem jēdzieniem kā *tiesībspēja* un *rīcībspēja*, par ko runājām nodarbībā par tiesību subjektiem.

Apjēgšana Minilekcija „Ko apskata Civillikums?”

Norise:

Nozīmīgākais normatīvais akts, kas regulē civiltiesības, ir atjaunotais 1937. gada Civillikums.

Kādus jautājumus apskata Civillikums? Civillikums strukturāli ir iedalīts četrās daļās:

- ģimenes tiesības,
- mantojuma tiesības,
- lietu tiesības,
- saistību tiesības.

Ģimenes tiesības aplūko jautājumus par ģimenes locekļu attiecībām. Tās nosaka kārtību, kādā notiek saderināšanās, laulības, laulības šķiršana, bērna adopcija u.tml. Tāpat tās regulē attiecības starp vecākiem un bērniem, vīru un sievu, turklāt ģimenes tiesībās paredzēts, kādā veidā vecāki veic aizgādību par bērniem, kā rīkojas ar bērna mantu. Tieši ģimenes tiesībās noteikts tas, cik ilgi persona uzskatāma par nepilngadīgu, un, proti, nepilngadība turpinās līdz 18 gadu vecumam. Izņēmumu gadījumos pilngadību var piešķirt bāriņtiesa no 16 gadu vecuma. Turklāt persona uzskatāma par pilngadīgu arī tad, ja tā stājusies laulībā pirms 18 gadu vecuma.

Cilvēka dzīve nav mūžīga, un laiku pa laikam mums jāpiedzīvo tāds skumjš brīdis kā tuvinieka nāve. Cilvēks, mūs pametot, atstāj ne tikai atmiņas, bet arī mantiskas vērtības. Tās mēs nevaram sadalīt pēc sava prāta un ieskata. Mums jāņem vērā gan aizgājēja pēdējā griba, gan likums. Kā rīkoties ar mirušā mantu, norāda *mantojuma tiesības*. Tajās noteikts, kam ir tiesības mantot; ja mantinieki ir vairāki, kādā kārtībā un kādā apmērā tie manto. Katra persona var arī atteikties no mantojuma, arī atteikšanās kārtību reglamentē mantojuma tiesības. Tāpat tajās noteikts, kā sastādāms un noformējams pēdējās gribas rīkojums (testaments).

Katrs cilvēks savā dzīvē saskaras ar lietām, kas var būt mūsu personīgās, vai lietojam arī citu personu lietas. To, ka mums kāda lieta pieder vai ka mēs lietojam kāda cita lietu, nosaka *lietu tiesības*. Tās atspoguļo sarežģītus jautājumus, kā rodas un izbeidzas īpašums, valdījums, ķīla utt., kādas ir īpašuma, valdītāja tiesības.

Lietu tiesības skata jautājumus par cilvēka varu pār lietām, bet jautājumus par cilvēku savstarpējām mantiskām attiecībām apskata *saistību tiesības*. Tajās aplūkots, kā jānoslēdz dažādi līgumi, kādas ir to noslēgšanas sekas, kā tie jāpilda. Arī konkrētu darba veikšanai noslēdzams līgums, tas ir, uzņēmuma līgums, kas atšķiras no tradicionālā darba līguma. Nodarbībā par saistību tiesībām aplūkos šo līgumu.

Nodarbības vadītājs grupai uzdod jautājumu: *”Kādā gadījumā var teikt, ka ir izveidota ģimene?”*

Grupas dalībnieki var identificēt un aprakstīt faktiskās kopdzīves formas un reģistrētās laulības. Nodarbības vadītājam jānudina izzināt, kādas priekšrocības un tiesiskās aizsardzības mehānismu dod reģistrētās laulības forma.

Laulību noslēgšana

Personas, kuras vēlas stāties laulībā, iesniedz lūgumu viena vai otra dzīves vietas dzimtsarakstu nodaļā vai arī vecāku dzīves vietas dzimtsarakstu nodaļā.

Izvilums no LR 1937. gada Civillikuma Ģimenes tiesību daļas (atsevišķi panti)

40. Pirms laulāšanas notiek izsludināšana.

42. Līdz ar pieteikumu par vēlēšanos stāties laulībā jāiesniedz:

a) abas pases (ar personas kodu un pierakstu),

b) abas dzimšanas apliecības,

c) personām, kas agrāk bijušas laulībā, – bijušā laulātā miršanas apliecība, laulības šķiršanas apliecība vai noraksts no likumīgā spēkā nākuša tiesas sprieduma (...),

43. Ja nav iespējams dabūt 42. pantā minētos dokumentus, tos atvieto ar tiesas spriedumu par attiecīgā fakta konstatēšanu.

Ja personas, kuras stājas laulībā, sastāv ev. luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu vai septītās dienas adventistu konfesijās un vēlas noslēgt laulības pie savas konfesijas garīgās personas, tad laulības reģistrācija notiek saskaņā ar atbilstošās konfesijas noteikumiem.

Valsts atzīst šīs baznīcās slēgtās laulības, dodot iespēju mācītājiem izsniegt valsts reģistrētās un uzskaitītās Laulības apliecības, kuras tiek reģistrētas kopējā reģistrā.

45. Izsludināšana notiek, izliekot uz vienu mēnesi sludinājumu dzimtsarakstu nodaļā.

52. Izsludinātajiem ir tiesības salaulāties sešu mēnešu laikā, sākot no dienas, kad kļuvis zināms, ka laulības noslēgšanai nav šķēršļu.

56. *Laulības notiek personīgi klātesot līgavai, līgavainim, kā arī diviem pilngadīgiem lieciniekiem ar pasēm.*

Laulības ir iespējams reģistrēt arī ieslodzījuma vietās.

Saskaņā ar Civillikumu ir aizliegta laulība radniekiem taisnā līnijā, brāļiem ar māsām un pusbrāļiem ar pusmāsām, kā arī starp viena dzimuma personām.

Aizliegta laulība

- Pirms 18 gadu sasniegšanas, izņemot gadījumus, ja 16-gadīga persona grib laulāties ar pilngadīgu personu un ir vecāku vai aizbildņu piekrišana.
- Viens no laulātajiem atzīts par rīcības nespējīgu gara slimības vai plānprātības dēļ.
- Adoptētajiem ar adoptēto, kā arī aizbildnim ar aizbildniecībā esošo, vai aizgādnim ar aizgādnībā esošo, iekams nav izbeigtas ar adopciju nodibinātās vai aizbildnības, aizgādnības tiesiskās attiecības.
- Nedrīkst stāties jaunā laulībā, pirms nav šķirta iepriekšējā laulība.

Laulības neesamība

- Par neesošu atzīstama laulība, kas nav slēgta ne dzimtsarakstu nodaļā, ne pie Civillikumā nosaukto konfesiju mācītājiem.
- Laulība, kas noslēgta fiktīvi, bez nolūka izveidot ģimeni.
- Laulātie vai viens no viņiem nav sasniedzis Civillikumā paredzēto vecumu.
- Viens no laulātajiem atzīts par rīcības nespējīgu gara slimības vai plānprātības dēļ.
- Bijis tāda stāvoklī, ka nav varējis saprast savas darbības nozīmi vai to vadīt.

Uzdevums „Mēs konsultējam”

Resursi: 19. darba lapa.

Norise:

Grupās vadītājs sadala dalībniekus 3 grupās, lai katra sagatavotu atbildi uz 19. darba lapas jautājumu un prezentētu to pārējiem dalībniekiem.

Ikviens no pārējās grupas dalībniekiem drīkst uzdot precizējošus jautājumus, ja nav sapratis biedru stāstījumu, kā arī nodarbības vadītājs precizē, ja nekorekti sniegta informācija.

Minilekcija „Laulības šķiršana”

Norise:

Laulību var šķirt tikai tiesa, un tā skaitās šķirta no dienas, kad tiesas spriedums stāties likumīga spēkā.

Nodarbības vadītājs varētu mudināt kādu no dalībniekiem secīgi izklāstīt darbības, kas jāveic, ja nepieciešams oficiāli noformēt laulības šķiršanas faktu.

Kopīgi jāvienojas, ka Civillikums paredz šādu kārtību:

- vienam vai abiem laulātajiem jāiesniedz tiesā prasības pieteikums par vēlmi šķirt laulību,
- laulību šķir, ja tā ir izirusi, laulātie dzīvo šķirti vismaz 3 gadus vai viņiem nav kopīgas saimniecības un viens no laulātajiem to noteikti nevēlas atjaunot.

Ja puses *dzīvo šķirti mazāk nekā trīs gadus*, laulību var šķirt gadījumos, ja:

- 1) laulības turpināšana tam laulātajam, kas pieprasa šķiršanu, ir neiespējama tādu iemeslu dēļ, kuri ir atkarīgi no otra laulātā un kuru dēļ kopdzīve ar viņu būtu neizturama cietsirdība pret laulāto, kas pieprasa šķiršanu;
- 2) abi laulātie pieprasa laulības šķiršanu vai viens piekrīt otra prasībai šķirt laulību;
- 3) viens no laulātajiem uzsācis kopdzīvi ar citu personu un šajā kopdzīvē ir piedzimis bērns vai gaidāma bērna dzimšana.

Laulību nešķir, kamēr laulātie nav vienojušies par laulībā dzimuša bērna *aizgādību*, bērna *uzturlīdzekļiem*, kopīgās *mantas sadali*.

Saskaņā ar grozījumiem Civillikumā kopš 2003. gada 1. janvāra no tās puses, kura vairojama laulības iziršanā, ja tā ar savām darbībām veicinājusi laulības iziršanu, *otra puse var prasīt līdzekļus iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai vai uzturam*.

Arī šķirot laulību *neizbeidzas vecāku pienākums samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt savus bērnus līdz pilngadībai vai līdz laikam, kad bērni paši spēš sevi apgādāt*.

Minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru bērnam nodrošināt ir pienākums katram no vecākiem neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa, nosaka Ministru kabinets, ņemot vērā valstī noteikto iztikas minimumu un bērna vecumu.

Saskaņā ar Civillikuma 181. pantu bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem (saskarsmes tiesības).

Katram vecākam ir pienākums un tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Šis noteikums piemērojams arī tad, ja bērns šķirts no viena vai no abiem vecākiem. Tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, ir tiesības saņemt ziņas par bērnu, it īpaši ziņas par viņa attīstību, veselību, sekmēm mācībās, interesēm un sadzīves apstākļiem.

Strīda gadījumā kārtību, kādā vecāki var izmantot saskarsmes tiesības ar bērnu, nosaka tiesa, prasot bāriņtiesas atzinumu. Tiesa var noteikt zināmu laika periodu – nedēļas nogales, brīvdienas skolā, vecāku atvaļinājumu laiku utt., kuru bērns (-i) pavada pie tā vecāka, kuram nav piešķirtas aizgādības tiesības.

Saskarsmes tiesības var ierobežot vai uz laiku atņemt, ja šāda saskarsme kaitē bērna interesēm un kaitējums citādi nav novēršams. Tiesa var arī noteikt, ka ar bērnu var tikties tikai trešās personas klātbūtnē vai konkrētā vietā, piemēram, vecmāmiņas klātbūtnē vai bāriņtiesas telpās.

Vecāku nesaskaņu gadījumā allaž tiek vērtētas bērna intereses, kuras ir augstāk stādāmas par pieaugušo nesaskaņām vai interesēm.

Arī nepilngadīgām personām īpašumā var atrasties dažādas mantas, tomēr rīcība ar tām ir ierobežota. Saskaņā ar Civillikumu nepilngadīgo bērnu manta atrodas vecāku pārvaldībā. Vecāku pienākums ir šo mantu pārvaldīt kārtīgi. Savukārt jau no 16 gadu vecuma bērniem var būt sava brīvā manta, kura nav vecāku pārvaldībā un ar kuru viņi var brīvi rīkoties. Par tādu mantu uzskatāma manta, ko bērns pats ieguvis ar savu darbu, ko viņam devuši vecāki vai citas personas, īpaši norādot, ka tā būs viņu brīvā manta. Ja bērniem rodas strīds ar vecākiem par savu mantu, viņi var savas tiesības aizstāvēt tiesā.

Latvijā darbojas nevalstiskās organizācijās, to dalībnieki palīdz cits citam un cenšas atrisināt savas problēmas, tai skaitā ģimenisko nesaskaņu gadījumos. Ikdienas jautājumu risināšanā aktīvi iesaistās arī reliģiskās kopienas.

Pieaugušo ikdienas sarunās nereti var dzirdēt samērā pretrunīgus viedokļus par to, kā valstij un sabiedrībai kopumā būtu jāizturas pret ģimeni un bērnu audzināšanu. Vieni domā, ka valsts pienākums ir garantēt un nodrošināt dažādus pabalstus un atvieglojumus jaunajām ģimenēm, ģimenēm ar bērniem, daudz bērnu ģimenēm utt. Citi turpretim uzskata, ka ģimenes veidošana un bērnu radīšana notiek pēc pašu gribas, tāpēc lai vecāki strādā, pelna un mēģina paši tikt galā ar problēmām.

Refleksija

„Stabila un noturīga ģimene būs, ja ...”

Norise:

Psihologi uzskata, ka galvenās nepieciešamās īpašības, lai veidotos stabila un noturīga ģimene, ir:

- uzticība vienam pret otru,
- spēja patiesi mīlēt,
- savstarpēja sapratne,
- spēja un griba piedot,
- pacietība,
- pielāgošanās spēja.

Diviem cilvēkiem, kuri nolemj dzīvot kopā, jāapzinās, ka būs grūti un kritiski brīži, kas radīs problēmas abu attiecībās. Tāpēc jau no paša sākuma ir jācenšas otru saprast, pieņemt un spēt pielāgoties.

12. nodarbība. Uzturlīdzekļi jeb alimenti.
Uzturlīdzekļu garantiju fonda (UGF) izveides nepieciešamība.
Iesniedzamie dokumenti

Mērķis. Informēt par valstī izveidoto Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrāciju, kuras mērķis ir materiāli atbalstīt vecākus, kur otrs vecāks nepiedalās bērna uzturēšanā. Informēt dalībniekus par tiesiskām sekās, kas iestājas parādniekam, ja viņa vietā maksājumus uzsāk UGF. Informēt dalībniekus par iespēju apstrīdēt paternitāti.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		5 min.	Saruna	Nodarbības mērķis ir sasniegts, ja dalībnieki ir informēti par valstī izveidoto Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrāciju un iespēju izmantot savas tiesības vērsties UGF, lai tādējādi atvieglotu bērnu materiālo apgādāšanu, ja otrs vecāks nevar vai negrib līdzdarboties šī pienākuma pildīšanā. Dalībnieki prot praktiski aizpildīt iesnieguma veidlapu, kura jāiesniedz vai jānosūta uz UGF. Grupa ir informēta, ka persona, kuras vietā valsts maksā uzturlīdzekļus, nonāk parādnieka statusā, no kura vēlāk valsts regresa kārtībā varēs veikt ieturējumus no jebkura veida sociālajiem pabalstiem, pensijām, kā arī vērsties pret	20. darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija „Uzturlīdzekļi (UGF)” 2. Uzdevums „Iesniegums par uzturlīdzekļu izmaksu”	20 min. 15 min.	Minilekcija Saruna Individuāls darbs		
Refleksija	Manas pārdomas	5 min.	Saruna		

				parādnieka kustamo vai nekustamo mantu. Nodarbības dalībnieki spēj paust viedokli par iespēju apstrīdēt paternitāti, ir informēti, kas to drīkst darīt un cik ilgā termiņā	
--	--	--	--	--	--

Nodarbību vadītājiem

Iedrošināšana

Norise:

Vadot nodarbību par jaunizveidoto Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrāciju, turpmāk – UGF, vajadzētu precizēt, vai dalībnieki ir informēti par tās darbību, vai varbūt kāds jau izmanto iespēju saņemt valsts maksājumus to vecāku vietā, kuri nepilda ar tiesas nolēmumu uzlikto pienākumu uzturēt savu bērnu. Ja tādi ir, viņi varētu dalīties savā pieredzē, gūtajās atziņās, kā veicās, cik viegla vai sarežģīta ir procedūra. Tā būtu laba iedrošināšana pārējiem, ka to var paveikt ikviens. Ja kāds to ir veicis, atrodies ieslodzījuma vietā, varbūt viņš var pastāstīt par tiesiskajām sekām, kas iestājas otram vecākam, ja maksājumus veic no valsts budžeta.

Uzturlīdzekļi (latīniski *alimentum* – barība, uzturs) – likumā noteiktajos gadījumos bērnu, mazbērnu, vecāku, bijušo laulāto savstarpējs apgādāšanas vai uzturlīdzekļu sniegšanas pienākums.

Apjēgšana

Minilekcija „Uzturlīdzekļi”

Norise:

UGF administrācijas funkcijas

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija ir Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pakļautībā esoša tiesās pārvaldes iestāde, kas sāka darbību 2004. gada augustā ar mērķi īstenot bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, garantējot minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērniem, kurus apgādā tikai viens no vecākiem, jo otrs vecāks tiesas nolēmumu maksāt savai atvasei ikmēneša uzturlīdzekļus nepilda.

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija nodrošina bērniem uzturlīdzekļus tiesas noteiktajā apmērā, kas nav lielāks par Ministru kabineta noteiktajiem minimālajiem uzturlīdzekļiem, ja tiesu izpildītājs atzinis, ka uzturlīdzekļu piedziņa no bērna vecāka nav iespējama vai arī bērna vecāks tiesas spriedumu maksāt uzturlīdzekļus pilda, bet nenodrošina to pilnu apmēru, kādu, pamatojoties uz Civillikuma 179. panta piekto daļu, noteicis Ministru kabinets.

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija uz iesnieguma un tam pievienoto dokumentu pamata nodrošina, lai parādnieka bērns saņemtu uzturlīdzekļus Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā:

- katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25% apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas (šobrīd – Ls 22,50);
- katram bērnam no 7 gadu vecuma līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai – 30% apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas (šobrīd – Ls 27).

Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija:

- nodrošina uzturlīdzekļu izmaksu bērniem, ja viens no vecākiem tos nemaksā un uzturlīdzekļu piedziņa no viņa nav iespējama;
- apsaimnieko piešķirtos valsts budžeta, kā arī regresa kārtībā no parādniekiem piedzītos līdzekļus, nodrošina to izlietojuma kontroli;
- Ministru kabineta noteiktajā kārtībā reģistrē personas, kurām izmaksāti uzturlīdzekļi no valsts līdzekļiem, un parādniekus.

Saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumu (izraksts no likuma):

- 1) *bērns* – nepilngadīga persona, kurai Latvijas Republikā ir piešķirts personas kods;
- 2) *iesniedzējs* – fiziskā persona, kuras aprūpē ir bērns un kura Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijai ir iesniegusi iesniegumu par uzturlīdzekļu izmaksu;
- 3) *parādnieks* – vecāks, kuram ar tiesas nolēmumu noteikts pienākums maksāt uzturlīdzekļus savam bērnam un kurš nepilda tiesas nolēmumu vai pilda tiesas nolēmumu, bet nenodrošina to minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kādu, pamatojoties uz Civillikuma 179. panta piekto daļu, noteicis Ministru kabinets;
- 4) *uzturlīdzekļi* – bērna uzturēšanas izdevumi, kurus nodrošināt bērnam ir katra vecāka pienākums neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa un kuru minimālo apmēru atbilstoši Civillikuma 179. panta piektajai daļai noteicis Ministru kabinets.

Jautājums nodarbības dalībniekiem: kādos gadījumos un kam ir jāmaksā uzturlīdzekļi?

Vajadzētu vienoties par kopīgu viedokli, ka saskaņā ar Civillikumu uztura došanas pienākums gulstas uz katru no vecākiem līdz bērna pilngadībai vai līdz laikam, kad bērns pats sevi spēj apgādāt.

Ja kāda no pusēm apgalvo, ka viņš nav bērna vecāks, jāvērsas tiesā ar pieteikumu, lai noskaidrotu maternitāti vai paternitāti. Ar maternitāti praksē problēmu maz, jo mediķi parasti fiksē bioloģisko faktu, ja vien māte nepamet bērnu. Tad viņš iegūst atradeņa statusu.

Par paternitātes noteikšanu Civillikumā kopš 2002. gada ir izdarīti būtiski grozījumi. Svarīgākais – apstrīdēt bērna tēva ierakstu *var 2 gadu laikā no bērna dzimšanas*, un tas ir tiešs prasījums, ko tiesā ceļ vai nu *bērna māte, bērna bioloģiskais tēvs vai juridiski ierakstītais tēvs*.

Ja puses labprātīgi nevienojas par paternitāti, tiesai var lūgt uzlikt par pienākumu personai veikt DNS analīzi. Ja analīzes parāda, ka pastāv ticamība ar iespējamību, ka bērns ir izcēlies no konkrētās personas, viņam būs jāmaksā gan tiesas izdevumi, gan analīzes izmaksas, kas svārstās ap Ls 200. Ja persona atsakās veikt DNS analīzes, var lūgt tiesu, lai piemēro piespiedu aizvešanu uz analīžu veikšanu.

Procedūra un iesniedzamie dokumenti, lai maksājumus iestātos valsts

Ministru kabineta 2004. gada 20. jūlija noteikumi Nr.617 „*Noteikumi par iesnieguma paraugu uzturlīdzekļu izmaksai un iesniegumam pievienojamajiem dokumentiem*” (prot. Nr.44, 35.§) paredz šādu procedūru un iesniedzamos dokumentus (izraksts):

1. Noteikumi nosaka iesnieguma par uzturlīdzekļu izmaksu (turpmāk – iesniegums) paraugu un iesniegumam pievienojamos dokumentus.
2. Lai saņemtu uzturlīdzekļus, iesniedzējs uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijā uzrāda personu apliecinošu dokumentu (pasi vai personas apliecību) un iesniedz iesniegumu (pielikums) un šādus dokumentus:
 - 2.1. tiesas nolēmuma norakstu par uzturlīdzekļu piešķiršanu;
 - 2.2. tiesu izpildītāja izziņu par to, ka uzturlīdzekļu piedziņa no parādnieka nav iespējama vai parādnieks tiesas nolēmumu par uzturlīdzekļu piedziņu pilda, bet nenodrošina minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kādu, pamatojoties uz Civillikuma 179. panta piekto daļu, noteicis Ministru kabinets;
 - 2.3. bērna dzimšanas apliecības kopiju (uzrāda oriģinālu);

- 2.4. pilnvaru vai tās kopiju (uzrāda oriģinālu), ja uzturlīdzekļus pieprasa ar pilnvarotas personas starpniecību.
3. Šo noteikumu 2.2. apakšpunktā minētā izziņa derīga iesniegšanai uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijā mēnesi pēc tās izsniegšanas.
4. Ja iesniegumu nosūta pa pastu:
- 4.1. iesniedzēja parakstam uz iesnieguma jābūt notariāli apliecinātam;
- 4.2. iesniegumam pievieno šādus dokumentus:
- 4.2.1. tiesas nolēmuma norakstu par uzturlīdzekļu piešķiršanu;
- 4.2.2. tiesu izpildītāja izziņu par to, ka uzturlīdzekļu piedziņa no parādnieka nav iespējama vai parādnieks tiesas nolēmumu par uzturlīdzekļu piedziņu pilda, bet nenodrošina minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kādu, pamatojoties uz Civillikuma 179. panta piekto daļu, noteicis Ministru kabinets;
- 4.2.3. bērna dzimšanas apliecības notariāli apliecinātu kopiju;
- 4.2.4. pilnvaru vai tās notariāli apliecinātu kopiju, ja uzturlīdzekļus pieprasa ar pilnvarotas personas starpniecību.

Uzdevums „Iesniegums par uzturlīdzekļu izmaksu”

Resursi: 20. darba lapa.

Norise:

Tālāk nodarbības vadītājs izdala iesnieguma veidlapas, kuras kopīgi tiek aizpildītas.

Iesnieguma aizpildīšanas laikā grupas vadītājs konsultē dalībniekus, ja tiem nav saprotama jautājuma būtība. Piemēram, tabulas sadaļa: „Datums, ar kuru bērns ir aprūpē”. Tas jāsaprot, ka mēdz būt situācijas, kad bāriņtiesa vai pagasttiesa pārtraukusi aizgādības tiesības un līdz ar to bērns neatrodas vecāka aizgādībā, bet pēc kāda laika var atjaunot šīs tiesības. Ja bērns visu laiku bijis tā vecāka aizgādībā, kurš pieprasa uzturlīdzekļus UGF, šis datums sakrīt ar bērna dzimšanas gadu un datumu.

Nodarbības vadītājs vēlreiz akcentē, ka iesnieguma noformējums atšķirsies atkarībā no tā, vai to UGF iesniegs patī persona klātienē, vai arī nosūtīs pa pastu. Nosūtot dokumentus pa pastu, personai jāreķinās ar papildu izdevumiem. Notariāli jāapliecina bērna dzimšanas apliecības noraksts, arī parakstam uz iesnieguma jābūt notariāli apliecinātam, jo tas prezumē, ka persona savu patieso gribu saņemt uzturlīdzekļus no UGF paudusi bez spaidiem, viltus un maldības, un parakstījušās personas rīcībspēju un identitāti apliecina kompetentas personas – notārs vai bāriņtiesa/pagasttiesa.

Nodarbības vadītājam vajadzētu atgādināt, ka dokumentus vēlams nosūtīt ierakstītā vēstulē, tādējādi personai pieaug izdevumi, bet palielinās drošība, ka dokumenti netiks pazaudēti.

Refleksija

Norise:

Pārrunā ar dalībniekiem, ko jaunu viņi uzzinājuši. Kādas pārdomas viņos izraisījis šodien apskatītais jautājums.

13., 14. nodarbība. Mantojuma tiesības. Lietu un saistību tiesības

Mērķis. Informēt par mantošanas būtību, akcentējot likumisko un līgumisko mantošanas iespēju. Informēt par Civillikuma regulējumu lietu tiesību un saistību tiesību jomā. Attīstīt prasmi nošķirt Civillikuma daļas, informējot pēc būtības, ko katra daļa regulē.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Ieskats mantošanas kārtībā	5 min.	Saruna	<u>Nodarbības mērķis sasniegts</u> , ja dalībnieki ir informēti par iespēju mantot gan līgumiskā, gan likumiskā ceļā.	21. darba lapa
Apjēgšana	1. Minilekcija „Likumiskā mantošana”	10 min.	Minilekcija	Dalībnieki ir uzzinājuši, ko pamatā var mantot:	21. darba lapa
	2. Uzdevums „Iezīmēt savas ģimenes shēmā mantošanas secību”	20 min.	Praktisks uzdevums	ķermeniskas lietas,	
	3. Minilekcija „Līgumiskā mantošana”	30 min.	Minilekcija	bezķermeniskas lietas, saistības, kas radušās uz likumiska pamata.	22. darba lapa
	4. Uzdevums „Kā sauc šo līgumu?”	15 min.	Individuāls uzdevums	Dalībnieki ir informēti par līgumiskām attiecībām	
Refleksija	Praktisks uzdevums	10 min.	Darbs ar tekstu	Civillikumā. Tekstā 24. darba lapā dalībnieki prot ierakstīt to Civillikuma daļu, kura regulē konkrēto jomu, līdz ar to nošķirot vienu no otras, atpazīstot tās regulējumu – lietu tiesības, saistību tiesības, mantošanas tiesības	23. darba lapa

Nodarbību vadītājiem

Resursi: 21.darba lapa

Norise:

Turpinot nodarbības par Civillikumu, jāaplūko mantošanas kārtība, kuras izpratni vēlams balstīt uz dalībnieku personisko pieredzi. Katrā ziņā vajadzētu sākt ar nelielu teorētisku ieskatu, kuram paralēli jāizmanto 21. darba lapa, lai svešādie nosaukumi – augšupeja, lejupeja, pārdzīvojušie mantinieki u.c. – tiktu saprasti konkrēti pēc to izvietojuma mantošanas shēmā.

Pēc mantošanas būtības būs vieglāk izprast lietu un saistību tiesības, jo to apguvi arī vajadzētu aplūkot caur apgūto mantošanas jautājumu.

Apjēgšana

Minilekcija „Likumiskā mantošana”

Norise:

Cilvēks nedzīvo mūžīgi, agrāk vai vēlāk pienāk brīdis, kad cilvēkam ir jāatvadās no šīs pasaules un uzkrātiem labumiem. Dzīves laikā gandrīz katrs cilvēks apaug ar lielāku vai mazāku daudzumu mantu, kuras pēc nāves sadala, vadoties pēc likumiskā un līgumiskā regulējuma.

Likumiskā mantošana ir mantojuma pāreja likumā paredzētajā kārtībā, ja nav mantojuma līguma vai testamenta vai tie nav spēkā.

Uz likuma pamata manto pārdzīvojušais laulātais, bērni, adoptētie un radinieki. Pārdzīvojušais laulātais manto tādu pašu daļu kā mantojuma atstājēja bērni, ja viņu skaits nav lielāks par 3, bet ja vairāk, tad laulātais manto $\frac{1}{4}$ domāto mantojuma daļu. Ja mantojuma atstājējam bērnu nav, bet ir otrās vai trešās šķiras mantinieki, pārdzīvojušais laulātais manto $\frac{1}{2}$ mantojuma domāto daļu un dzīvokļu iekārtas priekšmetus. Ja nav 2. vai 3. šķiras mantinieku, pārdzīvojušais laulātais manto visu. Adoptētie manto kā adoptētāja lejupejie, adoptētāji kā adoptētā augšupējie.

Radinieki mantošanas secībā iedalīti četrās šķirās, kā arī viņu mantošanas tiesības ir atkarīgas no radniecības tuvuma. Zemākas šķiras mantinieki nemanto, kamēr manto kāds augstākas šķiras mantinieks.

Uzdevums „Iezīmēt savas ģimenes shēmā mantošanas secību”

Resursi: 21. darba lapa.

Norise:

Nodarbības vadītājs izdala shēmu, lai katrs grupas dalībnieks praktiski iezīmētu pēc savas šā brīža ģimenes shēmas *mantošanas secību gadījumā, ja nomirusi viņa māte vai tēva māte jeb vecāmāte.*

Kad dalībnieki shēmā atzīmējuši, kurā vietā atrodas aizgājējs, sākas saruna par augšupeju un lejupeju, sānu līniju. Tiek noskaidroti termini *pārdzīvojušais laulātais, pusbrālis, pusbāsa.* Pēc mantošanas shēmas praktiskas aizpildīšanas turpinās minilekcija.

Minilekcija „Līgumiskā mantošana”

Norise:

Līgumiskā mantošana notiek, ja kāda persona, vēloties, lai pēc nāves tās manta tiktu nodota citai personai un tā nevarētu no šīs mantas atteikties, bet tai būtu jāizpilda kādas noteiktas saistības, noslēdz ar otru personu (vai vairākām personām) *mantojuma līgumu.* Ar mantojuma līgumu var piešķirt arī *legātu,* t.i., nodot mantojumā kādu konkrētu lietu, piemēram, šujmašīnu paslinkai mazmeitai.

Ar mantojuma līgumu nav iespējama atstumšana no mantojuma. Ar to tiek nodibināta mantojuma tiesība, bet persona, kuras labā mantojuma līgums tiek slēgts, kļūst par mantinieku tikai ar mantojuma atklāšanās brīdi (šai personai ir nogaidu tiesība). Mantojuma līguma

formai ir obligāts nosacījums. Tai jābūt rakstveidā un apliecinātai pie notāra. Ja mantojuma līgums attiecas uz nekustamo īpašumu, tad no līguma izrietošās tiesības reģistrējamas zemesgrāmatā.

Testamentārā mantošana ir kārtība, kas noteikta ar mantojuma atstājēja likumā paredzētajā kārtībā taisītu testamentu. Testaments ir mantojuma atstājēja vienpusējs rīkojums (novēlējums), ko viņš dod savas nāves gadījumam par visu savu mantu vai tās daļu.

Testamentu var ierobežot (grozīt) vienīgi neatraidāmie mantinieki, pieprasot savu neatņemamo daļu.

Testamenti pēc formas iedalās privātos un publiskos. Publiskos testamentus taisa pie notāra, pagasttiesā vai pie Latvijas konsula ārzemēs.

Privātos testamentus taisa mājas apstākļos, pieaicinot vismaz 2 ticamus lieciniekus. Var arī pats testators uzrakstīt, parakstīt bez liecinieku klātbūtnes un slēgtā aploksnē nodot glabāšanā bāriņtiesai, notāram vai konsulam.

Likums pieļauj izņēmuma gadījumos (ārkārtas apstākļos) taisīt mutisku testamentu divu liecinieku klātbūtnē, ja nav vairs iespējams taisīt rakstisku formu. Piemēram, izsūtīšana uz Sibīriju, pēc smagas autokatastrofas u.c.

Lai persona varētu pretendēt uz atklājušos mantojumu, tai ir nepieciešama *mantospēja*. Mantospēja piemīt katrai fiziskai personai, arī atklāšanās brīdī jau ieņemtai, bet vēl nedzimušai personai un juridiskai personai.

Kad mantojums ir atklājies, ir nepieciešams, lai mantinieks *izteiktu savu vēlēšanos pieņemt mantojumu (gribas izteiksme)*, jo mantojuma atklāšanās pati par sevi vēl nenozīmē, ka mantojums pārgājis mantiniekam. Piemēram, bērns var atteikties pieņemt tēva atstāto mantojumu, ja tas ir apgrūtināts ar parādsaistībām.

Šobrīd mantošana notiek ar notāru palīdzību: pēc sludinājuma ievietošanas laikrakstā „Latvijas Vēstnesis” ikviens, kuram ir tiesisks pamats pieteikties uz atstāto mantojumu, var vērsties pie konkrētā notāra. Noteiktajā termiņā – 3 mēnešos vai gada laikā – notārs apzina iespējamo mantinieku loku. Noslēgumā notārs izsniedz mantošanas apliecības. Ja mantots nekustamais īpašums, jāvēršas tiesā, kur tiek atzīta jaunā tiesība un uz šī lēmuma pamata tiek ierakstīts zemesgrāmatā, ka īpašums pārgājis citiem mantiniekiem un konkrēti kādiem.

Rezumējums. Esam kopīgi aplūkojuši iespēju, ka mantot var *likumiskā mantošanas ceļā*, kad, pamatojoties uz radniecības pakāpi, manto ikviens, kuram tas pēc likuma pienākas, kā arī var mantot *līgumiskā mantošanas ceļā*. Ar to mēs saprotam, ka ir bijis noslēgts mantojuma līgums vai uzrakstīts testaments likumā noteiktajā kārtībā.

Pārejot no mantošanas daļas uz lietu tiesību daļu, vajadzētu atgādināt, ka visbiežāk jau manto konkrētas mantas.

Lietu tiesības

Civillikuma lietu tiesību daļa veltīta lietām un ar tām saistītām tiesībām. Lietas iedala ķermeniskās un bezķermeniskās.

Ķermeniskās (dabiskās) lietas var būt:

- gan kustamas lietas (mēbeles, auto), gan nekustamas lietas (zemesgabals vai ar to saistītas būves),
- gan aizstājamas (piemēram, audekls, graudi), gan neaizstājamas (uz audekla uzzīmēts mākslas darbs),
- gan patērējamas lietas, gan nepatērējamas lietas (šeit jāpaskaidro, ka jebkura lieta, arī nepatērējama lieta, agrāk vai vēlāk izzūd, jo nekas nav mūžīgs, tomēr likuma nozīmē patērējama ir lieta, kas izzūd līdz ar tās vienreizēju patērēšanu, piemēram, miltus izcep),
- gan dalāmas lietas, gan nedalāmas lietas (stūre nāk līdzī, pērkot auto, jo to nevar nodalīt no mantas ekspluatācijas jēgas).

Bezķermeniskās lietas var būt lietu tiesības (ar konkrētām lietām saistītas tiesības, piemēram, mūziķa spēja radīt īpašu skaņdarbu, intelektuāla spēja).

Lietu tiesību virzieni

- regulē tiesības, kas saistītas ar lietu piederību kādai personai (ar īpašumu);
- likumā noteiktās citu personu tiesības uz svešu lietu. Ceļš pieder konkrētam īpašniekam, bet citi to drīkst lietot bezatlīdzības kārtībā (servitūts).

Kas ir īpašuma tiesības uz lietu?

Grupās vadītājs mudina izteikties grupas dalībniekus par lietu tiesību jēgu un gūst izpratni, ko grupas dalībnieki izpratuši, kādu terminoloģiju lieto.

Piemērs. Pie cilvēkiem var atrasties dažādas lietas, tomēr ne visas tās ir viņu īpašumā. Piemēram, Jānis var aizdot Pēterim savas slēpes. Tās gan atrodas pie Pētera, un viņš tās lieto, taču tās nav viņa īpašums.

Par īpašumu runājam tikai tad, kad personai ir pilnīgas varas tiesības pār lietu. Ar to mēs saprotam, ka persona var valdīt pār šo lietu, lietot to un rīkoties ar to. Ja personai ir kāda lieta īpašumā, tad viņa pilnīgi brīvi var ar to rīkoties, pat to iznīcināt. Tomēr sabiedrības interesēs ir noteikts, ka īpašnieka rīcība ar viņa mantu nevar kaitēt citu personu tiesībām. Piemēram, personas īpašumā ir mežs, taču persona nevar to patvaļīgi izcirst, tam ir nepieciešama speciāla atļauja. Tāpat sabiedrības interesēs ir noteikts, ka īpašnieks ir atbildīgs par savu mantu. Nerūpēšanās par to nedrīkst kaitēt citiem cilvēkiem, piemēram, ir jāsakopj māja, lai tā neapdraudētu garāmgājējus. Pret ikvienu piederošu lietu jāizturas ar saimnieka rūpību.

Saistību tiesības

Saistību tiesības atšķirībā no lietu tiesībām, kas konstatē attiecības starp lietām un personām, ir tiesības, kuras tieši regulē attiecības starp personām sakarā ar kādām lietām (mantu vai tiesībām).

Pamatelements: subjektu aktīva darbība.

Civillikuma 1401. pants: „Saistību tiesības ir tādas tiesības, uz kuru pamata vienai personai – parādniekam – ir jāizdara par labu otrai personai – kredītoram – zināma darbība, kurai ir mantiska vērtība.”

Tāpat saistībās šīm pusēm ir gan tiesības vienai pret otru, gan arī pienākumi. Piemēram, vienai pusei paredzētajā laikā kvalitatīvi uzcelt māju, otrai pusei savlaicīgi nokārtot, lai būtu zemesgabals, uz kura celt, un samaksāt noteiktajā laikā noteikto summu.

Galvenās sadaļas, kas tiek izdalītas:

- tiesiski darījumi vispār apraksta darījuma nodibināšanās pamatu,
- statuss,
- darījuma priekšmets,
- gribas izteikums,
- darījuma sastāvdaļas,
- darījuma forma.

Civillikums definējis, ka tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības un ikviens darījums slēdzams bez spaidiem, viltus un maldības.

Saistību tiesību daļa regulē līgumu noslēgšanu, kur var uzzināt par pušu regulējumu, līdžju statusu, līguma priekšmetu un blakus noteikumiem, t.i., nosacījumiem, piemēram, termiņiem, līgumsodiem, kā arī līguma noslēgšanas tiesiskām sekām un atbildību.

Saistību tiesību nodaļā var iepazīties ar saistību izpildes pastiprinājumiem – galvojumu, līgumsodu, rokasnaudu, zaudējumiem un to atlīdzību, kā arī dažāda veida līgumu

pamatnosacījumiem un būtību, piemēram, dāvinājuma, aizdevuma, patapinājuma, glabājuma, pirkuma, maiņas, nomas, īres, uzņēmuma u.c. līgumiem.

Uzdevums „Kā sauc šo līgumu?”

Resursi: 22. darba lapa.

Norise:

Dalībniekiem izdala 22. darba lapu un lūdz atbildēt uz jautājumiem.

Jautājumi dalībniekiem:

- Kā sauc šo līgumu un ko tas paredz līdzējiem izdarīt?
- Vai šajā līgumā nav aizmirsts kaut kas svarīgs? (Nav līdzēju parakstu.)

Diskutē par atbildēm.

Refleksija

Resursi: 23. darba lapa.

Norise:

Tālāk izdala 23. darba lapu. Darba lapā iztrūkstošajā vietā katrs ieraksta to Civillikuma daļu, kura regulē šo situāciju vai kuru dalībnieki atpazīst kā daļu, kura to varētu regulēt.

Kopīgi pārrunā uzdevuma izpildi.

15. nodarbība. Darba tiesības. Darba līgums. **Valsts darba inspekcija**

Mērķis. Informēt par darba tiesiskajām attiecībām Latvijas Republikā un Darba likumu kā speciālo normu šajā nozarē. Informēt par darba līguma slēgšanas nepieciešamību, formu un saturu. Informēt par darbinieku tiesībām un pienākumiem pret darba devēju, par Valsts darba inspekciju, tās lomu darbinieku tiesiskajā aizsardzībā.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Ko nozīmē tiesības uz darbu?	5 min.	Analīze	<u>Nodarbības mērķis sasniegts</u> , ja grupas dalībnieki nošķir divas galvenās puses darba tiesiskajās attiecībās – darba devējus un darbiniekus. Lomu spēle parāda, vai ir izpratne par riskiem ikvienai no pusēm.	24. darba lapa
Apjēgšana	Diskusija „Darba sludinājums” Minilekcija „Galvenie normatīvie akti, kas regulē darba likumdošanu LR”	10 min. 10 min.	Diskusija Prezentācija Minilekcija	Dalībnieki atsaucas uz darba likumdošanas normām, kas paredz darba līgumu slēgšanas kārtību un rakstisko formu, izmanto likumdošanā garantēto tiesību un pienākumu bloku. Dalībnieki ir informēti, ka jautājumos par strīdus situācijām starp darbinieku un darba devēju un darba aizsardzības jautājumos var konsultēties Valsts darba inspekcijā	
Refleksija	Lomu spēle „Darba devēji un darbinieki”	20 min.	Lomu spēle		25. darba lapa

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana.

„Ko nozīmē tiesības uz darbu?”

Norise:

Strukturēt nodarbību tā, lai dalībnieki gūtu ieskatu konstitucionāli garantētās tiesībās uz darbu un iespēju ar to nopelnīt nepieciešamos līdzekļus eksistencei. Līdztekus jārunā arī par pienākumu kompleksu. Nevienam nav pienākums nodrošināt darbu, ja personai nav atbilstošas kvalifikācijas, prasmes vai tā nevēlas kopdarbību organizēt atbilstoši darba likumdošanā paredzētajai kārtībai: darba disciplīna, pārbaudes laiks, civiltiesiskā atbildība pret darba devēju u.c. blakusfaktori.

Nodarbības vadītājs kopīgi ar grupu analizē, ko nozīme Satversmes 106. pantā garantētā konstitucionālā tiesība:

„Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darba vietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofu un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu.”

Grupā jārod izpratne, ko saprot ar piespiedu darbu. Jānonāk pie atziņas, ka personas saskaņā ar tiesas nolēmumu var būt nodarbinātas ieslodzījuma vietās, ka arī sabiedriskajos piespiedu darbos.

Tālāk nodarbības dalībnieki iepazīstas ar darba sludinājuma tekstu.

Diskusija „Darba sludinājums”

Resursi: 24. darba lapa.

Norise:

- Dalībniekus sadala 3 grupās. Katra grupa prezentē „Kādā gadījumā atsauksos uz šo sludinājumu?”
- Grupas diskusijā jānonāk pie atziņas, ka nevienam nav pienākums personai nodrošināt darbu, ja tai nav atbilstošu spēju, izglītības, kvalifikācijas, nepieciešamās valodas prasmes. Taču ikviens darbinieks var paļauties, ka viņam nevar tikt nolīgti neizdevīgāki darba nosacījumi, kā to jau ir paredzējusi darba likumdošana.

Minilekcija „Galvenie normatīvie akti, kas regulē darba likumdošanu LR”

Norise:

LR likumdošanu regulē:

1. Satversme (106.,107.,108. pants)
2. Civillikuma Saistību daļa (15. nod. „Prasījumi no darba attiecībām”)
3. Darba likums
4. Darba aizsardzības likums
5. Starptautiskie tiesību akti, kurus LR ratificējusi. Piemēram, Starptautiskās darba organizācijas konvencijas.

Darba tiesības regulē attiecības starp darba devēju un darbinieku (kopš 2002. gada, kad stājās spēkā jaunais Darba likums, nav termina *darba ņēmējs*).

Darbinieks ir fiziska persona, kas sasniegusi 15 gadu vecumu. Sezonas darbos īslaicīgi var nodarbināt arī 13 un 14 gadus vecus bērnus ar vecāku piekrišanu vai saskaņojot ar Valsts darba inspekciju.

Darba devējs var būt gan fiziska persona (piemēram, ģimene nolīgst darbā aukli), gan juridiska persona (SIA, A/S, i/k u.c.).

Darba attiecību nodibināšanas vienīgais pēc likuma noteiktais pamats ir *darba līgums*. Likums prasa, lai darba līgums tiktu noslēgts *rakstveidā* un *2 eksemplāros*. Mutiska vienošanās un darbinieka faktiska pielaišana pie darba nevar būt par pamatu darba attiecībām.

Darba likuma *40. pants* nosaka, kādas *obligātas ziņas iekļaujamas darba līgumā*. Tās ir:

- 1) darbinieka vārds, uzvārds, personas kods, dzīvesvieta, darba devēja vārds, uzvārds (nosaukums), reģistrācijas numurs un adrese;
- 2) darba tiesisko attiecību sākuma datums;
- 3) darba tiesisko attiecību paredzamais ilgums (ja darba līgums noslēgts uz noteiktu laiku);
- 4) darba vieta (ja darba pienākumu veikšana nav paredzēta kādā noteiktā darba vietā, norāda, ka darbinieku var nodarbināt dažādās vietās);
- 5) darbinieka profesija (arods, amats) un vispārīgs nolīgta darba raksturojums;
- 6) darba samaksas apmērs un izmaksas laiks;
- 7) nolīgtais dienas vai nedēļas darba laiks;
- 8) ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma ilgums;
- 9) darba līguma *uzteikuma termiņš*;
- 10) darba koplīgums, darba kārtības noteikumi, kas piemērojami darba tiesiskajām attiecībām.

Nodarbības vadītājs vērš uzmanību, ka mainījusies terminoloģija, salīdzinot ar iepriekšējo Darba likuma kodeksu. Atlūguma vietā lietots vārds *uzteikums* (9. punkts).

Darbinieku var pieņemt darbā uz pārbaudes laiku vai uzreiz pamatdarbā.

Abām pusēm ir savas *tiesības*, kā arī *pienākumi* vienai pret otru. To paredz Darba likums, noslēgtais darba līgums, var būt arī koplīgums. (Koplīgumus var noslēgt gan konkrētā uzņēmumā, gan nozarē, piemēram, ir celtniecības nozares koplīgums, kur paredzēts, ka pat vismazāk kvalificētam darbspēkam samaksa par 1 stundu nevar būt mazāka par Ls 5.).

Darbinieka pienākumi:

- 1) ievērot darba kārtības noteikumus, kuriem viņš ir piekritis, uzsākot darbu, īpaši darba laika sākumu, beigas, darba disciplīnu;
- 2) pakļauties darba devēja rīkojumiem, kas atbilst Darba likuma vai darba līguma prasībām, kā arī ievērot noteikto darba izpildes laiku, termiņus;
- 3) darba izpildīšanas gaitā rūpīgi izturēties pret darba devēja mantu un atlīdzināt visus zaudējumus, kas radušies darbinieka vainas dēļ;
- 4) veikt darbu tieši uzņēmumā, izņemot gadījumus, kad starp pusēm panākta vienošanās, ka darbinieks var veikt darbu mājās vai kur citur (darbinieka nosūtīšana komandējumā ir pielīdzināma darba izpildei uzņēmumā);
- 5) izpildīt darba līgumā neparedzētus darbus, piemēram, ja nepieciešams novērst ārkārtas apstākļus – ugunsgrēka izraisītas sekas, plūdu sekas;
- 6) veikt veselības pārbaudi, ja to paredz normatīvie akti, darba līgums vai koplīgums;
- 7) neizpaust darba devēja ražošanas vai komercnoslēpumus, ko darba devējs noteicis par neizpaužamiem.

Darbiniekam ir tiesības:

- 1) uz taisnīgu un regulāru atlīdzību par darbu;
- 2) dīkstāves gadījumā saņemt vidējo izpeļņu par visu dīkstāves laiku;
- 3) saņemt obligātās piemaksas, piemēram, par nakts darbu, darbu brīvdienās un svētku dienās, darbu kaitīgos apstākļos, par promesoša darbinieka pienākumu veikšanu;
- 4) uz noteiktu darba un atpūtas laiku, ikgadēju atvaļinājumu;
- 5) uz blakusdarbu, t.i., tiesības vienlaikus strādāt pie vairākiem darba devējiem, saskaņojot to ar pamatdarba darba devēju;

6) saņemt kompensāciju darba attiecību izbeigšanas gadījumos, reorganizācijas rezultātā.

Darbiniekam ir tiesības prasīt rakstiska darba līguma noslēgšanu. Ja darba devējs atsakās to darīt, bet turpina izmantot darbinieka pakalpojumus, darbiniekam *ir tiesības vērsties tiesā* ar prasību noslēgt darba līgumu.

Ikviens darbinieks var paļauties, ka pienākumu izpilde pie darba devēja notiks drošā darba vidē, apstākļos.

Darba aizsardzība. Normatīvo aktu un tiem atbilstošu ekonomisko, organizatorisko, tehnisko, sanitāri higiēnisko un ārstnieciski profilaktisko pasākumu sistēma, kas garantē drošu darbu, novērš nelaimes gadījumus un arodslimības, kā arī saglabā strādājošo darba spējas visā darba procesā.

Ja notiek darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības aizskārumi darbiniekiem, valstī ir Valsts darba inspekcija, kura pārrauga šo jautājumu risināšanu, konsultē un pārstāv darbinieku intereses tiesā kā eksperts šajos jautājumos.

Refleksija.

Lomu spēle „Darba devēji un darbinieki”

Resursi: 25. darba lapa.

Norise:

Nodarbības noslēgumā grupas dalībnieki sadalās 2 grupās – darba devēji un darbinieki – un izspēlē lomu spēli (sk. 25. darba lapa).

Vadītājs rezumē lomu spēlē redzēto un dzirdēto.

16. nodarbība. Tiesiskā statusa iegūšana. **Personas kods, pases, to saņemšanas procedūra**

Mērķis. Informēt par personas tiesisko statusu – Latvijas pilsonis, nepilsonis, bezvalstnieks. Informēt par normatīvo kārtību, kādā personai tiek izskatīts un piešķirts tiesiskais statuss. Informēt par pases saņemšanas procedūru un personas koda piešķiršanas kārtību. Juridiskā atbildība par dzīvošanu bez tiesiskā statusa un personu apliecinošiem dokumentiem.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		5 min.	Saruna	<u>Nodarbības</u>	26. darba lapa 27. darba lapa 28. darba lapa
Apjēgšana	Minilekcija „Tiesiskā statusa iegūšana Latvijā”	35 min.	Minilekcija Darba lapu izmantošana	<u>mērķis</u> sasniegts, ja dalībnieki spēj formulēt viedokli, ka Latvijas	
Refleksija	„Valstij ir tiesības apzināt savus iedzīvotājus”	5 min.	Diskusija	Republikā ir pilsoņi, nepilsoņi, bezvalstnieki un šo statusu personai apliecina pēc noteiktas procedūras un noteiktā normatīvajā kārtībā. Dalībnieki aplūkojuši izdales materiālus par pilsoņa un nepilsoņa pasēm un prot saskatīt nebūtiskās atšķirības – krāsu, lapaspušu izvietojumu. Dalībnieki spēj atbildēt uz jautājumu, kādi dokumenti un kur jāiesniedz, lai saņemtu pasi. Dalībnieki ir informēti, ka dzīvošana bez tiesiskā statusa un personu apliecinošiem dokumentiem tiek sodīta	

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Sākt ar ievada domu, ka katra valsts pasaulē definē, kādas prasības cilvēkam jāievēro, lai tas tiktu atzīts par konkrētās valsts pilsoni. Sakarā ar vēsturisko faktu, ka daudzas valstis bija inkorporētas PSRS sastāvā un šeit asimilācijas nolūkos tika ievesti citas valsts pilsoņi, Latvijā u.c. postsociālisma zemēs ir izveidojies nepilsoņa statuss, ko nepazīst vairākumā citu valstu. Ir arī bezvalstnieka status personai, kurai pēc likumdošanas nepienākas konkrētās valsts pilsonība, kā arī neviena cita valsts nepiešķir savu pilsonību jeb pavalstniecību.

Apjēgšana

Minilekcija „Tiesiskā statusa iegūšana Latvijā”

Resursi: 26., 27., 28.darba lapas.

Norise:

Tālāk nodarbības vadītājs piedāvā minilekciju, kādi normatīvie akti regulē tiesiskā statusa iegūšanu Latvijā.

Katra valsts veido reģistru, lai zinātu, kādas un cik personas legāli uzturas tās teritorijā. Latvijā tas ir *Iedzīvotāju reģistrs*. Tajā iekļauj ziņas par Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem, kā arī ziņas par Latvijā uzturēšanās atļauju saņēmušiem ārvalstniekiem, bezvalstniekiem un bēgļiem.

Saskaņā ar Pilsonības likuma 2. panta 1.³ punktu par Latvijas pilsoņiem atzīst personas, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā, kuras reģistrējušās likumā noteiktajā kārtībā un apguvušas pilnu mācību kursu latviešu mācībvalodas vispārīglītojošās skolas vai divplūsmu skolu latviešu plūsmā, iegūstot šajās skolās pamatizglītību vai vispārējo vidējo izglītību, ja šīm personām nav citas valsts pilsonības (pavalstniecības) vai tās ir saņēmušas iepriekšējās pilsonības valsts ekspatriācijas atļauju, ja tādu paredz šīs valsts likumi.

Lai personu atzītu par Latvijas pilsoni, tai jāiesniedz: 1) iesniegums ar lūgumu atzīt viņu par Latvijas pilsoni; 2) dzimšanas apliecība vai izraksts no dzimšanas reģistra, personu apliecinošs dokuments (ja tāds ir); 3) dzīves apraksts un dokumentārs apliecinājums par piederību Latvijas pilsoņu kopumam. (Piemēram, arhīva izziņa, ka vecāmāte 1940. gadā dzīvojusi Rīgā, Slokas ielā, kas pierāda, ka personai ir vēsturiska piesaiste un cilme LR.)

Nodarbības vadītājs demonstrē dalībniekiem kodoskopa materiālu – svarīgākos Pilsonības likuma pantus (sk. 26. darba lapu).

Tālāk nodarbības vadītājs izdala 27. darba lapu, lai dalībnieki varētu iepazīties, kāda izskatās LR pilsoņa pase.

Minilekcija turpinās par *nepilsoņa statusu, pasi*.

Pamatojoties uz likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 1. panta pirmo daļu, subjekti – *nepilsoņi ir tie LR dzīvojošie, kuri atbilst šādiem nosacījumiem*: 1) 1992. gada 1. jūlijā viņi neatkarīgi no pierakstā norādītās dzīvojamās platības statusa bija pierakstīti Latvijas teritorijā, vai viņu pēdējā reģistrētā dzīvesvieta līdz 1992. gada 1. jūlijam bija LR, vai ar tiesas spriedumu ir konstatēts fakts, ka līdz minētajam datumam viņi ne mazāk kā 10 gadus nepārtraukti dzīvoja LR; 2) viņi nav Latvijas pilsoņi; 3) viņi nav un nav bijuši citas valsts pilsoņi.

Saskaņā ar „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 1. panta trešo daļu šis likums neattiecas uz:

1) Latvijas teritorijā dislocētā Krievijas Federācijas militārā objekta funkcionēšanā un demontāžā nodarbinātajiem militārajiem speciālistiem, kā arī šajā nolūkā uz Latviju komandētām civilpersonām;

2) personām, kuras pēc 1992. gada 28. janvāra atvaļinātas no aktīvā militārā dienesta, ja šīs personas dienestā iesaukšanas brīdī pastāvīgi nedzīvoja Latvijas teritorijā vai nav Latvijas pilsoņu ģimenes locekļi;

3) 1. un 2. punktā norādīto personu laulātajiem un kopā ar viņiem dzīvojošajiem ģimenes locekļiem, ja šīs personas ieradušās Latvijā sakarā ar Krievijas Federācijas (PSRS) bruņoto spēku militārpersonas dienestu neatkarīgi no tā, kad tās ieradušās Latvijā;

4) personām, kuras saņēmušas atlīdzību (kompensāciju) par izbraukšanu uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs, neatkarīgi no tā, kas šo kompensāciju izmaksājis – LR vai kādi ārvalstu fondi vai iestādes.

Kādi dokumenti jāiesniedz

Saskaņā ar Ministru kabineta 2004. gada 14. decembra noteikumu Nr.1011 „Latvijas nepilsoņa statusa noteikšanas kārtība” 3. punktu Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē (PMLP) jāiesniedz:

- 1) iesniegums par Latvijas nepilsoņa statusa piešķiršanu, apliecinot, ka persona nav un nav bijusi nevienas valsts pilsonis un uz viņu neattiecas likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 1. panta trešajā daļā noteiktie ierobežojumi Latvijas nepilsoņa statusa iegūšanai;
- 2) dzīves apraksts;
- 3) dzimšanas apliecība vai izraksts no dzimšanas reģistra (ja tāds ir);
- 4) dokuments, kas apliecina personas identitāti (ja tāds ir);
- 5) dokumenti, kas apliecina personas tiesības uz Latvijas nepilsoņa statusu (ja tādi ir);
- 6) dokuments, ko izsniegusi pārvaldes noteikta ārvalstu kompetenta institūcija un kas apliecina, ka persona nav un nav bijusi attiecīgās valsts pilsonis, vai dokumentārs apliecinājums, ka šādu dokumentu nav iespējams iegūt.

Nodarbības vadītājs izdala 28. darba lapu – nepilsoņa pase, lai varētu salīdzināt, ar ko LR nepilsoņa pase atšķiras no LR pilsoņa pases.

Personas koda iegūšana

Atbilstoši Iedzīvotāju reģistra likuma 5. panta pirmajai un otrajai daļai, iekļaujot Iedzīvotāju reģistrā ziņas par personu, tai piešķir individuālu personas kodu. Personas kodu piešķir PMLP. Tas ir nemainīgs, izņemot gadījumus, kad personai tiek precizēts dzimšanas datums vai persona tikusi adoptēta.

Saskaņā ar Personu apliecināšanu dokumentu likuma 7. panta pirmo daļu personas apliecināšanu, pilsoņu vai nepilsoņu pases izsniedz PMLP.

Pēc ziņu iekļaušanas Iedzīvotāju reģistrā un personas koda piešķiršanas personai ir pienākums iesniegt dokumentus personu apliecināšanas dokumenta saņemšanai.

Personai dokumenti tiesiskā statusa noteikšanai Latvijā jāiesniedz personīgi (vai jānosūta pa pastu) PMLP Personu statusa kontroles departamentā Rīgā, Raiņa bulvārī 5, LV-1508, vai tuvākajā pārvaldes teritoriālajā nodaļā.

Ja persona atrodas ieslodzījuma vietā, tā dokumentus iesniedz ieslodzījuma vietas administrācijā, kas tos pārsūta pārvaldei. (Iesniedzamo dokumentu kopijām jābūt apliecinātām.)

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

186. pants. Dzīvošana bez pases vai bez deklarētas pamatdzīvesvietas

Par dzīvošanu bez derīgas pases vai to aizstājoša dokumenta personām, kurām jābūt pasei, uzliek naudas sodu līdz divdesmit pieciem latiem.

Refleksija.

Diskusija „Valstij ir tiesības apzināt savus iedzīvotājus”

Norise:

Nodarbībai jānoslēdzas ar kopīgu diskusiju, ka katrai valstij tomēr ir tiesības apzināt, uzskaitīt savus iedzīvotājus. Dalībnieki ir informēti, ka dzīvošana bez tiesiskā statusa un personu apliecinājošiem dokumentiem tiek sodīta, pamatojoties uz LR normatīvajiem aktiem.

17. nodarbība. Pašvaldības. Dzīvesvietas deklarēšana

Mērķis. Informēt par pašvaldību lomu un uzdevumiem, ko tās veic. Informēt par dzīvesvietas deklarēšanas kārtību un juridisko atbildību par šīs kārtības neievērošanu, par iespējām saņemt atbalstu pašvaldībā mājokļu risināšanas jautājumos.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Kādai pašvaldībai esmu piekritīgs?	5 min.	Saruna	<u>Nodarbības mērķis ir sasniegts</u> , ja	Kodoskopa plēves materiāls
Apjēgšana	1. Minilekcija „Pašvaldība un dzīves vietas deklarācija”	10 min.	Minilekcija	dalībnieki var raksturot, kurai administratīvai teritorijai viņi ir piekritīgi, kādas darbības jāveic, lai persona deklarētu savu vai ģimenes locekļu dzīvesvietu. Dalībniekiem ir viedoklis, kas ir pašvaldības, kādus uzdevumus tās veic.	Kodoskopa materiāls 3. moduļa 12. darba lapa 29. daba lapa
	2. Uzdevums „Deklarēt nepilngadīgu ģimenes locekli”	10 min.	Vingrinājums		
	3. Minilekcija „Atbalsts mājokļa jautājuma risināšanā”	15 min.	Minilekcija		
Refleksija	Kāpēc jādeklarē dzīvesvieta?	5 min.	Diskusija	Dalībnieki ir informēti, ka pašvaldībās var vērsties, lai risinātu mājokļa jautājumus. Dalībnieki ir informēti par juridisko atbildību, ko piemēro personām par dzīvesvietas deklarēšanas kārtības neievērošanu	30. darba lapa Kodoskopa materiāls

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana.

„Kādai pašvaldībai es esmu piekritīgs?”

Norise

Nodarbības vadītājs grupas dalībniekiem vaicā, vai viņi ir piekritīgi kādai pašvaldībai. Uzteicami, ja personas var definēt, ka agrākā pierakstīšanās kārtība ir tiesisks pamats tur

atrasties arī šobrīd. Ievadā rezumē, ka gan persona dzīvo, gan īpašums atrodas kādā konkrētā administratīvā teritorijā – pašvaldībā.

Apjēgšana

Minilekcija „Pašvaldība un dzīvesvietas deklarēšana”

Norise:

Pašvaldības Latvijā

Latvijā ir divu veidu pašvaldības - *vietējās pašvaldības* (pilsētas, novadi un pagasti), un *rajonu pašvaldības*. Ja novada pašvaldība izveidojas, apvienojoties vairākām vietējām pašvaldībām (pagastiem, pilsētām), katra no tām kļūst par novada teritoriālo vienību, bet lēmējvara novadā ir tikai viena – tieši vēlēta novada dome. Izveidojot novadu starpvēlēšanu periodā, līdz nākamajām pašvaldību vēlēšanām novada domes deputāti ir visu apvienoto bijušo pašvaldību deputāti.

Svarīgākie pašvaldību uzdevumi ir organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus, gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību, gādāt par iedzīvotāju izglītību, rūpēties par kultūru un sekmēt tradicionālo kultūras vērtību saglabāšanu un tautas jaunrades attīstību. Pašvaldības nodrošina veselības aprūpes pieejamību, kā arī veicina iedzīvotāju veselīgu dzīvesveidu, nodrošina iedzīvotājiem sociālo palīdzību, sniedz palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā, sekmē uzņēmējdarbību, rūpējas par bezdarba samazināšanu, gādā par sabiedrisko kārtību, nosaka zemes izmantošanas un apbūves kārtību, organizē sabiedriskā transporta pakalpojumus.

Šobrīd Latvijā ir:

- 26 rajonu pašvaldības
- 530 vietējās pašvaldības, to skaitā:
 - 53 rajona pilsētas un 7 republikas pilsētas
 - 26 novadi ar tajos ietilpstošām teritoriālajām vienībām
 - 444 pagastu pašvaldības

Lai persona varētu saņemt konkrētās pašvaldības pakalpojumus, viņai tās teritorijā ir jādeklarē sava dzīvesvieta.

Pašreizējās situācijas raksturojums. 2003. gada 1. jūlijā stājās spēkā Dzīvesvietas deklarēšanas likums, kurš nosaka dzīvesvietas deklarēšanas kārtību un dzīvesvietas deklarēšanas iestādes Latvijā. Šobrīd likumā paredzēta kārtība, ka dzīvesvietas deklarēšanu persona vai viņas likumiskais pārstāvis, vai persona, kuru deklarētājs vai viņa likumiskais pārstāvis rakstveidā pilnvarojis, iesniedz deklarāciju, personīgi ierodoties dzīvesvietas deklarēšanas iestādē, un par deklarējamās dzīvesvietas reģistrāciju personai attiecīgās pašvaldības budžetā jāiemaksā valsts nodeva Ministru kabineta noteiktajā kārtībā un apmērā. Saskaņā ar Ministru kabineta 2003. gada 1. jūlija noteikumu „Noteikumi par deklarētās dzīvesvietas reģistrācijas valsts nodevu” 2. punktu valsts nodevas likme ir nulle latu.

Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde nodrošina dzīvesvietas deklarēšanas procesa metodisko vadību un uzraudzību. Ņemot vērā personu iebildumus par problēmām personīgi ierasties pašvaldībā vai tās iestādē un saskaņā ar Ministru prezidenta 2003. gada 5. augusta rezolūciju Nr. 48/A-3875, nepieciešams vienkāršot dzīvesvietas deklarēšanas procedūru, paredzot to veikt pa pastu vai elektroniski. Latvijā ir ievērojams skaits pašvaldību, un katrā no tām dzīvesvietas deklarācijas pieņem sava tipa iestāde vai pati pašvaldība, kura atrodas dažādās pasta adresēs, kā arī katrai no tām ir dažādas elektroniskās kontaktadreses. Deklarējot dzīvesvietu pa pastu, nav nepieciešama personas atrašanās iespējami tuvāk atbildīgajai iestādei, kā tas ir, deklarējot personīgi.

Dzīvesvieta jādeklarē tās pašvaldības dzīvesvietas deklarēšanas iestādē (nodaļā), kurā atrodas jaunā dzīvesvieta. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes teritoriālajās nodaļās dzīvesvietas deklarācijas nepieņem.

Uzdevums „Deklarēt nepilngadīgu ģimenes locekli”

Resursi: 29. darba lapa.

Norise

Tā kā moduļa „Sociālās pamatprasmes” ietvaros dalībnieki ir vingrinājušies aizpildīt dzīvesvietas deklarācijas veidlapu, tad atkārtotās un prasmju nostiprināšanas nolūkā tiks aizpildīta iesnieguma veidlapa *nepilngadīgo ģimenes locekļu deklarēšanai*. Katrs nodarbības dalībnieks aizpilda 29. darba lapu.

Pēc iesnieguma veidlapas aizpildīšanas nodarbības vadītājs uzdod jautājumus, vai šī iesnieguma forma ir tāda pati kā tā, ko aizpilda pati persona. Nodarbības dalībnieki salīdzina un atceras, ka moduļa „Sociālās pamatprasmes” ietvaros aizpildītajā personas deklarācijas veidlapā bija jāsniedz daudz vairāk ziņu, piemēram, tiesiskais pamats, iepriekšējā dzīvesvietas adrese (3. moduļa 12. darba lapa). Loģiski vajadzētu secināt, ka nepilngadīgos ģimenes locekļus drīkst deklarēt tajā dzīvesvietā, kur deklarēts kāds no pilngadīgiem ģimenes locekļiem.

Pēc iesnieguma veidlapas aizpildīšanas un kopīgas pārrunāšanas nodarbības vadītājs informē, ka gadījumos, ja personai nepieciešama izziņa par deklarēto dzīvesvietu (šādas izziņas prasa pašvaldību sociālie dienesti, skolas, bankas u.c. institūcijas), izziņu var saņemt ļoti operatīvi, ja aizpilda elektronisko pieprasījumu PMLP mājas lapā. Pēc 3 dienām pa pastu tiks saņemta oficiāla izziņa par personas deklarēto dzīvesvietu. Persona var arī pati doties pēc izziņas un saņemt to nākamajā dienā pēc tam, kad aizpildīts elektroniskais pieprasījums. Elektroniskā adrese: <http://pmlp.gov.lv>. *Sk. kodoskopa* materiālā elektroniskā pieprasījuma veidlapu.

Minilekcija „Atbalsts mājokļa jautājumu risināšanā”

Norise:

Tālāk dalībnieki tiek informēti par iespējām saņemt atbalstu mājokļa jautājumu risināšanā pašvaldībā.

Saskaņā ar likumu „*Par pašvaldību palīdzību dzīvokļu jautājumu risināšanā*” pašvaldība var personai, kura attiecīgajā teritorijā deklarējusi savu dzīvesvietu, sniegt šādu palīdzību:

- izīrēt pašvaldībai piederošas dzīvojamās telpas,
- izīrēt sociālos dzīvokļus,
- nodrošināt ar pagaidu dzīvojamo telpu,
- sniegt palīdzību īrētās dzīvojamās telpas apmaiņā pret citu īrējamo dzīvojamo telpu,
- piešķirt pabalstu dzīvojamās telpas īres maksas un maksas par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu, segšanai (dzīvokļa pabalsts),
- piešķirt vienreizēju pabalstu dzīvojamās telpas vai mājas remontam,
- remontēt dzīvojamo telpu.

Lai saņemtu kādu no palīdzības veidiem, personai jāvēršas *ar iesniegumu* pašvaldībā, norādot, *kādu no palīdzības veidiem vēlas saņemt*, un klāt pievienojot *dokumentus*.

Pašvaldība izskata iesniegumu un likumā noteiktajā kārtībā un termiņā 15 vai 30 dienās sniedz atbildi personai.

Persona, ja vēlas saņemt un ir tiesīga saņemt palīdzību, var tik reģistrēta *Dzīvokļa jautājumu risināšanā sniedzamās palīdzības reģistrā (palīdzības reģistrā)*.

Palīdzības reģistrā reģistrētās personas iedala divās grupās: 1) personas, kuras ar attiecīgo palīdzību nodrošināmas pirmām kārtām; 2) citas personas (saskaņā ar likumu noteiktās personas).

Personas, kuras *ar dzīvojamo telpu nodrošināmas pirmām kārtām*:

1) personas, kurām saskaņā ar likumu „Par dzīvojamo telpu īri” sniedzama palīdzība gadījumos, ja tās tiek izliktas no dzīvojamās telpas vai tiek izliktas no tām piederoša dzīvokļa, ja uz dzīvokļa īpašumu ir vērsta piedziņa sakarā ar maksājumiem par pakalpojumiem, kas saistīti ar mājas uzturēšanu, ekspluatāciju, remonta izdevumiem, un tās ir

- maznodrošinātas personas, kuras sasniegušas pensijas vecumu vai ir darbnespējīgas invaliditātes dēļ;
- maznodrošinātas personas, kuru apgādībā ir vismaz viens nepilngadīgs bērns, aizgādībā esoša persona, maznodrošināta pensijas vecumu sasniegusi persona vai maznodrošināta persona, kura ir invalīds;
- pašvaldības teritorijā dzīvojošas personas, kuras pieder pie tās pašvaldības noteiktās kategorijas, kurai sniedzama palīdzība, ja tās tiek izliktas no īrētās dzīvojamās telpas.

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldību palīdzību dzīvokļu jautājumu risināšanā”_14. panta piekto punktu personu grupai, kam jāsniedz palīdzība mājokļu jautājumā, pieskaitāmas maznodrošinātas personas, kuras pēc soda izciešanas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, ja tās pirms notiesāšanas ir dzīvojušas attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā un tām nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemītnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā.

Par to, ka bērni bāreņi un bērni, kas palikuši bez vecāku gādības, kā arī personas, kuras atrodas ieslodzījuma vietās, būs jānodrošina ar dzīvojamo telpu, attiecīgās iestādes paziņo pašvaldībām, kuru pienākums ir atbilstoši pašvaldības iespējām un resursiem sniegt šāda veida palīdzību. Šo paziņojumu nosūta ne vēlāk kā 6 mēnešus pirms tam, kad šīm personu grupām beidzas uzturēšanās laiks iepriekšējās iestādēs.

Tikai tad, ja personas būs reģistrējušās šā veida palīdzības saņemšanai pašvaldības palīdzības reģistrā, tās nodrošināmas ar dzīvojamo telpu ne vēlāk kā 6 mēnešus pēc tam, kad ieguvušas tiesības uz nodrošinājumu ar dzīvojamo telpu!

Refleksija.

„Kāpēc jādeklarē dzīvesvieta”

Resursi: 30. darba lapa

Norise:

Rezumējot akcentē, ka dzīvesvietas deklarēšana ir tiesisks pienākums, uz kura pamata vēlāk persona var saņemt sociālu labumu. Personas līdzdarbības princips svarīgs, arī savas gribas izpauduma demonstrēšanā, piemēram, aizpildot iesniegumu un to parakstot. Strādā ar kodoskopa materiālu – 30. darba lapu.

18. nodarbība. Trūcīgas personas vai trūcīgas ģimenes statusa un maznodrošinātas personas statusa iegūšana

Mērķis. Iepazīstināt ar trūcīgas personas vai trūcīgas ģimenes statusa iegūšanas tiesisko regulējumu. Iepazīstināt ar maznodrošinātas personas statusa iegūšanas kārtību. Informēt par tiesiskām sekām, kas iestājas personai par nepatiesu ziņu sniegšanu.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Iespēja saņemt valsts atbalstu	5 min.	Informācija	<u>Nodarbības mērķis sasniegts,</u>	
Apjēgšana	1. Minilekcija „Kārtība, kādā ģimeni vai personu atzīst par trūcīgu”	15 min.	Minilekcija	ja dalībnieki ir informēti par kārtību, kādā persona vai ģimene var iegūt trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusu. Dalībnieki izprot, kā aizpildīt iesnieguma veidlapu un spēj paskaidrot, ko satur norādāmās ziņas, piemēram, zina, kas ir kredītsaistības, uztura līgums, radnieki taisnā līnijā. Dalībnieki ir informēti, kāda ir aprēķināšanas kārtība, ko veic sociālajā dienestā, lai piešķirtu šos statusus. Dalībnieki spēj formulēt tiesiskās sekas, kas iestājas personai, ja tā sniedz nepatiesas ziņas	3. moduļa 17. darba lapa 31. darba lapa
	2. Uzdevums „Vai Bērziņš atbilst trūcīgas personas statusam?”	5 min.	Vingrinājums		32. darba lapa
	3. Minilekcija „Iztikas līdzekļu deklarācija”	15 min.	Minilekcija		
Refleksija	Kad un kā var iegūt trūcīgas un maznodrošinātas personas statusu?	5 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Iespēja saņemt valsts atbalstu

Norise:

Nodarbībā informēt par iespēju saņemt valsts atbalstu situācijās, kad personām nepietiek līdzekļu pamatvajadzībām – ēdienam, mājokļa finansēšanai, izglītībai, veselībai. Tomēr nevajadzētu pozicionēt, ka ilgstoša sociālās palīdzības saņemšana ir situācijas risinājums jauniem un darbspējīgiem cilvēkiem. Protams, vajag norādīt, ka maznodrošinātas personas statuss, piemēram, dod tiesības personai tikt atbrīvotai no daudzām izmaksām stacionārā, saņemt pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā un saņemt valsts apmaksātu juridisko palīdzību.

Apjēgšana

Minilekcija „Kārtība, kādā ģimeni vai personu atzīst par trūcīgu”

Resursi: 3.moduļa 17. darba lapa

Norise:

Pamatojoties uz *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu*, valsts ir izstrādājusi kārtību, kādā notiek ģimenes vai personas atzīšana par trūcīgu.

Savukārt *Ministru kabineta* 2003. gada 25. februāra *noteikumi Nr.97 „Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu”* nosaka ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni, kuru nepārsniedzot ģimene, kas sastāv no laulātajiem, personām, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī, vai atsevišķi dzīvojoša persona tiek atzīta par trūcīgu, un kārtību, kādā novērtējami ģimenes (personas) ienākumi un materiālais stāvoklis, līdz ģimene (persona) tiek atzīta par trūcīgu.

Ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu un tai tiek piešķirts maznodrošinātā statuss, ja tās ienākumi uz katru ģimenes locekli *pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 50% no attiecīgā gada 1. janvārī spēkā esošās minimālās darba algas valstī, kas šobrīd ir Ls 90*, un ja:

- 1) tai nepieder naudas līdzekļu uzkrājumi kredītiestādēs;
- 2) tai nepieder vērtspapīri (izņemot privatizācijas un kompensācijas sertifikātus);
- 3) tai nav parādsaistību;
- 4) tai nepieder īpašums, kuru var izmantot ienākumu gūšanai;
- 5) attiecībā uz visiem tās *apgādniekiem* ir spēkā šādi nosacījumi:
 - apgādniekam nav citu ienākumu, izņemot valsts pabalstus un pensijas;
 - apgādnieka ienākumi pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz valstī noteikto minimālās darba algas apmēru uz katru apgādnieka ģimenes locekli.

Ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, neņemot vērā ārpus Latvijas Republikas dzīvojošu apgādnieku esamību, ja:

- apgādnieka vienīgais ienākums ir Latvijas Republikas vai attiecīgās valsts pensija vai pabalsti;
- apgādnieks ārzemēs mācās vai studē;
- tā nav noslēgusi uztura līgumu;
- tā neatrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā;
- tā nav izsniegusi aizdevumu.

31. darba lapa „Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par maznodrošinātu”.

Likuma „*Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā*” 14. panta 6. punktā teikts: „Par maznodrošinātu atzīstama persona, kuras ienākumi un materiālais stāvoklis

nepārsniedz attiecīgās pašvaldības (domes) noteikto līmeni, kas savukārt nedrīkst būt zemāks par līmeni, kādu, pamatojoties uz Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu, noteicis Ministru kabinets. Personai, kura atzīta par maznodrošinātu, tiek izsniegta šo statusu apliecinoša izziņa.

Ģimenes (personas) ienākumu un materiālā stāvokļa atbilstību Ministru kabineta noteikumos noteiktajam līmenim novērtē un lēmumu par ģimenes (personas) atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam pieņem tās pašvaldības sociālais dienests vai pašvaldības dome (padome) (turpmāk – pašvaldība), kuras teritorijā ģimene (persona) reģistrējusi savu dzīvesvietu.

Ģimenes (personas) atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam pašvaldība novērtē pēc rakstiska iesnieguma saņemšanas, kuru iesniedzis viens no ģimenes locekļiem vai atsevišķi dzīvojoša persona (turpmāk – pieprasītājs).

Lai tiktu novērtēti ienākumi un materiālais stāvoklis, pieprasītājs pašvaldībā iesniedz rakstisku iesniegumu, iztikas līdzekļu deklarāciju (sk. 3. moduļa 17. darba lapu) (turpmāk – deklarācija), kā arī deklarācijā norādītās ziņas apliecinošus dokumentus.

Uzdevums „Vai Bērziņš atbilst trūcīgas personas statusam?”

Norise:

Nodarbības vadītājs atkārtotības nolūkā vēlreiz mēģina noskaidrot, vai dalībnieki ir sapratuši, kādos gadījumos persona vai ģimene var vērsties pašvaldības domē (padomē) vai sociālajā dienestā. Izdala problēmsituācijas aprakstu, lai pārliecinātos par dalībnieku izpratni.

Ilgstošs bezdarbnieks Bērziņš vērsās Rīgas domes Sociālajā pārvaldē ar mutisku lūgumu, lai risinātu jautājumu par trūcīgas personas statusa iegūšanu. Bērziņš dzīvo kopā ar vecākiem, kuri ir pensionāri privatizētā 3 istabu dzīvoklī. Viņu pamatienākumi ir pensijas. Bērziņš dažreiz veic gadījuma darbus ostā, bet pēc komunālo maksājumu, elektrības un gāzes rēķinu samaksas pāri paliek Ls 34.

Dalībniekiem problēmsituācijā vajadzētu pievērsties šādiem jautājumiem:

- Vai mutisks iesniegums ir pamats personas ienākumu un materiālā stāvokļa izvērtēšanai?
- Vai Bērziņš vēlas iegūt trūcīgas personas vai trūcīgas ģimenes statusu?
- Kādas ir īpašumtiesības uz dzīvokli Bērziņu ģimenei?
- Kāda ir minimālā alga valstī?
- Kā jāvērtē personas ienākumi – vadoties pēc minimālās algas valstī vai ienākumi uz vienu cilvēku?
- Vai Rīgas pašvaldībā nav atšķirīgs regulējums, summas, pēc kurām tiek rēķināti personas ienākumi un izvērtēts personas ienākumu līmenis?

Minilekcija „Iztikas līdzekļu deklarācija”

Resursi: 3. moduļa 17. darba lapa, 32. darba lapa

Norise:

Pēc problēmsituācijas apspriešanas nodarbības vadītājs mudina atcerēties, kā konkrēto iesnieguma veidlapu dalībnieki aizpildīja modulī „Sociālās pamatprasmes”.

Atkārtotības nolūkā nodarbības vadītājs kodoskopā demonstrē šo iesnieguma veidlapu.

Pārrunājot 3. modulī aizpildīto iesnieguma veidlapu, nodarbības vadītājam jāatgādina un jāinformē tie, kuri aizmirsuši, ka:

- Par naudas uzkrājumiem šo noteikumu izpratnē nav uzskatāmi bezskaidras naudas uzkrājumi algas, sociālās apdrošināšanas izmaksu vai valsts pabalstu izmaksu kontos kredītiestādēs, kas nepārsniedz trīskāršu deklarācijā norādīto algas, pensijas vai valsts pabalsta apmēru.

- Par parādsaistībām šo noteikumu izpratnē nav uzskatāmi studiju kredīti un kredīti mājokļa pielāgošanai invalīdiem, kā arī parāds par dzīvokļa īri, apsaimniekošanas izdevumiem un komunālajiem pakalpojumiem.
- Par īpašumu šo noteikumu izpratnē nav uzskatāmi:
 - 3.1. dzīvokļa iekārta, apģērbs un sadzīves priekšmeti, kas pieprasītājam un/vai pārējām deklarācijā minētajām personām pieder trūcīgas ģimenes (personas) statusa noteikšanas brīdī;
 - 3.2. nekustamais īpašums vai tā daļa, vai kustamā manta, kas tiek izmantota ģimenes (personas) pamatvajadzību – uztura, mitekļa un apģērba – nodrošināšanai. Aizpildot deklarāciju, izdara atzīmi pretī norādei par attiecīgo īpašumu;
 - 3.3. viens transportlīdzeklis, kas tiek izmantots ģimenes locekļu vai personas ikdienas vajadzību nodrošināšanai (piemēram, nokļūšanai uz darbu vai izglītības iestādi) un ir vecāks par 10 gadiem.

Lai novērtētu nekustamo īpašumu, tā daļu vai kustamo mantu, kas netiek izmantota ģimenes (personas) pamatvajadzību nodrošināšanai, par pamatu izmanto tā tirgus vērtību attiecīgajā teritorijā. (Rīgas un lielo pilsētu dzīvojamo platību tirgus vērtība ļoti atšķiras no lauku dzīvokļu cenām.)

- Deklarācijā sniegtās ziņas pašvaldība pārbauda izlases kārtībā, izmantojot apliecinātos dokumentus, novērtējot pieprasītāja dzīves apstākļus un pieprasot ziņas no valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī citām juridiskajām un fiziskajām personām. Pašvaldībai ir tiesības bez maksas saņemt ziņas no valsts un citu pašvaldību institūcijām, ja normatīvajos aktos nav noteikts citādi.
- Pieprasītājs likumā noteiktajā kārtībā ir atbildīgs par deklarācijā norādīto ziņu patiesumu.
- Parakstot deklarāciju, gan pieprasītājs, gan pilngadīgie ģimenes locekļi dod pašvaldībai rakstisku atļauju iepazīties ar savu kontu stāvokli, sociālās apdrošināšanas maksājumiem, nodokļu maksājumiem un īpašumu. Skatīt 34. darba lapu.

Atsevišķi dzīvojošu apgādnieku iespēju novērtējums

- Atsevišķi dzīvojoša apgādnieka ienākumus un materiālo stāvokli, pamatojoties uz pieprasītāja vai apgādnieka iesniegumu, novērtē tā pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā apgādnieks ir reģistrējies savu dzīvesvietu. Pašvaldība sniedz rakstisku atzinumu ne vēlāk kā piecu darbdienu laikā pēc minētā iesnieguma saņemšanas.
- Ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, neņemot vērā apgādnieku esamību, ja attiecībā uz visiem tās apgādniekiem ir spēkā vismaz viens no šādiem nosacījumiem:
 - 2.1. apgādniekam nav citu ienākumu, izņemot valsts pabalstus un pensijas;
 - 2.2. apgādnieka ienākumi pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz valstī noteikto minimālās darba algas apmēru uz katru apgādnieka ģimenes locekli.
- Ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, neņemot vērā ārpus Latvijas Republikas dzīvojošu apgādnieku esamību, ja:
 - 3.1. apgādnieka vienīgais ienākums ir Latvijas Republikas vai attiecīgās valsts pensija vai pabalsti;
 - 3.2. apgādnieks ārzemēs mācās vai studē.

Trūcīgas ģimenes (personas) statusa piešķiršana

Ģimenes (personas) ienākumus un materiālo stāvokli novērtē, pamatojoties uz deklarācijā norādītajām ziņām, kā arī uz informāciju, ko ieguvuši sociālā dienesta darbinieki.

Pašvaldība ne vēlāk kā 10 darba dienu laikā pēc dokumentu iesniegšanas dienas pieņem lēmumu par pieprasītāja atbilstību vai neatbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam. Ja atbilst, tad izsniedz izziņu. *Kodoskopa plēves materiāls (32. darba lapa).*

Ja kaut viens no pilngadīgajiem ģimenes locekļiem ir darbaspējīgs, trūcīgas ģimenes (personas) statusu piešķir uz trim mēnešiem.

Ja neviens no pilngadīgajiem ģimenes locekļiem nav darbaspējīgs, trūcīgas ģimenes (personas) statusu piešķir uz sešiem mēnešiem.

Pēc šī perioda beigām ģimene (persona) var atkārtoti vērsties pašvaldībā ar lūgumu noteikt tās atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam.

Ja pašvaldības sociālā dienesta lēmums par ģimenes (personas) atbilstību vai neatbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam vai par apgādnieka novērtējumu pieprasītāju neapmierina, to var apstrīdēt attiecīgās pašvaldības padomē (domē). Pašvaldības padomes (domes) pieņemto lēmumu var pārsūdzēt tiesā likumā noteiktajā kārtībā.

Refleksija

Norise:

Pārrunas par to, vai dalībnieki izprot, kad un kā var iegūt trūcīgas un maznodrošinātas personas statusu.

**19. nodarbība. Personu tiesības un pienākumi,
vēršoties valsts vai pašvaldību institūcijās.
Sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi valsts
un pašvaldību līmenī**

Mērķis. Informēt par ikvienas personas tiesībām saņemt informāciju no valsts un pašvaldības iestādēm, personas atbildību par sniegto informāciju. Sniegt informāciju par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem valsts un pašvaldību līmenī.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana		5 min.	Informācijas sniegšana	<u>Nodarbības mērķis sasniegts,</u>	
Apjēgšana	1. Minilekcija „Sociālā likumdošana”	25 min.	Minilekcija Darba lapu izmantošana	ja dalībnieki ir informēti par iespējam saņemt sociālo palīdzību un pakalpojumus situācijās, kad personai nepieciešama pamatvajadzību apmierināšana vai sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošana vai uzlabošana. Viņi ir informēti, ka ikvienai personai ir tiesības vērsties ar savu iesniegumu, sūdzību, priekšlikumu valsts vai pašvaldību institūcijā un saņemt noteiktos termiņos atbildi, izprot arī savu atbildību, sniedzot faktus institūcijās	3. moduļa 13. darba lapa 3. moduļa 16. darba lapa 33. darba lapa
	2. Diskusija „Personas atbildība”	10 min.			
Refleksija	Ko jaunu ieguvām?	5 min.	Saruna		

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Dalībniekus informē, ka katra valsts atkarībā no savas pārticības pakāpes cenšas saviem iedzīvotājiem nodrošināt sociālās nodrošinātības minimumu. Ar sociālo likumdošanu

regulē kārtību, kādā persona var vērsties valsts vai pašvaldību iestādēs, lai saņemtu atbalstu, ja radusies nepieciešamība pēc tā. Normatīvie akti ir noregulējuši kārtību, kādā ikviens iedzīvotājs var saņemt atbildi uz sev interesējošiem jautājumiem. Vērst uzmanību uz to, ka paralēli personas tiesībām eksistē arī personas pienākumu bloks. Kā piemēru var minēt personas tiesības saņemt sociālo palīdzību un reizē pienākumu sniegt patiesu informāciju, iesniegt nepieciešamos dokumentus noteiktajos termiņos, līdzdarboties savas pelnītspējas stāvokļa uzlabošanā.

Apjēgšana

Minilekcija „Sociālā likumdošana”

Resursi: 3. moduļa 13. un 16. darba lapa, 33. darba lapa.

Norise:

„Sociālā likumdošana ir tiesību normu kopums, kas kārtoti sociāli vājāko personu tiesisko stāvokli, paredzot viņiem publiski tiesisku aizsardzību vai eksistences nodrošinājumu.” (Konversācijas vārdnīca)

Sociālās labklājības filozofija piedzīvojusi politiskas un ekonomiskas pārmaiņas. Padomju Savienībā visiem bija obligāti jāstrādā, pretējā gadījumā sauca pie kriminālatbildības par izvairīšanos strādāt sabiedriski derīgu darbu. Vecumdienās ikviens indivīds varēja paļauties, ka saņems mazu, bet garantētu vecuma pensiju. Mainoties politiskajai iekārtai un ekonomiskajai formācijai, radās sociālās nodrošinātības sistēma, kur *indivīds ar savām pūlēm ir līdzatbildīgs par savas labklājības nodrošināšanu*. Tika ieviests solidaritātes princips: tie, kas strādā šodien, ar nodokļu maksāšanu maksā pensijas, pabalstus tiem, kas strādāja vakar.

Sociālie pakalpojumi

Vadītājs var izmantot 3. moduļa 13. darba lapu.

Sociālie pakalpojumi ir pasākumu kopums, kas vērsts uz personu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu viņu iekļaušanos sabiedrībā un pamatvajadzību apmierināšanu personām, kurām ir objektīvas grūtības sevi aprūpēt vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ, un ietver pakalpojumus personas dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

Sociālie pakalpojumi ietver *sociālo aprūpi*, kuras mērķis ir nodrošināt dzīves kvalitātes nepazemināšanos personai, kura vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ to nevar nodrošināt pati saviem spēkiem, un *sociālo rehabilitāciju*, kuras mērķis ir novērst vai mazināt invaliditātes, darbaspējas, atkarības un citu faktoru izraisītās negatīvās sociālās sekas personas dzīvē.

Galvenie sociālo pakalpojumu veidi ir sociālās aprūpes pakalpojumi personas dzīvesvietā, aprūpe ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, sociālās rehabilitācijas pakalpojumi personas dzīvesvietā, profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi, kā arī nodrošināšana ar *tehniskajiem palīgīdzekļiem*.

Sociālo pakalpojumu sniegšanas pamatprincipi:

- pakalpojumu nodrošināšana klienta dzīvesvietā vai iespējami tuvu tai;
- sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas nodrošināšana ilgstošas aprūpes sociālās rehabilitācijas institūcijās tajā gadījumā, ja sociālo pakalpojumu apjoms nav klientam pietiekams;
- personas individuālo vajadzību un resursu novērtējums;
- starpinstitucionālās un starpprofesionālas sadarbības nodrošināšana institūcijām, sniedzot sociālos pakalpojumus;
- personas līdzdarbība lēmuma pieņemšanas procesā;
- bērna aprūpe ģimeniskā vidē.

Lai saņemtu sociālos pakalpojumus, personai jāvēršas pašvaldībā, kur persona deklarējusi dzīvesvietu, un jāraksta iesniegums par savu vajadzību. Tālāk sociālā dienesta

darbinieki izlems, vai konkrēto pakalpojumu persona var saņemt savā dzīvesvietā, vai arī tiks sniegts valsts apmaksāts pakalpojums pēc kvotu principa vai gaidot savu rindu. Piemēram, sociālās rehabilitācijas centri ir specializēti, lai persona tur nokļūtu, ir nepieciešams nosūtījums, mediķu atzinums u.c. dokumenti.

Sociālā palīdzība ir naudas vai mantiskais pabalsts, kura piešķiršana balstās uz materiālo resursu novērtēšanu personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību (ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība) apmierināšanai. Runājot par sociālo palīdzību, vadītājs var izmantot 3. moduļa 16. darba lapu. Ar sociālo palīdzību saprot ienākumu testētos pašvaldību pabalstus, tas ir, uz klienta ienākumu un materiālā stāvokļa novērtēšanu balstītu pabalstu piešķiršanas sistēmu. Pašvaldības sociālie pabalsti nav universāli. To piešķiršana nebalstās uz klienta piederību noteiktai iedzīvotāju grupai (piemēram, vientuļā māte vai pensionārs, vai invalīds). Latvijā pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti tiek izmaksāti no pašvaldību budžeta.

Pašvaldību sociālo pabalstu piešķiršanas sistēmā klients nav pasīvs ņēmējs, jo šo pabalstu piešķiršana ir apvienota ar sociālo darbu. Tādējādi:

- sociālais darbinieks un klients ir līdzvērtīgi dialogā par klienta problēmas risinājumu, tas ir, *klients aktīvi iesaistās sociālā darbinieka iejaukšanās plāna sastādīšanā, lai atrisinātu konkrēto problēmu;*
- līdzdarbības pienākumi tiek noteikti, izvērtējot katru gadījumu individuāli, un tie var būt, piemēram, *uzrakstīt iesniegumu, reģistrēties Nodarbinātības valsts aģentūrā, iesaistīties rehabilitācijas pasākumos, nokārtot iespēju saņemt valsts pabalstu, regulāri interesēties par bērna skolas apmeklējumu u.tml.*

Pašvaldības var piešķirt *vienreizēju pabalstu* ārkārtas situācijās, piemēram, ja noticis ugunsgrēks, nomiris kāds ģimenes loceklis, aplaupīts mājoklis, plīsis ūdensvads vai applūdis īpašums, un šajā gadījumā netiek izvērtēti personas vai ģimenes ienākumi. Pašvaldības, ja sociālais budžets to atļauj, var noteikt arī vienreizējus pabalstus pozitīvos gadījumos, un tādi varētu būt bērna piedzimšana, iedzīvotāja apaļa jubileja, Ziemassvētku pabalsts pensionāriem u.c.

Visvairāk pašvaldības tomēr izsniedz pabalstu garantētā minimālā ienākuma (GMI) līmeņa nodrošināšanai. GMI pabalstu ir tiesības saņemt ģimenēm vai personām, kas deklarējušas savu dzīvesvietu konkrētās pašvaldības teritorijā, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam un kuru ienākumi, neskaitot pašvaldību sociālās palīdzības pabalstus, ir zemāki par Ministru kabineta noteikto garantēto minimālo ienākumu līmeni, un kuras pilda līdzdarbības pienākumus.

- Ministru kabinets nosaka, ka par trūcīgu atzīstama ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona, ja tās ienākumi uz katru ģimenes locekli pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 50% no attiecīgā gada 1. janvārī spēkā esošās minimālās darba algas valstī (50% no 90 latiem) un tai nepieder naudas līdzekļu uzkrājumi kredītiestādēs, nepieder vērtspapīri (izņemot privatizācijas un kompensācijas sertifikātus); tai nav parādsaistību; tai nepieder īpašums, kuru var izmantot ienākumu gūšanai; tā nav noslēgusi uztura līgumu; tā neatrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā; tā nav izsniegusi aizdevumu.
- Atzīmējam, ka īpašumam un uzkrājumiem ierobežota nevis vērtība naudā, bet gan īpašuma izmantošanas mērķis, atsevišķi izdalot to īpašuma daļu, kas nepieciešama ģimenes pamatvajadzību apmierināšanai.

GMI pabalstu piešķir uz laiku, uz kuru ģimenei (personai) ir piešķirts trūcīgas ģimenes (personas) statuss, bet ne ilgāk kā uz trim mēnešiem. Pēc trim mēnešiem pastāv tiesības atkārtoti pieprasīt GMI pabalstu. Maksimālais pabalsta saņemšanas ilgums vienai personai ir 9 mēneši kalendārā gada laikā.

Lai stimulētu pabalsta saņēmējus gūt ienākumus no algota darba un nepadarītu viņus atkarīgus no pabalstiem, ir noteikts ierobežojums pabalsta maksimālajam apmēram. Vienai ģimenei minētais pabalsts nedrīkst pārsniegt triju valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu apmēru (šobrīd kopā 105 latus). Normatīvajos aktos, kas saistīti ar pabalstu GMI līmeņa nodrošināšanai, ir vēl citi izņēmumi, kas paredz minēto pabalstu piešķirt lielākā apmērā ilgāku vai īsāku laika posmu.

Sociālā apdrošināšana. Saskaņā ar likumu „Par sociālo drošību” (1995) un likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu” (1998) tiek noteiktas kategorijas, kuras ir pakļautas obligātai sociālajai apdrošināšanai. Vadītājs var izmantot 3.moduļa 3.materiālu nodarbību vadītājam.

Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi. Sociālā apdrošināšana ir valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa.

Pabalstu veidi:

- Slimības pabalsts
- Bezdarbnieka pabalsts
- Maternitātes pabalsts
- Bērna piedzimšanas pabalsts
- Bērna kopšanas pabalsts
- Bērna invalīda kopšanas pabalsts
- Paternitātes pabalsts
- Ģimenes valsts pabalsts
- Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu
- Pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu
- Valsts sociālais pabalsts – atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu
- Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās
- Valsts atbalsts ar celiakiju slimiem bērniem, kuriem nav noteikta invaliditāte
- Valsts sociālais pabalsts ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam vai viņa ģimenei
- Apbedīšanas pabalsts
- Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts

Sociāli apdrošinātām personām ir tiesības saņemt šos pabalsta veidus, vēršoties ar nepieciešamajiem dokumentiem VSAA vai tās reģionālajās iestādēs, kuras atrodas katrā rajonā, lai būtu iespējami pieejamas iedzīvotājiem. Pabalstu apmērs vairākumā gadījumu ir atkarīgs no personu un darba devēju veiktajiem sociālo iemaksu apmēriem.

Nodarbības vadītājs izdala 33. darba lapu, lai kopīgi aplūkotu, cik cilvēku Latvijā veic sociālās apdrošināšanas iemaksas un no kāda apmēra. Vajadzētu akcentēt, ka no šīm iemaksām sociālā sistēma nodrošina pabalstu, pensiju un dažādu atlīdzību izmaksu valstī. Vēlams pārrunāt tendences un iespējamus riskus: zemo dzimstību, iedzīvotāju novecošanos, lielo darbaspēka migrāciju uz ārzemēm, „ēnu” ekonomikas ietekmi. Statistiskā informācija tiek analizēta ES tendenču aspektā.

Lai persona (fiziska un juridiska) varētu iegūt nepieciešamo informāciju, uzzināt visu, kas vajadzīgs, lai saņemtu kādu no vēlamajiem pakalpojumiem, saskaņā ar likumu „Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās”

personai ir jābūt informētai par kārtību, kādā jāsaņem atbilde. Likums nosaka, ka ikvienam institūcijas darbiniekam jāreģistrē gan mutvārdu, gan rakstveida iesniegums.

Ikvienai personai *ir jāsniedz atbilde* normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā *15 dienu laikā*, ja iesnieguma, sūdzības vai priekšlikuma izskatīšanai nav nepieciešama papildu pārbaude vai jāpieprasa ziņas, un *30 dienu laikā*, ja nepieciešamas papildu ziņas un informācijas pārbaude. Šajos gadījumos institūcijai jāpaziņo adresātam, ka atbildes sniegšanas termiņš tiek pagarināts.

Ja iesniegums nav iesniegts atbildīgajai institūcijai, likums pieļauj to 7 dienu laikā pārsūtīt citai, šajā lietā kompetentai institūcijai. Par pārsūtīšanas faktu tiek informēts iesniedzējs.

Personai ir pienākums norādīt patiesus faktus, kā arī jānorāda iesniedzēja vārds, uzvārds, jo saskaņā ar normatīvajiem aktiem anonīmas sūdzības vai iesniegumi netiek izskatīti. Persona var lūgt institūcijai neizpaust viņa datus, kā arī norādīt iesniegumā, ka nevēlas, lai minētie fakti tiktu publicēti.

Iesniedzēja atbildību par iesniegumos, sūdzībās vai priekšlikumos minētajiem faktiem reglamentē Kriminālkodeksa vai Civillikuma normas.

Diskusija „Personas atbildība”

Norise:

Nodarbības vadītājs lūdz dalībniekus konkretizēt, kā persona var tikt sodīta, ja sniedz nepatiesu informāciju, apmelo amatpersonu vai maldina sabiedrību, kā arī izsaka draudus kādai personai.

Uzteicami, ja diskusijā kopīgi tiek izprasta Civillikumā paredzētā personas atbildība un iespēja prasīt materiālu atlīdzību par cieņas un goda aizskārumu. Nodarbības vadītājs akcentē, ka politiķu un augstu amatpersonu aizskārumu praksē tiek novērtēts ar lielākām naudas summām, jo nepatiesa informācija var nodarīt lielāku kaitējumu politiķa karjerai, tēlam. Dalībnieki ir jāinformē par iespējamo kriminālatbildību, ja persona ļaunprātīgi mēģina apdraudēt kādas citas personas drošību.

Nodarbības vadītājs informē, ka saskaņā ar citiem normatīvajiem aktiem, piemēram, Administratīvā procesa likumu, Kriminālprocesa likumu atbildes sniegšanas termiņi personai var atšķirties.

Refleksija

Norise:

Nodarbības nobeigumā pārrunā, ko no jauna uzzinājām šajā nodarbībā. Ja palikuši neskaidri jautājumi, tad vadītājs atbild.

20. nodarbība. Noslēguma nodarbība

Mērķis. Noskaidrot, vai dalībniekiem ir pietiekamas teorētiskā zināšanas un praktiskās iemaņas, lai analizētu konkrēto problēmsituāciju, un spēja paust savu viedokli. Noskaidrot, kādu terminoloģiju lietos dalībnieki un uz kādiem normatīvajiem aktiem atsauksies, risinot konkrēto problēmsituāciju. Noskaidrot, vai dalībnieki problēmsituācijas risināšanā spēj vispārināt, piemēram, atsaukties uz cilvēktiesībām, ar likumu aizsargātām personas interesēm. Noskaidrot, vai dalībnieki spēj toleranti risināt problēmsituāciju, vai paustais viedoklis nav agresīvs, citu personu aizskarošs.

Nodarbības fāzes	Aktivitātes	Laiks	Metodes	Sasniedzamie rezultāti	Nepieciešamie palīgmateriāli
Ierosināšana	Ko esam apguvuši?	10 min.	Saruna	Dalībnieki prot analizēt, kādas zināšanas ir iegūtas.	
Apjēgšana - Refleksija	Pētera Kalvja problēmsituācija	35 min.	Problēmsituācijas risināšana	Dalībnieki prot risināt problēmsituācijas.	34. darba lapa

Nodarbību vadītājiem

Ierosināšana

Norise:

Pozitīvā gaisotnē vēlamā rezumēt, ko no teorētiskā materiāla apguvuši dalībnieki un kādā līmenī viņi ir spējīgi reproducēt iepriekš apgūto, risinot praktisku problēmsituāciju. Iesākumā vēlamā atkārtot, kādi tiesību subjekti pastāv mūsu valstī. Atkārtojums par privātām personām palīdzēs atcerēties civiltiesisko regulējumu. Savukārt tiesību subjekts juridiska persona palīdzēs dalībniekiem orientācijā uz administratīvi tiesisko regulējumu un izpratni.

Apjēgšana. „Pētera Kalvja problēmsituācija”

Resursi: 34. darba lapa.

Norise:

Problēmsituācija apzināti radīta ar stresa fonu, lai mudinātu vērot, kā dalībnieki reaģē uz notikumu lavīnu. Problēmsituācijas apraksts ir vērst uz to, lai dalībnieki spētu vingrināties tolerancē un situācijas adaptēšanā, risināšanā (sk. 34. darba lapu).

Uzteicami, ja, risinot šīs konkrētās situācijas ar Pēteri Kalvi, dalībnieki spēj atsaukties uz personai garantētajām cilvēktiesībām, kā arī vērtē institūciju kā publisko tiesību subjektu atbildību pret indivīdu.

Augstu jāvērtē atbildes, ja dalībnieki ir gatavi radušās situācijas risināt, pieprasot valsts apmaksātu juridisko palīdzību (protams, apzinoties, ka personai jābūt ar maznodrošinātās vai trūcīgās personas statusu) vai vērstoties ar prasības pieteikumu tiesā, spēj loģiski izklāstīt prasījuma būtību un spēj norādīt, uz kādu normatīvo regulējumu (aptuvenu, protams) balstīsies.

Nodarbības nobeigumā vadītājam jāizsaka atzinība par līdzdarbošanos modulī. Labi būtu katram dalībniekam individuāli pateikties par to, kas viņam veicies vislabāk.

Moduļa „Tiesiskā izglītība” mērķi ir realizējušies, ja dalībnieki problēmsituācijas risināšanas gaitā nonāk pie šādiem jautājumiem un ir spējīgi formulēt un paust savu viedokli:

- dalībnieki formulē darbības, kas jāveic, lai fiziska persona saņemtu pasi;
- spēj raksturot tiesisko pamatu, kas jāievēro, lai persona varētu deklarēt savu dzīvesvietu, un spēj raksturot loģisku darbību secību, deklarējot dzīvesvietu pašvaldībā;
- dalībniekiem ir viedoklis par mantošanas lietu kārtošanu sakarā ar vecmāmiņas nāvi;
- dalībnieki, pamatojoties uz Civillikuma izpratni, spējīgi teorētiski risināt situāciju, kad šķirtā sieva mainījusi dzīvesvietu, bet tēvs vēlas satikties ar bērniem;
- dalībnieki spēj raksturot situāciju, kas rodas, ja ikmēneša uzturlīdzekļus bērna uzturam bērna vecāka vietā maksā Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija;
- dalībnieki pauž viedokli par bāriņtiesas priekšsēdētājas izteiktām šaubām sakarā ar mantojuma pieņemšanas lietderību;
- dalībnieki pauž viedokli, kādas darbības jāveic, lai no ieslodzījuma atbrīvojusies persona varētu saņemt sociālo palīdzību savā pašvaldībā;
- dalībnieki atpazīst Satversmē garantēto cilvēktiesību aizskārumu P. Kalvim.

Literatūras saraksts

1. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā.: Dr. Inetas Ziemeles redakcijā. - R., 2000. (2.)
2. Civillikums un komentāri. - Rīga, 2002. (10.)
3. Gailums I. Darba likums. Komentāri. Tiesu prakse.- R., 2003. – 88. lpp. (13.)
4. Ģimenes tiesības: LR normatīvo aktu krājums. - Rīga, „Latvijas Vēstnesis”, 2003. –168. lpp.(10.)
5. Jakubaņecs V. Tiesības sabiedrībā. - Rīga, 1998. (1.)
6. Jakubaņecs V. Tiesību jēdziens, struktūra un formas. Rīga, 2000. (1.)
7. Juridisko terminu vārdnīca. - Rīga: „Nordik”,1998. (1.)
8. Melbārdis Dz. Tiesību pamati. - R., 2000. (1., 2., 4., 6.)
9. Tavas tiesības administratīvajā procesā. - R., 2004. (6.)
10. Vītiņš V. Vispārējs tiesību pārskats. - Rīga, „Verdikts”, 1993. – 334. lpp. (12.)

Interneta adreses:

1. [http: www.vcb.lv](http://www.vcb.lv) (2.)
2. [http: www.cvk.lv](http://www.cvk.lv) (3.)
3. [http: www.ur.gov.lv](http://www.ur.gov.lv) (4.)
4. [http: www.lursoft.lv](http://www.lursoft.lv) (4.)
5. [http: www.tiesas.lv](http://www.tiesas.lv) (6.)
6. [http: www.tm.gov.lv](http://www.tm.gov.lv) (6., 9.)
7. [http: www.ugf.gov.lv](http://www.ugf.gov.lv) (11.)
8. [http: www.vdi.lv](http://www.vdi.lv) (13.)
9. [http: www.pmlp.gov.lv](http://www.pmlp.gov.lv) (14., 15.)
10. [http:www.nva.lv](http://www.nva.lv) (16.)
11. [http:www.vsaa.gov.lv](http://www.vsaa.gov.lv) (18.)

Normatīvie akti:

1. Civillikums (10., 11.,12.)
2. Civilprocesa likums (7., 8.)
3. Darba likums (13.)
4. Darba aizsardzības likums (13.)
5. Likums „Par pašvaldībām” (15.)
6. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (17.)
7. Vēlētāju reģistra likums (3.)
8. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums (9.)
9. „Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās” (18.)
10. Ministru kabineta 2005. gada 31. maija noteikumi Nr.362 „Noteikumi par juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapas paraugu” (9.)
11. Ministru kabineta 2004. gada 20. jūlija noteikumi Nr.617 „Noteikumi par iesnieguma paraugu uzturlīdzekļu izmaksai un iesniegumam pievienojamajiem dokumentiem” (11.)
12. Ministru kabineta 2003. gada 25. februāra noteikumi Nr.97 „Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu” (17.)

Nepublicētie materiāli:

1. Sociālās rehabilitācijas programma „Dzīves skola” Latvijas brīvības atņemšanas iestādēs. – Rīga: Valsts probācijas dienests, 2004. (2., 3., 7.)